

บทที่ 1

บทนำ

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

สภาวะวิกฤตจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบทุนนิยมโลกจากสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น มุ่งเน้นระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีมากขึ้น เกิดการเคลื่อนย้ายทุนและแรงงานอย่างรวดเร็ว ตามนโยบายเปิดเสรีทางการเงิน เกิดการสร้างกลุ่มเขตการค้าเพื่อต่อสู้และช่วงชิงความได้เปรียบทางการค้าของกลุ่มประเทศต่าง ๆ เกิดการปฏิวัติเทคโนโลยีสารสนเทศ มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของการค้าเงินตรา ฯลฯ มีผลให้ระบบผลิต การค้า และการแลกเปลี่ยนเงินตราของโลกมีความซับซ้อนและเคลื่อนไหวรวดเร็ว ในขณะที่สถาบันและเครื่องมือที่มีอยู่ไม่สามารถนำมาใช้จัดการควบคุมให้ระบบดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เป็นกระแสโลกาภิวัตน์นี้ มีผลกระทบต่อภาวะวิกฤตของเศรษฐกิจในสังคมไทย ที่แยกไม่ออกจากวิกฤตโครงสร้างของระบบโลกด้วย

กระแสการพัฒนาประเทศที่มุ่งตามกระแสโลกของประเทศไทย โดยเน้นความทันสมัยที่มีลักษณะ “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา” เป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ (Economic Growth and Structural Change) นั้น ซึ่งมีเป้าหมายไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมในส่วนของประเทศไทยได้เริ่มปรากฏขึ้นพร้อม ๆ กับการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - พ.ศ. 2509) เป็นต้นมา ผลที่เกิดขึ้นจากการตามกระแสโลกและการใช้แผนพัฒนาแห่งชาติฯ ในรอบสี่ทศวรรษที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาประเทศในช่วงระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฯ ฉบับที่ 1 ถึง 7 สังคมไทยประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานะการเงินการคลังของประเทศมีความมั่นคง และได้รับการยอมรับโดยทั่วไปจากนานาประเทศ มีการลงทุนของภาครัฐในด้านโครงสร้างพื้นฐาน และบริการพื้นฐานทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ทำให้

คนไทยมีรายได้ ฐานะความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตในภาพรวมดีขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นก็ยังคงกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพมหานคร และเขตปริมณฑล เท่านั้น ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างรายได้และโอกาสที่ได้รับจากผลของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในเขตชนบท อีกทั้งการมุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่งคั่งในด้านรายได้ ไม่ได้คำนึงถึงต้นทุนทางสังคมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้คนไทยและสังคมไทยมีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการย่อหย่อนในศีลธรรม จริยธรรม การเอารัดเอาเปรียบ ส่งผลให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไทย และค่านิยมดั้งเดิมที่ดีงามของไทยเริ่มจางหายไป มองข้ามการพัฒนาคุณค่าความเป็นคน ละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กับการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในขณะเดียวกันที่สังคมมีปัญหาเพิ่มมากขึ้นและรุนแรงยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการค้าเด็กและผู้หญิง ปัญหาแรงงานเด็ก ปัญหาความรุนแรงในสังคม แนวโน้มที่เด็กและผู้สูงอายุจะถูกทอดทิ้ง มีมากขึ้น เป็นต้น

จากการที่คนไทยและสังคมไทยไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และการขาดการประสานงานเพื่อนำเอาจุดดีที่มีอยู่มาใช้ ประโยชน์ร่วมกัน ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวม อีกทั้งระบบบริการพื้นฐานด้านสังคมที่ผ่านมา ยังมีปัญหาด้านคุณภาพและประสิทธิภาพของการบริหารจัดการที่ยังไม่เอื้อต่อการพัฒนาคนและสังคม การให้บริการประชาชนมีลักษณะแยกส่วน ขาดกลไกการประสานงานที่สนองตอบความต้องการ หรือแก้ไขปัญหาคิดกันเหินขาดใจ กระบวนการกำหนดนโยบาย การวางแผน และการตัดสินใจยังรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลาง และมีลักษณะการสั่งการมากกว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ขาดการกระจายอำนาจอย่างจริงจังไปยังท้องถิ่นและชุมชน การมองปัญหาจากส่วนกลางเป็นหลัก ทำให้ไม่สามารถเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและในชนบทอย่างจริงจัง ในบางครั้งยังมีอคติต่อประชาชนและการรวมกลุ่มของประชาชน รวมทั้ง

ขาดศรัทธาที่จะนำเอาภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างจริงจัง การให้บริการของภาครัฐขาดความยืดหยุ่นที่จะดำเนินการให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้ชุมชนและสังคมไม่สามารถปรับตัวภายใต้พื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นได้

จากสภาพปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว รุนแรง และซับซ้อนมากขึ้นนี้เอง ทำให้มีการรวมตัวของนักวิชาการ นักคิด และนักปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ เพื่อปรับกระบวนทัศน์ (Paradigm) การพัฒนา โดยมองว่า การพัฒนาที่ผ่านมาเป็น “การพัฒนาแบบทฤษฏี” ให้อ่อนแอทุกทาง ทั้งฐานทางสังคม ฐานทางเศรษฐกิจ ฐานทางวัฒนธรรม ฐานทางสิ่งแวดล้อม และฐานทางการเมือง เมื่อฐานอ่อนแอ สังคมทั้งหมดก็ทรุดตัวและพังทลายลง¹ ดังนั้นจึงต้องปรับกระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศใหม่ โดยเน้น คน เป็นศูนย์กลางและเป็นการพัฒนาแบบรวมส่วนหรือแบบบูรณาการที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ให้เอื้อต่อการพัฒนาคน ตลอดจนการเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบท เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการรวมกลุ่มการเรียนรู้ของชุมชนให้เข้มแข็ง

ในขณะที่สัญญาณบอกเหตุที่เริ่มส่อเค้าถึงวิกฤตเศรษฐกิจในเชิงมหภาคของประเทศ ได้แก่ ตัวชี้วัดที่สะท้อนถึงการสูญเสียศักยภาพในการแข่งขันของภาคอุตสาหกรรมไทย คือ การชะลอตัวในอัตราการขยายตัวของการส่งออก มาตั้งแต่ปี 2533 ทำให้ดุลบัญชีเดินสะพัดอยู่ในสภาวะที่ย่ำแย่ลง ในขณะที่ภาคเศรษฐกิจเชิงการค้ากลับเฟื่องฟูที่นำมาสู่ปรากฏการณ์ของ “เศรษฐกิจฟองสบู่” ความไม่สอดคล้องระหว่างภาคเศรษฐกิจแท้จริงกับภาคเศรษฐกิจเชิงการค้า เริ่มส่อเค้าสภาพวิกฤตในปลายปี 2539 ที่ผลักดันให้เศรษฐกิจไทยเข้าสู่สภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ภาวะซบเซาของตลาดหุ้น การสูญเสียความเชื่อมั่นของนักลงทุน จนเป็นเหตุให้เกิดการถอนทุนออก และการล่มสลายของเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะนโยบายภายใต้กรอบของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) มีส่วนสำคัญในการผลักดัน ให้ระบบเศรษฐกิจถดถอยยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายรัดเข็มขัด การตัดรายจ่ายของรัฐบาล การขึ้นภาษีมูลค่าเพิ่ม

การขึ้นค่าบริการสาธารณูปโภคที่มีผลต่อชีวิตประจำวัน และนโยบายดอกเบี้ยสูง เพื่อ
ตรึงเงินเพื่อและดึงเงินออม ส่งผลให้ตลาดภายในประเทศหดตัวลง ธุรกิจขนาดเล็ก
ขนาดกลางเริ่มล้มละลายปิดบริการและเลิกจ้างคนงาน ในขณะที่ธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น
ธนาคารเริ่มปรับตัวโดยรวมธุรกิจเข้าด้วยกันปรับปรุงการบริหารและปลดคนงานออก

การชะลอการลงทุน มีผลกระทบต่อตลาดแรงงาน ทำให้มีปัญหาการ
เลิกจ้าง การว่างงาน ซึ่งสาเหตุมาจากการปลดคนงานออก เนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจ
และในบางบริษัทก็มีปัญหาการเลิกจ้าง การว่างงาน แต่บางบริษัทก็มีการฉกฉวยโอกาส
ในการปลดคนงานออก เพื่อปรับสภาพการจ้างและเพื่อความอยู่รอดของบริษัท

วิกฤตเศรษฐกิจ ได้ส่งผลกระทบต่อตลาดแรงงาน ทำให้ภาวะการว่างงาน
เพิ่มขึ้นมาก และทวีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อพิจารณาพบว่า การว่างงานมาจาก 3 สาเหตุ
ได้แก่

1. ในภาคอุตสาหกรรม คนงานไร้ฝีมือและมีฝีมือ ถูกเลิกจ้าง
2. การเลิกจ้างคนงานระดับผู้บริหาร นักวิชาการ ระดับนายจ้างใน
สำนักงาน หรือลูกจ้างบริษัท (White Collar) ในภาคบริการ เพราะการปิดกิจการของ
สถาบันการเงิน 56 แห่ง
3. ผู้จบการศึกษาใหม่ และเริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงาน จะทำงานทำได้ยาก
ยิ่งขึ้น เนื่องจากภาวะชะงักของการลงทุน

ในปี 2541 มีผู้มีงานทำรวมเฉลี่ย 30.8 ล้านคน ลดลงจากจำนวนผู้มี
งานทำในปี 2540 ประมาณร้อยละ 2.6 โดยเป็นผู้ทำงานภาคเกษตร 14.1 ล้านคน
และนอกภาคเกษตร 16.7 ล้านคน มีผู้ว่างงานรวมเฉลี่ย 1.31 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 4.0
ของกำลังแรงงานซึ่งเป็นจำนวนที่เพิ่มสูงขึ้นจากปี 2540 ถึง 2.6 เท่า ในจำนวนนี้เป็น
ผู้ว่างงานที่หางานทำหรือว่างงานเปิดเผย 4.4 แสนคน และผู้ว่างงานที่ไม่หางานทำ
แต่พร้อมจะทำงาน 8.7 แสนคน การว่างงานที่เพิ่มสูงขึ้น สืบเนื่องจากการเลิกจ้างอย่าง
กว้างขวาง โดยเฉพาะการเลิกจ้างจากสถานประกอบการที่อยู่ภายใต้ระบบประกันสังคมมี
ประมาณ 3.2 แสนคน ทั้งมีจำนวนผู้ว่างงานเฉลี่ยที่ยกยอดมาจาก ปี 2540 และมีผู้จบ

การศึกษาใหม่เข้าสู่ตลาดอีก 6.4 แสนคน นอกจากนี้ภาวะการว่างงานในปี 2541 ยังมีลักษณะแตกต่างไปจากปีก่อนๆ มีการว่างงานในผู้มีการศึกษา ทั้ง ปวช. และปริญญา เพิ่มขึ้นมากเป็น 2 - 3 เท่า ของปี 2539 และ ปี 2540²

ปัญหาการว่างงานที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น จะกลายเป็นปัญหาทางสังคม ในหลายมิติทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ซึ่งคนว่างงานหรือคนไม่มีงานทำจะมีลักษณะเหมือนกัน คือ เกิดความสะท้อนใจ ในช่วงที่ไม่มีการทำงาน เพราะขาดรายได้ในการซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคมาใช้จ่ายในการดำรงชีวิต ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตในครอบครัว ถ้าการว่างงาน หรือการไม่มีงานทำมีระยะเวลานานมากขึ้น จนกลายเป็น "คนตกงาน" จะส่งผลกระทบต่อภาวะจิตใจ ซึ่งต้องอาศัยการปรับตัว ปรับใจของแต่ละคน ถ้าปรับตัวไม่ได้ก็จะเกิดการโดดเดี่ยว แยกตัวออกจากสังคม ในบางรายที่ปรับตัวไม่ได้และมีหนี้สินมากอาจหาทางออกไม่ได้ อาจคิดทำร้ายตัวเอง และคนรอบข้าง จนถึงกระทั่งอาจฆ่าตัวตายได้

จากการประเมินสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ในช่วง 2 ปีแรก เพื่อให้สามารถบรรลุผล "เศรษฐกิจดี สังคมไม่มีปัญหา การพัฒนายั่งยืน" และมียุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยึดถือให้ "คนเป็นศูนย์กลางพัฒนา" นั้น พบว่ามีประเด็นที่จะต้องกำหนดทิศทางและแนวทางการดำเนินงานที่จะช่วยแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศในระยะสั้น ได้แก่ การกระตุ้นการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจ การเร่งรัดการส่งออก และการแก้ไขปัญหาการว่างงานและพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่วนประเด็นที่จะต้องดำเนินการในขณะนี้ แต่จะเกิดผลในระยะปานกลางและระยะยาว ในประเด็นหนึ่งคือ การสนับสนุนการพัฒนาคน และสังคม ได้แก่ การระดมทรัพยากรเพื่อการพัฒนาคนและสังคม การเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการพื้นฐานแก่ "คน" การยกระดับคุณภาพและสวัสดิการแรงงานและการแก้ไขปัญหาการว่างงานในระยะยาว ตลอดจนการกระจายรายได้ และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน³

ในการพัฒนาคนและสังคมไทย ภายใต้แนวคิดของแผนพัฒนาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เพื่อนำไปสู่การปรับกระบวนการนคร การพัฒนาในระยะยาว รวมทั้งการ ลดผลกระทบที่มีต่อคนและสังคม จากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจมีแนวทางการพัฒนาตาม ยุทธศาสตร์สำคัญและการปรับแผนเพื่อรองรับวิกฤต ได้แก่

1. การพัฒนาศักยภาพของคนไทยที่เน้นการพัฒนาศักยภาพของคนทุกวัย โดยพัฒนาสติปัญญา ทักษะและมีมือแรงงาน สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง เศรษฐกิจและปรับกระบวนการพัฒนาจิตใจ ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างสุขภาพดี ถ้วนหน้า มีความรู้ความเข้าใจในการป้องกันด้านสุขภาพ และพลานามัย ตลอดจน ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาประชากรกลุ่มด้อยโอกาส ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่าง สมศักดิ์ศรี

2. การพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคม การเสริมสร้างความเข้มแข็งของ ครอบครัวและชุมชน สร้างโอกาสให้คน ครอบครัว ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ของตนเองและสังคม การพัฒนาระบบความมั่นคงทางสังคมในด้านต่าง ๆ เพื่อสร้าง หลักประกันทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและ ทรัพย์สินให้แก่ประชาชน และส่งเสริมวัฒนธรรมให้มีบทบาทในการพัฒนาคนและ ประเทศได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

3. การเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบท เพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตของคนให้ทั่วถึง โดยมุ่งเน้นที่จะเสริมขีดความสามารถของคนและชุมชน ให้มีศักยภาพเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันใน ระยะยาว รวมทั้งส่งเสริมให้คนและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น ตลอดจน การจัดระบบบริหารจัดการในระดับพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพและเอื้ออำนวยประโยชน์สูงสุด ต่อประชาชน

4. การลดผลกระทบจากวิกฤตทางเศรษฐกิจต่อคนและสังคม โดยให้ ให้ความสำคัญกับการเร่งแก้ไขปัญหการว่างงานในเมือง โดยเฉพาะแรงงานที่ถูกเลิกจ้าง การส่งเสริมการสร้างงานในชนบทเพื่อรองรับแรงงานกลับถิ่น การพัฒนาและช่วยเหลือ

ผู้ด้อยโอกาสและผู้ได้รับผลกระทบจากวิกฤต การป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสังคม ทั้งด้านอาชญากรรม ยาเสพติด และอาชญากรรมทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้น รวมทั้ง การคุ้มครองผู้บริโภค การส่งเสริมค่านิยมอันดีงามของไทย และรณรงค์ให้ประชาชน ประหยัด ตลอดจน การบริหารจัดการเพื่อการปฏิรูประบบการพัฒนาคนและสังคม โดยเฉพาะการปฏิรูปการศึกษาระบบสาธารณสุข และระบบสวัสดิการสังคมเพื่อปูพื้นฐาน การพัฒนาระยะต่อไป⁴

ซึ่งการลดผลกระทบจากวิกฤตต่อคนและสังคมนั้น ได้มีการช่วยเหลือ กลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้ในระดับหนึ่ง แต่การให้ความช่วยเหลือยังไม่ทันกับความต้องการ เพราะขาดระบบข้อมูลด้านคนและสังคมเพื่อการเตือนภัยที่ทันสมัย และกลไกของรัฐ ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ส่วนการลดผลกระทบจากการว่างงานสามารถสร้างงาน ได้เพิ่มขึ้นในระดับหนึ่งเช่นกัน แต่บริการของรัฐยังไม่เบ็ดเสร็จและไม่ต่อเนื่อง ซึ่งภายใต้ กรอบนโยบายการปรับโครงสร้างทางสังคม ได้จัดทำโครงการช่วยเหลือผู้ถูกเลิกจ้างและ ผู้ว่างงานโครงการหนึ่ง ได้แก่ โครงการจ้างบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงิน เสริมสร้างความเข้มแข็งศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้านจำนวน 12,869 คน ใน วงเงิน 852 ล้านบาท โดยแหล่งเงินกู้จากธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB)

กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ได้จัดทำโครงการบรรเทาปัญหา การว่างงาน และพัฒนาแรงงานรองรับโอกาสการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เพื่อเป็นการ เปลี่ยน “วิกฤต” ให้เป็น “โอกาส” ในการพัฒนาประเทศ โดยเตรียมความพร้อมด้าน “ทรัพยากรมนุษย์” และมีส่วนสำคัญในการบรรเทาความเดือดร้อนแก่ผู้ว่างงานที่ขาด รายได้ ตามเป้าหมาย 3 ประการ ได้แก่

1. กำลังแรงงานที่ถูกเลิกจ้าง / ว่างงาน 5 แสนคน
2. กำลังแรงงานที่อยู่ในระบบการจ้างงาน 4 แสนคน
3. กำลังแรงงานใหม่ที่ชะลอการเข้าสู่ตลาดแรงงาน 2.5 แสนคน

จากการประชุมหารือในระดับรัฐมนตรีและข้าราชการระดับสูงของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2541 เกี่ยวกับการเร่งรัดพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นั้น ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (นายธารินทร์ นิมมานเหมินท์) ได้ให้ข้อสังเกตว่า “การพัฒนาฝีมือแรงงาน หรือ การฝึกอาชีพนั้น ให้เน้นการทำงานที่ทำอะไรไม่ให้เกิดปัญหาในชุมชน ซึ่งเรามีปัญหาเศรษฐกิจอยู่แล้ว ไม่ควรให้มีปัญหาชุมชน และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เราควรฝึกให้คนรู้จักดูแลชุมชนหรือ ชุมชนสงเคราะห์ หรือฝึกให้เป็นอาสาสมัคร หรือฝึกให้ดูแลสิ่งแวดล้อม”⁵ ซึ่งเป็นข้อสังเกตที่สอดคล้องกับแนวความคิดการทำงานของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ซึ่งคาดว่าจากสถานการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้น จะมีผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาการว่างงานและเข้าสู่ระบบบริการสังคมเพิ่มขึ้น โดยเป็นการพัฒนาแรงงานและส่งเสริมบทบาทของชุมชน และสถาบันทางสังคมในความรับผิดชอบของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมให้มีความเข้มแข็ง เพื่อให้สามารถช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหาที่สภาวะเศรษฐกิจถดถอยได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้มีการจัดทำโครงการบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านขึ้นมา โดยมีข้อคิดจากการประชุมปรึกษาหารือในระดับผู้บริหารระดับสูง คือ นางสาวเสาวภาคย์ ศุภนิตย์ ผู้ตรวจราชการกระทรวง (รองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ในขณะนั้น) ว่า “การที่จะจ้างคนที่เป็นบัณฑิตที่จบใหม่และว่างงานเข้าทำโครงการฯ นี้ ควรเน้นผู้ที่เป็นคนในพื้นที่ หรือในชุมชนจริง ๆ เพื่อที่เขาจะได้นำวิชาความรู้กลับไปช่วยเหลือ และพัฒนาบ้านเกิดของตัวเอง”⁶ ในระยะแรกตามโครงการฯ ได้กำหนดเป้าหมายจัดจ้างบัณฑิต จำนวน 34,000 คน แต่ได้ถูกตัดทอนเหลือเพียงจำนวน 12,869 คน แบ่งเป็นบัณฑิตอาสา จำนวน 12,794 คน และผู้มีประสบการณ์ด้านการเงิน 75 คน โดยให้บัณฑิตอาสารับผิดชอบพื้นที่ตำบลละ 2 คน ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบล 6,397 แห่ง ทั่วประเทศ มีอัตราค่าตอบแทน 5,000 บาท ต่อเดือน รวม 12 เดือน โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการนี้ คือ

1. การให้คนที่จบการศึกษาแล้ว มีงานทำและกลับไปช่วยชุมชนของตนเอง
2. การสร้างความเข้มแข็งให้กับหมู่บ้าน โดยผ่านศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์
ประจำหมู่บ้าน 68,000 ศูนย์
3. การนำปัญหาในหมู่บ้านออกมาให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน
ทราบด้วยวิธีการสำรวจข้อมูลทะเบียนแรงงานและสวัสดิการสังคม (ทรส.) และข้อมูล
สวัสดิการสังคมระดับครัวเรือน (สสค.) เพื่อนำข้อมูลมาวางแผนในการจัดสรรทรัพยากร
ให้ตรงกับความต้องการของประชาชนมากที่สุด

จากการดำเนินงานตามโครงการจ้างบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์
ด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็งศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน ตั้งแต่เดือน
กุมภาพันธ์ ปี 2542 เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน เป็นระยะเวลาเกือบครึ่ง
โครงการฯ แล้ว จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการที่จะศึกษาการดำเนินงานและ
วิธีการของบัณฑิตอาสา ในฐานะเป็นอาสาสมัครด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมใน
การทำงานในหมู่บ้านที่รับผิดชอบตามวัตถุประสงค์ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับ
ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน และผลกระทบที่ประชาชนในหมู่บ้านได้รับจากการ
เข้าไปทำงานในหมู่บ้านนั้น อย่างไรบ้าง เพื่อนำมาปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงาน
ของบัณฑิตอาสาในการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ตลอดจนศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิด
ทิศทาง หรือแนวโน้มในการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ในระยะต่อไป

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 ศึกษาการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาต่อการสร้างความเข้มแข็งใน
หมู่บ้าน
- 2.2 ศึกษาผลกระทบของการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาที่เกิดขึ้นกับ
ประชาชนในหมู่บ้าน
- 2.3 ศึกษาแนวโน้ม / ทิศทางที่จะก่อให้เกิดสภาพความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

3. ขอบเขตการศึกษา

การศึกษา เรื่อง “บัณฑิตอาสากับการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน” ได้กำหนดขอบเขตการศึกษา ในประเด็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้านจากการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาทั่วประเทศ 75 จังหวัด ตามโครงการจ้างบัณฑิตอาสา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็งศูนย์ส่งเสริมการเกษตรประจำหมู่บ้าน ภายใต้บริบท (Context) ของความรู้ความเข้าใจ และพฤติกรรมการทำงานในหมู่บ้านของบัณฑิตอาสาต่อการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชนในหมู่บ้าน อันเนื่องมาจากการดำเนินงานของบัณฑิตอาสา ในมุมมองที่เป็นภาพสะท้อนกลับจากหัวหน้าส่วนราชการ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ผู้กำกับฯ และกลุ่มผู้นำในท้องถิ่น ตลอดจนปัจจัยที่มีต่อการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาและการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ที่จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงแนวโน้มหรือทิศทางที่จะก่อให้เกิดสภาพหรือลักษณะความเข้มแข็งในหมู่บ้าน อันจะส่งผลกระทบด้านสวัสดิการสังคมโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนในหมู่บ้าน

4. ประชากรที่ศึกษา

4.1 บัณฑิตอาสา ทั่วประเทศ 75 จังหวัด โดยทำการสุ่มตัวอย่างแบบโควต้า (Quota Sampling) กระจายลงแต่ละจังหวัดๆ ละ 20 คน รวมทั้งสิ้น 1,500 คน

4.2 หัวหน้าส่วนราชการ ในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และผู้กำกับระดับอำเภอตามคำสั่งที่จังหวัดแต่งตั้ง จากทั้ง 6 หน่วยงาน ในจังหวัด คือ สำนักงานแรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัด สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัด สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัด สำนักงานจัดหางานจังหวัด สำนักงานประกันสังคมจังหวัด ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด หรือสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด และหัวหน้าหน่วยงานของกรมประชาสัมพันธ์ในจังหวัด โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากจังหวัดที่เป็นตัวแทนภาค ๆ ละ 1 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดยะลา

4.3 ผู้นำท้องถิ่น ประกอบด้วย ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และผู้แทนกรรมการศูนย์ส่งเสริมรักษาภูมิประจําหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) 4 จังหวัด ให้เป็นตัวแทนของ 4 ภาค ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดยะลา โดยเลือกสุ่มตัวอย่างแบบกำหนดโควต้า (Quota Sampling) ทุกอำเภอ ๆ ละ 1 ตำบล ดังนี้

4.3.1 จังหวัดอุบลราชธานี ได้ดำเนินการจัดทำสนทนากลุ่ม ในระหว่างวันที่ 16 - 18 มิถุนายน 2542 โดยได้เลือกตำบลในแต่ละอำเภอ รวม 25 อบต. ใน 20 อำเภอ 5 กิ่งอำเภอ ดังนี้ อบต. ชี้เหล็ก อ.เมือง อบต. แสนสุข อ.วารินชำราบ อบต. โพนงาม อ.เดชอุดม อบต. ดอนจิก อ.พิบูลมังสาหาร อบต. ห้วยนา อ.เขมราฐ อบต. สร้างถ่อ อ.เขื่องใน อบต. คำเจริญ อ.ตระการพืชผล อบต. คุ้มใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ อบต. เก้าขาม อ.น้ำยืน อบต. บัวขาม อ.บุญทริก อบต. ตะบายน อ.ศรีเมืองใหม่ อบต. หนองแสงใหญ่ อ.โขงเจียม อบต. แก่งเค็ง อ.กุดข้าวปุ้น อบต. บ้านตูม อ.นาจะหลวย อบต. หนองกุง อ.ตาลชุม อบต. โพธิ์ไทร อ.โพธิ์ไทร อบต. โนนกลาง อ.สำโรง อบต. นิคม อ.สิรินธร อบต. คำไฮใหญ่ อ.ดอนมดแดง อบต. โคกขำแหร อ.ทุ่งศรีอุดม อบต. นาเวียง กิ่ง อ.นาเยีย อบต. เหล่าเสือโก้ก กิ่ง อ.เหล่าเสือโก้ก อบต. พังเคน กิ่ง อ.นาตาล อบต. ท่าช้าง กิ่ง อ.สว่างวีระวงศ์ และ อบต. ชี้เหล็ก กิ่ง อ.น้ำขุ่น

4.3.2 จังหวัดนครสวรรค์ ได้จัดทำสนทนากลุ่ม ในระหว่างวันที่ 19 - 22 มิถุนายน 2542 โดยได้เลือกตำบลในแต่ละอำเภอ รวม 15 อบต. ใน 13 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ ดังนี้ อบต. ตากฟ้า อ. ตากฟ้า อบต. ช่อแคว อ. ตากฟ้า อบต. ทุ่งทอง อ. หนองบัว อบต. พันลาน อ. ชุมแสง อบต. เขาชนกัน อ. แม่वंก อบต. ไกรกพระ อ. ไกรกพระ อบต. สระทะเล อ. พยุหะคีรี อบต. หนองเต่า อ. แก้วเลี้ยว อบต. หนองกรด อ. เมือง อบต. พนมรอก อ. ท่าตะโก อบต. ลาดยาว

อ.ลาดยาว อบต. บางตาหงาย อ. บรรพตพิสัย อบต. นาขอม อ. ไพศาล
 อบต. ปางสวรรค์ กิ่ง อ. ชุมตาบง และ อบต. แม่เป็น กิ่ง อ. แม่เป็น

4.3.3 จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ดำเนินการจัดทำสนทนากลุ่มใน
 ระหว่างวันที่ 28 – 30 มิถุนายน 2542 โดยเลือกตำบลในแต่ละอำเภอ รวม 10 อบต.
 ใน 10 อำเภอ ดังนี้ อบต. บางใหญ่ อ.บางปลาม้า อบต. บางตะเคียน อ.สองพี่น้อง
 อบต. โพธิ์พระยา อ. เมือง อบต. มดแดง อ. ศรีประจันต์ อบต. สระกระโจม
 อ. ดอนเจดีย์ อบต. พลับพลาไชย อ. อุทอง อบต. หนองขาม อ.หนองหญ้าไซ
 อบต. ด่านช้าง อ.ด่านช้าง อบต. กระเสี้ยว อ.สามชุก และ อบต. หัวเขา
 อ.เดิมบางนางบวช

4.3.4 จังหวัดยะลา ได้ดำเนินการจัดทำสนทนากลุ่มในระหว่างวันที่
 28 – 29 มิถุนายน 2542 โดยได้เลือกตำบลในแต่ละอำเภอ รวม 9 อบต. ใน 7 อำเภอ
 1 กิ่งอำเภอ ดังนี้ อบต. หน้าถ้ำ อ.เมือง อบต. ยะตะ อ.รามัน อบต. บาโงยตริเนาะ
 อ.ยะหา อบต. กาบัง อ.กาบัง อบต. ธารโต อ.ธารโต อบต. ธารน้ำทิพย์ อ.เบตง
 อบต. ปุโรัง กิ่ง อ.ตรังปิ้ง อบต. ถ้ำทะลุ จัดสนทนากลุ่มร่วมกับ อบต. เขื่อนบางลาง
 อ.บันนังสตา

5. ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยมี
 ขั้นตอน ดังนี้

5.1 การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Survey) โดยการศึกษา
 ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) จากหนังสือทางราชการ หนังสือทาง
 วิชาการ รายงานประจำปี บทความ และเอกสารต่างๆ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.2 การศึกษาภาคสนาม (Field Survey) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล
 ขั้นปฐมภูมิ (Primary data) ด้วยวิธีการจากกลุ่มประชากรเป้าหมาย ดังนี้

5.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative data) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก

1) บัณฑิตอาสาทั่วประเทศ 75 จังหวัด จำนวน 1,500 ชุด โดยจัดส่งให้ทุกจังหวัดกระจายแบบสอบถาม ให้บัณฑิตอาสาตอบกลับ ภายในกำหนด ซึ่งใช้ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลในกลุ่มบัณฑิตอาสา ตลอดเดือนมิถุนายน 2542 และได้รับแบบสอบถามตอบกลับมาจำนวน 1,475 ชุด เป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์จำนวน 1,457 ชุด และไม่สมบูรณ์ จำนวน 18 ชุด

2) หัวหน้าส่วนราชการ และผู้กำกับระดับอำเภอ ในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม 6 หน่วยงาน ใน 4 ภาคๆ ละ 1 จังหวัด โดยส่งแบบสอบถามให้ตอบกลับมา ซึ่งใช้ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลในกลุ่มนี้ ตั้งแต่วันที่ 15 -30 มิถุนายน 2542

5.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative) โดยใช้วิธีการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในกลุ่มผู้นำท้องถิ่น 4 ภาคๆ ละ 1 จังหวัด โดยจัดเก็บข้อมูลทุกอำเภอใน 4 จังหวัด และเลือกตัวอย่างอำเภอละ 1 ตำบล รวม จำนวน 59 อบต. ใน 50 อำเภอ 8 กิ่งอำเภอ โดยจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) กลุ่มละ 13 - 15 คน ตั้งแต่วันที่ 16 -30 มิถุนายน 2542 ดังนี้

1) จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 25 อบต. ใน 20 อำเภอ 5 กิ่งอำเภอ ในวันที่ 16 - 18 มิถุนายน 2542

2) จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 15 อบต. ใน 13 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ ในวันที่ 19 - 22 มิถุนายน 2542

3) จังหวัดยะลา จำนวน 9 อบต. ใน 7 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ ในวันที่ 28 - 29 มิถุนายน 2542

4) จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 10 อบต. ใน 10 อำเภอ ในวันที่ 28 - 30 มิถุนายน 2542

6. การประมวลผลข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้มาจากการใช้เครื่องมือทั้งแบบสอบถาม และการจัดทำสนทนากลุ่ม นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนก่อน แล้วจึงนำไปประมวลผล ดังนี้

6.1 แบบสอบถามบันทึกอาสา

นำข้อมูลไปประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป (SPSS) และวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) โดยการแจกแจงความถี่ (Frequency distribution) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) เพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานทั่วไป ได้แก่ องค์ประกอบทางด้านสังคม ในด้าน เพศ อายุ ระดับการศึกษา และแนวคิดจากคำตอบในส่วนคำถามปลายเปิด โดยพิจารณากำหนด เกณฑ์จากแนวคิดหลัก (Theme) เป็นตัววิเคราะห์แยกแยะเพื่อทำการแบ่งประเภทของ คำเพื่อหาความหมายหรือคำตอบในประเด็นต่างๆ ได้แก่

- 6.1.1 ลักษณะการมีชุมชนที่เข้มแข็ง
- 6.1.2 กระบวนการทำให้ชุมชน หรือหมู่บ้านมีความเข้มแข็ง
- 6.1.3 ผลที่ได้จากการจัดทำกิจกรรมส่งเสริมให้ชุมชนเกิด
ความเข้มแข็ง
- 6.1.4 อุปสรรคสำคัญในการดำเนินงาน
- 6.1.5 การแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคนั้นๆ
- 6.1.6 ข้อเสนอแนะ ทั้งต่อบันทึกอาสาและต่อการสร้าง
ความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

6.2 แบบสอบถามส่วนราชการในสังกัดกระทรวงแรงงานและ สวัสดิการสังคม

นำข้อมูลที่ได้รับกลับมาสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล ตามประเด็น ดังนี้

- 6.2.1 ขอบเขตหน้าที่ของบัณฑิตอาสา
- 6.2.2 การมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน / หมู่บ้าน ของบัณฑิตอาสา
- 6.2.3 การตื่นตัวในชุมชน / หมู่บ้าน จากการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา
- 6.2.4 กิจกรรมที่จะสร้างความตระหนักรู้ และความเข้าใจในการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน
- 6.2.5 ผลกระทบต่อชุมชน / หมู่บ้าน เมื่อบัณฑิตอาสาลงไปปฏิบัติงาน
- 6.2.6 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาในระยะต่อไป และการพัฒนาหรือการสร้างเสริมความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

6.3 ข้อมูลที่ได้จากการจัดทำสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใน 4 จังหวัด จำนวน 50 อำเภอ 8 กิ่งอำเภอ 59 ตำบล ในแต่ละครั้งที่จัดทำสนทนากลุ่ม จะทำการสรุปประเด็นในการสนทนากลุ่มทุกครั้งตามประเด็น ดังนี้

- 6.3.1 ขอบเขตหน้าที่ของบัณฑิตอาสา
- 6.3.2 การมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน / หมู่บ้าน ของบัณฑิตอาสา
- 6.3.3 การตื่นตัว ในชุมชน / หมู่บ้าน จากการปฏิบัติงานบัณฑิตอาสา
- 6.3.4 กิจกรรมที่จะสร้างลักษณะในการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน
- 6.3.5 ผลกระทบต่อชุมชน / หมู่บ้าน เมื่อบัณฑิตอาสาลงไปปฏิบัติงาน
- 6.3.6 ข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาในระยะต่อไป และการพัฒนาหรือการสร้างเสริมความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

7. ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

7.1 การศึกษาในครั้งนี้ สามารถประเมินถึงความเข้าใจ การดำเนินงาน และวิธีการของบัณฑิตอาสาในการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ช่วงระหว่างดำเนินการตามโครงการจ้างบัณฑิตอาสา และผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็ง ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ในปี 2542

7.2 ทราบถึงผลกระทบของการทำงานของบัณฑิตอาสาที่มีต่อประชาชนในหมู่บ้าน

7.3 ทราบถึงปัจจัยที่จะบ่งบอกถึงแนวโน้ม หรือทิศทางที่จะเกิดสภาพความเข้มแข็งของหมู่บ้านในการพัฒนาระยะต่อไป ✕

บทที่ 2

กรอบแนวความคิดในการศึกษา

บทที่ 2

กรอบแนวความคิดในการศึกษา

การดำเนินงานโครงการจ้างบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงิน เสริมสร้างความเข้มแข็งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นการดำเนินงานภายใต้ภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ตามแผนปฏิบัติการบรรเทาปัญหาการว่างงาน ซึ่งมีวัตถุประสงค์อันหลากหลายที่รัฐบรรจุไว้ในโครงการฯ วัตถุประสงค์หนึ่งที่รัฐมอบหมายคือการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ดังนั้นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจบทบาทของบัณฑิตอาสาในการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นการประเมินการทำงานของบัณฑิตอาสาในระดับหนึ่ง จำเป็นต้องศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับอาสาสมัครและบัณฑิตอาสาที่ผ่านมาและที่เป็นอยู่ขณะนี้ รวมถึงแนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง เพื่อสร้างกรอบแนวความคิดในการศึกษาเรื่อง "บัณฑิตอาสากับการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน" ให้ชัดเจน

แนวความคิดเกี่ยวกับอาสาสมัคร

ในสังคมไทยมีอาสาสมัครทั้งภาครัฐบาลและเอกชน รวม 27 หน่วยงาน เป็นภาครัฐบาล 16 หน่วยงาน และเอกชน 11 หน่วยงาน มีจำนวนอาสาสมัครทั้งสิ้น 2,182,218 คน เป็นอาสาสมัครที่ดำเนินงานโดยภาครัฐบาล 2,102,536 คน หรือร้อยละ 96.35 ที่เหลือเป็นอาสาสมัครที่ดำเนินงานโดยภาคเอกชน 79,682 คน หรือร้อยละ 3.65⁷ ซึ่งอาสาสมัครนับเป็นทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าแก่สังคมไทยเป็นอย่างมาก

สมพร เทพสิทธา กล่าวไว้ว่า อาสาสมัคร (Volunteer) หมายถึง ผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แห่งประชาชนและสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน ผลตอบแทนที่อาสาสมัครได้รับคือความสุข ความภูมิใจที่ได้ปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคมและประเทศชาติ ซึ่งอาสาสมัครในอุดมคติควรยึดถืออุดมคติของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกที่ว่า "ประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์เป็นกิจที่หนึ่ง ประโยชน์ส่วนตัวเป็นกิจที่สอง" อาสาสมัครจึงควรมีศรัทธาในการเป็น

ให้เขามีความเป็นอยู่ดีขึ้น และช่วยตัวเองได้ นอกจากนี้ถ้าพิจารณาในแง่ของการศึกษา กระบวนการอาสาศัมครเป็นกระบวนการพัฒนาตนเอง (Self - Development) อย่างหนึ่ง¹⁰

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุภวัณณ์ รัตนมูขย์ กล่าวว่า นอกจากอาสาศัมครจะต้องเป็นผู้มีความศรัทธา ตั้งใจดีแล้ว ต้องมีความพร้อมอยู่เสมอ และควรมีความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับรู้หน้าที่การงานขององค์กรที่สังกัด รู้ขอบเขตหน้าที่ของหน่วยงานที่ไปทำงาน รู้จักชุมชนที่ไปปฏิบัติงาน รู้กำลังตามความสามารถของตน เอาใจใส่และรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย เคร่งครัดต่อระเบียบข้อบังคับขององค์กร ยอมรับสภาพอันจำกัด โดยความร่วมมือแก่เพื่อนร่วมงาน ระมัดระวังในเรื่องกิริยาและวาจา รู้จักแต่งกายให้เหมาะสม เห็นอกเห็นใจแก่ผู้รับบริการ ปรับตนเองให้เข้ากับผู้อื่น ปฏิบัติเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหากับกรรมการองค์กร เผยแพร่งานขององค์กรที่ตนสังกัด และเชิญชวนให้ผู้อื่นเป็นอาสาศัมครเพื่อขยายแนวร่วม¹¹

อาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดอาสาศัมคร เป็นแนวความคิดเชิงอุดมการณ์ในการพัฒนาคนและสังคม ซึ่งกระบวนการอาสาศัมครนับได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาคน พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Learning by Doing) หรือการนำประสบการณ์ ความรู้มาประยุกต์ใช้กับการทำงาน โดยเฉพาะในสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ สังคม ของไทยในปัจจุบัน ควรมีการขยายแนวร่วม และแนวคิดอาสาศัมครให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจพิจารณาถึงโครงการต่างๆ ที่ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้ดำเนินการอยู่ อาทิ อาสาศัมครประชาสงเคราะห์ อาสาศัมครคุมประพฤติ บัณฑิตอาสา เป็นต้น

แนวความคิดเกี่ยวกับบัณฑิตอาสา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้อธิบายคำศัพท์ ไว้ดังนี้

บัณฑิต หมายถึง ผู้ทรงความรู้ ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ ผู้สำเร็จการศึกษาขั้นปริญญา ซึ่งมี 3 ชั้น คือ ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก เรียกว่า บัณฑิต มหาบัณฑิต ดุษฎีบัณฑิต และผู้มีความสามารถเป็นพิเศษโดยกำเนิด (ค่านาม)¹²

อาสา หมายถึง ความหวัง ความต้องการ ความอยาก (คำนาม)

รับทำโดยเต็มใจ สมัค (คำกริยา)¹³

ดังนั้น คำว่า บัณฑิตอาสา เมื่อนำมารวมกัน จึงมีความหมายถึง "ผู้ทรงความรู้ ผู้มีปัญญา ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญา รับทำโดยเต็มใจ" ซึ่งบัณฑิตอาสา ตามโครงการ บัณฑิตอาสาฯ ของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมมีความหมายตรงตามคำศัพท์ว่า ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรีขึ้นไปสมัครรับทำงานโดยความเต็มใจ

แนวคิดในการส่งบัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีไปปฏิบัติงาน ยังชุมชนชนบทได้มีการดำเนินการมาก่อนแล้ว โดยเป็นหลักสูตรการศึกษาในสถาบัน อุดมศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น ซึ่งเป็นการ ดำเนินงานในสภาวะบ้านเมืองปกติ ดังนี้

บัณฑิตอาสาสมัครของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดำเนินการตามโครงการ ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตบัณฑิตในระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ให้เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดและวิธีการศึกษาและการ พัฒนา โดยเป็นชุมชนชนบท และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ตลอดจนมีความสามารถที่จะทำงานประสานร่วมกับชาวบ้าน และหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ รวมถึงการส่งเสริมให้ บัณฑิตอาสาสมัคร เป็นผู้มีความหนักแน่น อดทน รู้จักเสียสละ มีความรับผิดชอบ มีมนุษยสัมพันธ์ และมีความคิดริเริ่มในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2512 โดย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ในสมัยนั้นเป็นผู้เสนอโครงการ ซึ่งมีเจตนารมณ์ว่า "โครงการบัณฑิตอาสา สมัครนี้ตั้งใจว่าจะให้เป็นโครงการที่ให้การศึกษาย่างเดียว ส่วนการพัฒนานั้นปล่อยให้ เป็นเรื่องสืบเนื่องต่อไป"¹⁴ ซึ่งมีผู้ที่กล่าวถึง อาจารย์ป๋วยฯ กับการดำเนินงานโครงการ บัณฑิตอาสาสมัคร ไว้ดังนี้

อาจารย์วันรักษ์ มิ่งมณีนาคน อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวว่า

“สิ่งที่ อาจารย์ป๋วย ได้ริเริ่มขึ้น และสร้างความภาคภูมิใจมากที่สุดแก่ชาว มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คือ การริเริ่มสำนักบัณฑิตอาสาให้เด็กรุ่นใหม่ ออกไปสัมผัส ชนบทจริง ๆ เนื่องจากในสมัยนั้น ชนบทขาดแคลนปัญญาชนมาก ทั้งครู และข้าราชการ รวมทั้งใช้พื้นฐานความรู้ทางวิชาการเรียนรู้วิถีชาวบ้านเพื่อเด็กเหล่านั้นจะได้ประยุกต์วิชา การศึกษามาใช้ในการทำงานได้ และโครงการดังกล่าวได้ขยายตัวออกไปสู่มหาวิทยาลัย อื่น ๆ ด้วย...”¹⁵

นายสุขุม อัตวาวุฒิชัย อดีตผู้อำนวยการสำนักบัณฑิตอาสา กล่าวว่า

“อาจารย์ป๋วย เป็นผู้ที่มีสายตาไกลมาก เห็นได้จาก โครงการบัณฑิตอาสาที่มี เพียงส่งนักศึกษาไปพัฒนา หรือเรียนรู้ชีวิตในชุมชนชนบทเท่านั้น แต่เป็นการสร้างจิต วิญญาณอาสาสมัครให้เกิดขึ้นกับปัญญาชนของชาติ และหากจิตวิญญาณอาสาสมัคร ดังกล่าวขยายเข้าไปกว้างเท่าใด ยิ่งจะเป็นผลดีต่อประเทศชาติ”¹⁶

ในระยะแรกของการจัดตั้งรับเฉพาะบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนรุ่นที่สอง ก็ขยายการรับสมัครครอบคลุมทุกมหาวิทยาลัย¹⁷ ปัจจุบันหลักสูตรตามโครงการจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง เป็นการอบรมใช้เวลา 3 เดือน วิชาที่อบรมได้แก่ จิตวิทยาสังคม การศึกษาวิจัยทางสังคม เทคนิคการทำงานใน ชนบท ความรู้ด้วยสังคมไทย และการพัฒนาชนบทไทย รวม 14 หน่วยกิต ส่วนที่สอง เป็นการปฏิบัติงานสนาม รวม 8 หน่วยกิต ให้บัณฑิตใช้ชีวิตเพื่อศึกษา และร่วม ปฏิบัติงานกับชาวบ้านในชนบทเป็นระยะเวลา 7 เดือน และส่วนที่สาม เป็นการค้นคว้า และเขียนสารนิพนธ์เกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการใช้ชีวิตในหมู่บ้าน รวม 8 หน่วยกิต ใช้เวลา 2 เดือน¹⁸ ทั้งนี้รวมระยะเวลาการศึกษาลดหลักสูตรต้อง ไม่น้อยกว่าสองภาคการศึกษาปกติ (1 ปี) แต่ไม่เกินสามภาคการศึกษาปกติต่อเนื่องกัน เว้นแต่จะได้รับอนุมัติจากผู้อำนวยการ จึงจะได้รับประกาศนียบัตรบัณฑิต ผู้เข้าศึกษา ในหลักสูตรนี้จะต้องเข้าสอบคัดเลือกโดยวิธีการสอบข้อเขียนและสอบสัมภาษณ์ ซึ่งผู้ที่ได้ รับการคัดเลือกจะได้รับการยกเว้นค่าธรรมเนียมการศึกษาต่างๆ เว้นแต่ค่าเบี้ยประกันชีวิต จำนวน 100 บาท นอกจากนี้ยังได้รับเบี้ยเลี้ยงรายเดือน ๆ ละประมาณ 4,000 บาท

ตลอดระยะเวลา 12 เดือนที่ศึกษาในหลักสูตร แต่ผู้ศึกษาต้องทำสัญญาชดเชยค่าเสียหาย เป็น 2 เท่าที่ได้รับไปในกรณีที่ศึกษาไม่สำเร็จตามหลักสูตร การปฏิบัติงานภาคสนาม แต่เดิมปฏิบัติงานในโรงเรียน สถานีนามัย สำนักงานผดุงครรภ์ ฯลฯ ต่อมาเป็นการปฏิบัติงานในพื้นที่ชนบทยากจน¹⁹ การปฏิบัติงานภาคสนามของบัณฑิตอาสาจะมีการเยี่ยมเยียนพิเศษ โดยเจ้าหน้าที่สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร หลังจากบัณฑิตอาสาสมัครปฏิบัติงานภาคสนามได้ประมาณ 1 เดือน เพื่อให้คำแนะนำและสร้างขวัญกำลังใจ นอกจากนี้ ยังจัดให้มีอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ซึ่งจะเยี่ยมเยียนและให้คำปรึกษาแนะนำในการทำสารนิพนธ์แก่บัณฑิตอาสาสมัคร 1 หรือ 2 ครั้ง²⁰

โครงการบัณฑิตอาสาสมัครนี้ ต่อมาได้กลายเป็นแบบอย่างของโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคมที่เป็นการดำเนินกิจกรรมในทางมนุษยธรรม เช่นเดียวกับ โครงการบัณฑิตอาสาสมัครของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่เป็นการดำเนินกิจกรรมโดยภาคองค์การพัฒนาเอกชน ในปลายทศวรรษ 1970 (พ.ศ. 2513 – 2522) และทศวรรษ 1980 (พ.ศ. 2523 – 2532) ซึ่งกลายมาเป็นรากฐานสำหรับนักกิจกรรมทางสังคมหลายคน และในเวลาต่อมาเป็นกำลังสำคัญในการต่อสู้เรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องทางสังคม และการต่อต้านโรคเอดส์ ในปลายทศวรรษ 1980 (พ.ศ. 2523 – 2532) และต้นทศวรรษ 1990 (พ.ศ. 2533 – 2542)²¹

บัณฑิตอาสาสมัครสาธารณสุขของมหาวิทยาลัยมหิดลตามโครงการฝึกอบรมบัณฑิตอาสาสมัครสาธารณสุขของศูนย์ฝึกอบรม และพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน อาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2528 มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกอบรมบัณฑิตที่มีพื้นฐานการศึกษาในด้านต่าง ๆ ให้มีความรู้ทางการแพทย์ และสาธารณสุข โดยเฉพาะความรู้ทางด้านการสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อให้บัณฑิตเหล่านั้นสามารถจะนำความรู้ที่ได้รับ และความรู้พื้นฐานเดิมของตนมาดัดแปลงใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดในการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานเพื่อการมีสุขภาพดีถ้วนหน้า และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศไทยสืบไป²² หลักสูตรการฝึกอบรม ประกอบด้วย การฝึกอบรมภาคทฤษฎีเป็นเวลา 1 เดือน โดยฝึกอบรม 3 วิชา คือ ปัญหาในการพัฒนาประเทศ กลวิธีพัฒนาสาธารณสุขในประเทศไทย โดยสาธารณสุขมูลฐานและการพัฒนาชนบท

แนวใหม่ การศึกษาดูงานสาธารณสุขและพัฒนาชนบทแนวใหม่เป็นเวลา 4 วัน ในท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การฝึกอบรมในท้องที่จังหวัดใช้เวลา 1 เดือน ณ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และโรงพยาบาลชุมชน และการปฏิบัติงานภาคสนามโดยปฏิบัติงานจริงร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล เป็นเวลา 9 เดือน ผู้ที่จะได้รับการคัดเลือกเป็นบัณฑิตอาสาสมัครสาธารณสุข ต้องสอบผ่านข้อเขียนและการสัมภาษณ์ ผู้ที่สอบผ่านการคัดเลือก ศูนย์ฝึกอบรมฯ จะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรมตลอดช่วงการฝึกอบรม 11 เดือน และยังจะได้รับทุนการศึกษาเป็นรายเดือน เป็นระยะเวลา 11 เดือน²³ แต่ผู้ที่ผ่านคัดเลือกจะต้องเซ็นสัญญากับศูนย์ฝึกอบรมฯ หากนักศึกษามีได้ปฏิบัติตามสัญญา อาทิเช่น ลาออกจากโครงการเพื่อปฏิบัติกิจกรรมอื่น ๆ จะต้องเสียค่าปรับ 2 เท่าของเงินเดือนและค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรม ในระหว่างการปฏิบัติงานในท้องที่จะได้รับการติดต่ออย่างใกล้ชิดจากคณะอาจารย์มหาวิทยาลัยมหิดล สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และโรงพยาบาลพระปกเกล้า²⁴

เมื่อพิจารณาสถานะของบัณฑิตอาสาสมัครทั้ง 2 สถาบันแล้วจะเห็นว่ามีสถานะสำคัญเป็นเสมือนนักศึกษาหรือผู้เข้ารับการฝึกอบรม ตามหลักสูตรการศึกษาของสถาบันการศึกษา เมื่อผ่านครบหลักสูตรที่กำหนดไว้จึงจะได้ประกาศนียบัตร จุดมุ่งหมายที่สำคัญของโครงการอยู่ที่ตัวบัณฑิตจะได้รับความรู้ หรือประสบการณ์ทำงานในชนบท หลังจากผ่านหลักสูตรดังกล่าวแล้วสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานในชนบท ซึ่งสิ่งที่บัณฑิตจะได้มากที่สุดก็คือ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนชนบท แต่สำหรับบัณฑิตอาสาตามโครงการของ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม จุดมุ่งหมายของโครงการไม่ได้อยู่ที่ตัวบัณฑิตอาสาเท่านั้น หากแต่รัฐบาลได้กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการฯ เพื่อการบรรเทาปัญหาการว่างงานสำหรับผู้จบปริญญาตรีแล้วยังไม่มีงานทำ และยังมีความคาดหวังต่อไปถึงผลดีที่จะเกิดกับชุมชนที่บัณฑิตอาสาลงไปปฏิบัติงาน

ดังนั้น บัณฑิตอาสาตามโครงการนี้จึงไม่ใช่มีฐานะเป็นนักศึกษาฝึกงาน แต่เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของภาครัฐบาลให้เข้าไปทำงานในชุมชน ซึ่งพิจารณาได้จากคำกล่าวของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการบัณฑิตอาสาฯ ได้ดังนี้

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (นายธารินทร์ นิมมานเหมินทร์) ได้ให้ข้อสังเกต เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2541 เกี่ยวกับการเร่งรัดพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการจ้างบัณฑิตอาสาฯ ดังนี้

"...การพัฒนาฝีมือแรงงาน หรือการฝึกอาชีพนั้น ให้เน้นการทำงานที่อย่างไร ไม่ให้เกิดปัญหาในชุมชน ซึ่งเรามีปัญหาเศรษฐกิจอยู่แล้ว ไม่ควรให้มีปัญหาในชุมชน และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เราควรฝึกให้คนรู้จักดูแลชุมชน หรือชุมชน สงเคราะห์ หรือฝึกให้เป็นอาสาสมัคร หรือฝึกให้ดูแลสิ่งแวดล้อม"²⁵

สารรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม (นายสมพงษ์ อมรวิวัฒน์) ได้ระบุว่า

"...หวังว่าโครงการฯ ดังกล่าวจะช่วยแก้ไขปัญหาการว่างงานให้แก่บัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินได้ในระดับหนึ่ง และจะมีส่วนสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นองค์กรประชาชนในระดับหมู่บ้าน"²⁶

สารรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย (นายประจวบ ไชยสาส์น) ได้ระบุว่า

"ทบวงมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินที่ทบวงมหาวิทยาลัยร่วมกับกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ส่งไปปฏิบัติงานในท้องถิ่นชนบท จะมีบทบาทอย่างสำคัญในการสนับสนุนให้ราษฎรในชนบทสามารถสร้างชุมชนของตนเองให้เข้มแข็ง มีหลักการพัฒนาอย่างถูกต้อง ยืนหยัดด้วยตนเอง อันจะส่งผลในภาพรวมของประเทศให้ดีขึ้น..."²⁷

ผู้ตรวจราชการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม (นางสาวเสาวภาคย์ ศุภนิธย์ ในขณะที่เป็นรองอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์) ได้กล่าวไว้ว่า

"...การที่จะจ้างคนที่เป็นบัณฑิตจบใหม่และว่างงานเข้าทำงานโครงการฯ นี้ ควรเน้นผู้ที่เป็นคนในพื้นที่ หรือในชุมชนจริงๆ เพื่อที่เขาจะได้นำวิชาความรู้กลับไปช่วยเหลือและพัฒนาบ้านเกิดตัวเอง"²⁸

บทบาทของการมีส่วนร่วมของประชาชน เริ่มปรากฏขึ้นในช่วงของการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่เปิดโอกาสให้ตัวแทนของประชาชนทุกสาขาอาชีพจำนวนมาก เข้าไปมีส่วนร่วมในการยกร่าง ตลอดจนการระดมความเห็นของประชาชนในการยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และในที่สุดเมื่อเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในช่วงปี 2539 - 2540 ทำให้อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเริ่มลดลงจนอยู่ในสภาพติดลบจนถึงปี 2542 ทำให้แนวคิดกระแสการพัฒนาสังคมที่เน้นเรื่องพลังและการพึ่งตนเองของชุมชน กลายเป็นประเด็นสาธารณะของสังคมมากขึ้น เช่น เรื่องชุมชนที่เข้มแข็ง ชุมชนพึ่งตนเอง ประชาคม ประชาสังคม ธุรกิจชุมชน เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จนถึงแนวคิดที่เชื่อมโยงไปถึงการพัฒนาโครงสร้าง และกลไกทางเศรษฐกิจการเมืองในระดับชุมชน ที่เรียกว่า ชุมชนาธิปไตย²⁹ ได้รับการยอมรับและกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง ไม่เฉพาะในภาคเอกชนเท่านั้น ซึ่งในระดับรัฐบาลก็ได้มีการตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องนี้โดย นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี ได้แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติขึ้น โดยมีที่ปรึกษา คือ นายอานันท์ ปันยารชุน ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์นิคม จันทรวิทุร และพระสุบิน ปณีโต มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน กรรมการ ประกอบด้วย รัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสังคม และผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งส่วนมากมาจากภาคเอกชน และเป็นผู้ทรงคุณวุฒิจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (นายธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์) เป็นกรรมการและเลขานุการ คณะกรรมการมีอำนาจและหน้าที่สำคัญในการกำหนดและบริหารนโยบายการพัฒนา ด้านสังคม โดยให้ความสำคัญต่อการสร้างความร่วมมือระหว่างบุคคลและองค์การต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถจัดความยากจนและแก้ไขปัญหาสังคมต่าง ๆ ได้โดยรวดเร็ว ตลอดจนการปฏิรูปสังคมตามแนวนโยบายพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8..³⁰ ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สำรวจแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง เพื่อวางกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

อาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นเป็นสำคัญ อาสาสมัครของสังคมไทยมีบทบาททั้งด้านการสังคมสงเคราะห์ การแก้ไขปัญหาสังคม การพัฒนาสังคม การพัฒนาองค์กร และการส่งเสริมความมั่นคงของชาติ ขณะเดียวกันในสภาพปัจจุบันที่สังคมไทยประสบภาวะวิกฤตทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน อาสาสมัครมีบทบาทสำคัญในการสงเคราะห์ผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน การแก้ไขปัญหาสังคมและการพัฒนาสังคม อาสาสมัครจึงจำเป็นต้องปรับตัวและพัฒนาตนเอง เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง หากไม่สามารถปรับตัวและพัฒนาตนเองให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสถานการณ์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ก็จะไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทและปณิธานที่มีไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁸

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยต้องเปลี่ยนแปลงจากสังคมวัตถุนิยม สังคมที่ทอดทิ้งกัน สังคมที่ไร้มิตรภาพมาเป็นสังคมแห่งความเอื้ออาทร และตัวชี้วัดความเอื้ออาทรอย่างหนึ่งคือการเป็นอาสาสมัครที่จะมีส่วนช่วยเหลือในรูปต่าง ๆ ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ ช่วยเหลือคนจน เด็กกำพร้า คนเป็นเอดส์ ฯลฯ จึงควรมีอาสาสมัครต่าง ๆ ให้มากที่สุดให้เต็มแผ่นดินให้เต็มประเทศ รัฐบาลควรมีนโยบายส่งเสริมให้เกิดสปีริตในการเป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม และสื่อทุกชนิดควรรายงานเรื่องอาสาสมัครให้สังคมรับทราบ⁹

ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสะอ้าน กล่าวไว้ว่า งานอาสาสมัครมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

1. การบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม
2. การกระทำที่เป็นไปโดยความสมัครใจ
3. การกระทำที่ไม่มุ่งหวังผลตอบแทนในรูปของสินจ้างรางวัล
ซึ่งแม้จะมีค่าตอบแทนก็เพียงเพื่ออยู่ได้ไม่ใช่ค่าจ้าง
4. เรื่องอาสาสมัครนั้นเป็นการอุทิศกำลังกาย กำลังใจ และ
เวลาให้ส่วนรวม แต่ไม่ใช่อุทิศกำลังทรัพย์

งานอาสาสมัครจึงเป็นงานเสียสละเพื่อการทำความคิด เป็นการทำบุญชนิดหนึ่ง เพื่อผลทางจิตใจเป็นสำคัญ ไม่ใช่ผลทางด้านวัตถุ งานอาสาสมัครเกี่ยวกับการบริการสังคม ตั้งแต่การสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาชนบทที่มุ่งช่วยให้กลุ่มช่วยเหลือตัวเองได้น้อยกว่า

ความหมายของชุมชนที่เข้มแข็ง

ทัศนีย์ ลักษณะภิชนรัช ในเอกสาร “การสังคมสงเคราะห์ชุมชน” ได้ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ว่าหมายถึง 2 ลักษณะ

ลักษณะแรก หมายถึง ชุมชน พื้นที่ ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค ประเทศ

ลักษณะที่สอง หมายถึง ชุมชน หน้าที่ ได้แก่ การที่บุคคลตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปมารวมกันเป็นกลุ่ม กำหนดระเบียบแบบแผนข้อบังคับขึ้น เพื่อชมรม สโมสร มูลนิธิ องค์กรต่าง ๆ เป็นต้น³⁴

นายแพทย์ ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของคำว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง คือ ชุมชนที่สามารถแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ชุมชนดังกล่าวต้องสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจหรือในเรื่องทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม หรือสาธารณสุข ได้³⁵

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ผู้ที่ได้รับการขนานนามว่า “ราชกรอาวุโส” เป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งกับ “ชุมชน” ในฐานะเป็นรากเหง้าแห่งวัฒนธรรม การพัฒนาต้องไม่ทำลายศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น “ความยั่งยืนของสังคมชนบท คือ กฎแห่งความยั่งยืนของสังคมทั้งหมด”³⁶ เพราะชนบทเป็นพื้นฐานของธรรมชาติ คือ สิ่งแวดล้อม ชีวิต สังคม หรือเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรม หัวใจของความยั่งยืนของสังคมอยู่ที่การมีองค์กรชาวบ้านที่รวมตัวกันเอง และมีระบบการเรียนรู้ของชาวบ้านเพื่อเพิ่มพูนปัญญาในการวิเคราะห์ปัญหา³⁷ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ชี้ให้เห็นว่าเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง เป็นพื้นฐานของชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งการพึ่งตนเองได้หมายถึง ความเข้มแข็ง ความยั่งยืน ความเป็นอิสระ และการมีภูมิคุ้มกัน ต้องคำนึงถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง และควรส่งเสริมให้เกิดเศรษฐกิจของตำบล โดยตำบลและเพื่อตำบล โดยไม่มองตำบลในฐานะหน่วยการปกครอง แต่ในฐานะหน่วยพัฒนาเศรษฐกิจพึ่งตนเองแบบบูรณาการ³⁸ นอกจากนี้ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ให้ความสำคัญต่อพลังสร้างสรรค์ภายในชุมชน 6 ประการ เป็นแนวทางในการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน คือ

12.05.6

461

2542

๑๖

ห้องสมุดกระทรวงแรงงาน

06359

บันทึกอาสาสมัครสร้าง

- (1) พลังคน (2) พลังกลุ่ม (3) พลังทุน
 (4) พลังธุรกิจ (5) พลังเชื้ออาหาร และ (6) พลังการเรียนรู้³⁹

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ได้อธิบายว่า “กระแสนิยม” คือ การทำให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้มากที่สุด ยิ่งเข้มแข็งมาก พึ่งตนเองได้มาก ก็ย่อมหลีกเลี่ยงจากการถูกครอบงำได้มาก ความเข้มแข็งของชุมชน และการพึ่งตนเองได้ของชุมชน หมายถึง ชุมชนมีพลังอำนาจทางเศรษฐกิจ ทางสังคม และวัฒนธรรมของตนเอง ชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับภายนอกได้อย่างเท่าเทียมกัน ชุมชนจึงสามารถที่จะเลือกเฟ้นได้ว่าอะไรที่ชุมชนจะได้ประโยชน์และรับประโยชน์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว นี่คือการหวังและความต้องการของกระแสนิยมที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศและประเทศอื่น ๆ ที่ถูกเรียกกันว่า “ประเทศด้อยพัฒนา”⁴⁰

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ยังได้กล่าวถึง “ธุรกิจชุมชน” ว่าเป็นรูปแบบที่ชุมชนมีส่วนร่วม ชุมชนมีบทบาทและเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ข้อแตกต่างประการสำคัญระหว่างธุรกิจชุมชน และธุรกิจเอกชนทั่วไป คือ ธุรกิจชุมชน แม้จะหวังผลกำไร แต่เป็นกำไรตามกลไกตลาดในลักษณะ “กลไกตลาดเพื่อสังคม” คือไม่เก็งกำไรจนเบียดเบียนผู้อื่นและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการกีดกันผู้แพ้ ธุรกิจชุมชนอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง โดยหลีกเลี่ยงภาวะหนี้สิน หรือภาวะการกู้ยืมทำให้สร้างภาระดอกเบี้ยแต่อาศัยการสนับสนุนจากเงินออมของชุมชนเอง บุคลากรที่ประกอบธุรกิจชุมชนต้องมีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และรักชุมชน โดยได้รับค่าตอบแทนที่เหมาะสมด้วย สมาชิกในชุมชนจะมีส่วนร่วมทั้งในระดับร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือกัน และร่วมรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น ซึ่งจะเกิดได้ต้องอาศัย “แกนนำ” ที่มีความสามารถ⁴¹ ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วธุรกิจชุมชนจะเกิดขึ้นได้อย่างมั่นคง เมื่อชุมชนมี “เศรษฐกิจพอเพียง” หรือเกิดสภาพที่เรียกว่า “หนึ่งครัวเรือน สองวิถีการผลิต” คือ ผลผลิตของครัวเรือนหรือชุมชนหนึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกไว้บริโภคให้พอเพียงภายในครัวเรือนหรือชุมชน ส่วนที่สองมุ่งเพื่อการค้า แลกเปลี่ยนสินค้า บริการที่ต้องการจากภายนอก เก็บออมรายได้ ได้เป็นทุนสะสม หรือใช้จ่ายยามจำเป็น ถ้าครัวเรือนหรือชุมชนมีความต้องการมากก็ต้องผลิต

ให้พอ หรือลดความต้องการให้สอดคล้องกับความสามารถในการผลิต เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในภาวะหนี้สินจากการผลิตไม่พอ

พิทยา ว่องกุล ได้เสนอยุทธศาสตร์ชุมชนอาชีพไทย เพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตจากระบบทุนนิยม โดยการสร้างภูมิปัญญาแบบองค์รวม เศรษฐกิจแบบองค์รวม เพื่อสร้างชุมชนแบบองค์รวมให้เป็นฐานสังคมแบบองค์รวม ให้มนุษย์กลับมาคิดร่วมกัน ฟังพากัน และสร้างความมั่นคงในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ซึ่งต้องกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวใหม่ที่อยู่ซ้อนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีเดิม โดยสร้างและส่งเสริมธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดเล็กที่จำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวัน ให้เป็นธุรกิจอุตสาหกรรมชุมชน สร้างกองทุนชุมชน (อนาคตหมู่บ้าน) สวัสดิการชุมชน สร้างระบบตลาดแบบองค์รวมที่มีความหลากหลายของสินค้าและบริการชุมชน จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ ในเรื่องปัจจัยสี่ที่เป็นฐานในขั้นต้นก่อน ส่วนอุตสาหกรรมเล็กหรือขนาดใหญ่ที่ลงทุนสูงควรเป็นของระบบทุนนิยม พิทยา ว่องกุล ให้ความสำคัญอย่างมากในเรื่องของการสร้างทุนหรือธนาคารหมู่บ้าน ซึ่ง พิทยา ว่องกุล เห็นว่ามี 7 ประเภท คือ

ทุนเงินตรา (กลุ่มออมทรัพย์)

ทุนธุรกิจการค้า (สหกรณ์ร้านค้า, กองทุนน้ำมัน)

ทุนแห่งชีวิต (กลุ่มเกษตรกรรมด้านต่างๆ)

ทุนแรงงานฝีมือ (กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน ฯลฯ)

ทุนสวัสดิการชีวิต (กลุ่มฌาปนกิจ กองทุน กลุ่มสวัสดิการหมู่บ้านเพื่อช่วยเหลือยามเจ็บป่วยหรือเดือดร้อน)

ทุนรวมแรงงานหรือธนาคารแรงงาน (กลุ่มลงแขก กลุ่มแรงงานรับจ้าง)

ทุนอุตสาหกรรมชุมชน (กลุ่มผลิตน้ำผลไม้ชุมชน กลุ่มผลิตทุเรียนกวน ฯลฯ)⁴²

ซึ่งถ้าชุมชนได้มีการขยายผลออกไปทุกประเภทจะเกิดผล ได้แก่ สมาชิกได้รับหลักประกันในเรื่องปัจจัยสี่ที่มีราคาถูกกว่าบางหมู่บ้าน ลดต้นทุนในการประกอบอาชีพหรือมีทุนในการขยายการผลิต ช่วยเหลือการศึกษาของบุตรหลาน ถ้าไรส่วนหนึ่งของทุนต่าง ๆ นำไปสร้างสาธารณสมบัติ สร้างงานในชุมชน ขจัดปัญหาอาชญากรรมในชุมชน เนื่องจาก

เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานคิดของการพึ่งพาตนเอง ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชนท้องถิ่นได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติได้มอบหมายให้มูลนิธิพัฒนาไท ได้ดำเนินงานตามแผนงานการเสริมสร้างเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม โดยทำหน้าที่ประสานกับองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการในหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาทำงานร่วมกัน โดยมีสาระประการหนึ่งเกี่ยวกับการพัฒนาเครื่องชี้วัดศักยภาพชุมชนและประชาสังคมเข้มแข็ง ซึ่งมีเนื้อหาที่สำคัญ 6 ด้าน คือ เกษตรกรรมยั่งยืน ธุรกิจอุตสาหกรรมชุมชน การศึกษาชุมชน กองทุนชุมชน กองทุนสวัสดิการและสาธารณสุข และสิ่งแวดล้อมชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและบุคคล อันนำไปสู่การสร้างประชาสังคมในทุกระดับ⁴⁵

จากการศึกษาแนวคิดและความหมายของชุมชนที่เข้มแข็ง จากนักวิชาการข้างต้น ทำให้สรุปถึงความหมายของชุมชนเข้มแข็งในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้ดังนี้

ชุมชนหรือหมู่บ้านที่เข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนหรือหมู่บ้านที่ประชาชนทุกหมู่เหล่า รวมทั้งผู้ด้อยโอกาสได้รับการส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่างแท้จริง มีองค์กรชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งครอบคลุมวิถีชีวิตสวัสดิการความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ธุรกิจของชุมชน และขยายเครือข่ายกับพลังภายนอก โดยคงไว้หรือผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองในด้านปัจจัยสี่ ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน และผู้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล และร่วมกันแก้ไขปัญหาเมื่อยามเกิดวิกฤตปัญหาความเดือดร้อนต่อบุคคล ครอบครัว และชุมชน

ปัจจัยและกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหรือหมู่บ้าน

ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ ได้สร้างตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

ประกอบด้วย⁴⁶

- (1) จำนวนผู้นำตามธรรมชาติต่อประชากร
- (2) จำนวนสมาชิกของกลุ่มต่อประชากร
- (3) อัตราเพิ่มของจำนวนเงินออมของชุมชน

- (4) จำนวนองค์กรธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ
- (5) อัตราเพิ่มของเงินสวัสดิการเพื่อคนในชุมชน
- (6) อัตราการเพิ่มของรายได้ของธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ
- (7) จำนวนการเป็นสมาชิกองค์กรภายนอก

ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ ได้อธิบายถึงแนวคิดในการพัฒนาธุรกิจชุมชน

7 ประการ คือ

- (1) ยึดแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการพัฒนา “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามขั้นตอน “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งมี 3 ขั้น คือ
 - ขั้นที่ 1 ผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและดำรงชีวิตอย่างประหยัด
 - ขั้นที่ 2 รวมกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การเมือง สังคม และศาสนา
 - ขั้นที่ 3 ร่วมมือกับองค์การภายนอกในธุรกิจและพัฒนาคุณภาพชีวิต ธุรกิจชุมชน หมายถึง ขั้นที่ 2 และ 3
- (2) สร้างพลังสังคมโดยการประสานพลังสร้างสรรค์กับทุกฝ่ายแบบพหุภาคี
- (3) ยึด “พื้นที่” เป็นหลัก และใช้ “องค์กรชุมชน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่วนภาคีอื่น ๆ ทำหน้าที่กระตุ้น ส่งเสริมและสนับสนุน
- (4) ใช้ “กิจกรรม” ของธุรกิจชุมชนเป็น “เครื่องมือ” สร้าง “การเรียนรู้” และ “การจัดการ” ร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนา “อาชีพที่หลากหลาย” เพื่อเป็น “ทางเลือก” ของคนในชุมชน ซึ่งมีความหลากหลายทั้งด้านเพศ วัย การศึกษา ความถนัด ชุมชนเศรษฐกิจ ฯลฯ
- (5) ส่งเสริม “การรวมกลุ่ม” และ “การสร้างเครือข่าย” องค์กรชุมชนนำไปสู่การสร้างจริยธรรมและการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ

(6) วิจัยและพัฒนา “ธุรกิจชุมชนครบวงจร” (ผลิต-แปรรูป-ขาย-บริโภค) โดยให้ความสำคัญต่อ “การมีส่วนร่วม” ของคนในชุมชนและ “ฐานทรัพยากรท้องถิ่น” นอกจากนี้ต้องพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยนำความรู้จากภายนอกมาผสมผสานกับการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

(7) พัฒนาองค์กรธุรกิจชุมชนที่มี “ศักยภาพสูง” ของแต่ละเครือข่ายให้เป็น “ศูนย์การเรียนรู้ธุรกิจชุมชน”⁴⁷

เสรี พงศ์พิศ ได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาคน พัฒนาความรู้ พัฒนาชุมชน ให้เข้มแข็งให้มีความพร้อมก่อนที่จะส่งเสริมให้ก่อตั้งโรงงานหรือโครงการแปรรูปในแง่ของอุตสาหกรรม และธุรกิจชุมชน ต้องเริ่มต้นจากความพอเพียงของครอบครัวและชุมชน เริ่มจากการสะสมทุน อันได้แก่ ทุนทางสังคมวัฒนธรรม คือ การรวมกลุ่ม การพึ่งพาอาศัยกัน แล้วสะสมทุนโภคทรัพย์ อันได้แก่ เงินตรา ทรัพยากร ผลผลิตของสมาชิกกลุ่ม อย่างไรก็ตามก่อนที่จะลงทุนต้องเริ่ม “กระบวนการเรียนรู้” ซึ่งการเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือ ไปเรียนกับคน หรือองค์กรที่ได้ดำเนินการมาก่อน รู้ปัญหา รู้วิธีการ รู้แนวทางจากประสบการณ์ของตนเอง⁴⁸

อิระวัชร จันทรประเสริฐ ได้ศึกษาพบว่า ความเข้มแข็งของหมู่บ้านประกอบด้วย ปัจจัย 3 ประการ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรประชาชน และการพึ่งตนเองของชุมชน การส่งเสริมให้ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ซึ่งแม้ว่าจะเกิดขึ้นด้วยการริเริ่มจากหน่วยงานของรัฐให้มีความเข้มแข็ง ก็มีส่วนช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่หมู่บ้านเพราะ

ประการที่หนึ่ง ศูนย์ฯ ได้สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยสร้างโอกาสให้ประชาชนได้เรียนรู้วิธีการเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน โดยการปฏิบัติจริง นับตั้งแต่การมีอำนาจตัดสินใจในการก่อตั้งศูนย์ฯ การคัดเลือกคณะกรรมการศูนย์ฯ และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ฯ เพื่อช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน

ประการที่สอง ศูนย์ฯ มีความเป็นองค์กรของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง เพราะอำนาจการตัดสินใจในการก่อตั้งอยู่ที่ประชาชนใน

หมู่บ้าน เพราะสอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนที่เป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน และวัตถุประสงค์ของหมู่บ้านยังสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนโดยเฉพาะการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน และกระจายบริการด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมของรัฐ

ประการที่สาม ศูนย์ฯ สร้างการพึ่งตนเองของชุมชน โดยทำให้ประชาชนและชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง และเข้ามามีบทบาทในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเฉพาะด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม ศูนย์ฯ ได้มีส่วนช่วยให้ชุมชนรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามขึ้นใหม่ ในด้านระบบการผลิตช่วยให้ประชาชนดำรงชีวิตอยู่ได้ภายในหมู่บ้าน มีการพัฒนาอาชีพ พัฒนาฝีมือแรงงาน มีรายได้พอดีพอกินในด้านอื่น ๆ ศูนย์ฯ ช่วยให้ชุมชนมีสถาบันครอบครัวที่อบอุ่นช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน เพื่อเพื่อผู้ด้อยโอกาสและทุกข์ยากเดือดร้อนในหมู่บ้าน และสมาชิกในชุมชนมีการพัฒนาจิตใจดีขึ้น⁴⁹

อุทัย ดุลยเกษม และเอนก นาคะบุตร ได้สรุปว่า ตัวบ่งชี้ที่พอแสดงว่าชุมชนอ่อนแอหรือชุมชนไม่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป คือ การขาดแคลนทรัพยากรชุมชน (หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพย์สิน) การขาดกลไกที่ส่งเสริมการเรียนรู้ การแทรกซึมของกลไกการตลาดที่ชักจูงจนชุมชนขาดอำนาจตัดสินใจว่าอะไรควรจะรับหรือไม่รับ การแทรกซึมและการครอบงำของกลไกของรัฐที่เข้าไปแทรกซึมทุกกิจกรรม จนถึงเรื่องปลีกย่อยซึ่งเป็นการทำลายการพัฒนาศักยภาพของชุมชน

อุทัย ดุลยเกษม และเอนก นาคะบุตร ยังชี้ให้เห็นว่า การสร้างเสริมให้ชุมชนในระดับความเข้มแข็งไม่ได้หมายถึงความเข้มแข็งขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือความเข้มแข็งขององค์กรใดองค์กรหนึ่งในชุมชน แต่เป็นความเข้มแข็งของชุมชน (ในระดับตำบล) ทั้งชุมชน ซึ่งหมายถึงว่า สมาชิกชุมชนจะต้องมีศักยภาพในการตัดสินใจด้วยตนเองได้เพิ่มขึ้น มีอิสระจากการครอบงำของกลไกตลาดและกลไกของรัฐมากขึ้น ซึ่งการสร้างประชาคมตำบลและความเข้มแข็งของตำบลต้องพิจารณาในเรื่องของกระบวนการ และโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคนให้เกิดความรู้สึกเกาะเกี่ยวกัน แล้วก็เรียนรู้กันในรูปแบบเป็นประชาคม กระบวนการที่สำคัญจะใช้ตัวกระตุ้นไปจุดประกาย

ทางความคิดความเข้าใจแก่ชุมชนว่า ทำไมจะต้องเกิดความเข้มแข็ง ปัญหาของชุมชน ทำไมรัฐบาลจะต้องมาดูแล ทำไมชุมชนต้องเข้ามาแก้ปัญหา ตัวกระตุ้นจะไปสร้างกลุ่มที่ 2 ที่เรียกว่า ผู้นำการเปลี่ยนแปลง กระบวนดังกล่าวนี้จะไม่ใช้วิธีการอบรมและสื่อสารแบบเดิม แต่จะใช้ 4 กระบวนการ ได้แก่

กระบวนการแรก คือ กระบวนการที่มีส่วนร่วมพูดคุย ดูงาน สอนกัน วิเคราะห์ร่วมกัน เรียนรู้จากความเป็นจริง ปฏิบัติการร่วมกันจนเห็นแจ้งและเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของปัญหาต่อสู้แก้ปัญหาด้วยกัน เกิดการเรียนรู้ปัญหาในแนวนอน ไม่ใช่เกิดจากการสั่งการหรือมีเงิน

กระบวนการที่สอง คือ การเสริมสร้างกลุ่มเล็ก ๆ ของผู้นำการเปลี่ยนแปลง แล้วแต่ทางเลือกของการแก้ปัญหา อาจเป็นกลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มเกษตรทางเลือก เมื่อกลุ่มเล็ก ๆ ทำงานร่วมกันระยะหนึ่งประมาณ 1 - 2 ปี ก็เกิดวิธีการเรียนรู้การทำงานร่วมกัน และปรับโครงสร้างความสัมพันธ์จากแนวดิ่งเป็นแนวนอน กลุ่มเล็ก ๆ จะเชื่อมั่นในกิจกรรม และเห็นประโยชน์ร่วมกัน

กระบวนการที่สาม คือ กลุ่มเล็ก ๆ จะมีการทำงานและเชื่อมโยงเข้าหากัน มีการร่วมมือระหว่างผู้นำกลุ่ม เกิดการรวมตัวระหว่างกลุ่มที่เป็นทางการกับไม่เป็นทางการ

กระบวนการที่สี่ คือ การขยายเครือข่ายจากกลุ่มที่หลากหลาย เป็นการผสมผสานระหว่างนโยบายของรัฐ และจิตสำนึกของท้องถิ่นที่มาจากกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นเวทีเรียนรู้ที่หลากหลายเรียกว่า “ประชาคมตำบล”⁵⁰

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม กล่าวว่า ประชาคมที่เข้มแข็ง ต้องเข้มแข็งทุกด้าน ทั้ง เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมืองการปกครอง ศาสนาและจริยธรรม เนื่องจากสังคมเข้มแข็งก็จะทำให้ประชาคมระดับประเทศเข้มแข็งด้วย⁵¹

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ ได้สรุปถึงข้อจำกัดของความเติบโตใหญ่ของความเป็นประชาคมจังหวัดว่ามี 5 ประการ คือ

- (1) ความเข้าใจ การยอมรับและความร่วมมือจากภาครัฐ และธุรกิจเอกชน ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น
- (2) อาสาสมัครที่มาจากภาคประชาชน/รัฐ/เอกชน ที่จะร่วมกันคิดและทำเพื่อส่วนรวม ยังมีจำนวนไม่มากเพียงพอ
- (3) ข้อมูลสารสนเทศที่เชื่อถือได้ในเรื่อง/ประเด็นต่าง ๆ ที่จะเป็นฐานในความคิด การเสวนาและการต่อรองกับผู้อื่นมีไม่พอ
- (4) ขาดความเคลื่อนไหวกิจกรรมของประชาคมจังหวัดอื่น ๆ มีค่อนข้างน้อย
- (5) ขาดทุนทรัพย์ในการจัดกิจกรรมของประชาคมจังหวัด ไม่มีกองทุนประชาคมจังหวัด และขาดทักษะในการระดมทุนจากท้องถิ่น⁵²

ทัศนี **ลักษณะนิชนัชช** อธิบายถึง กระบวนการสังคมสงเคราะห์ชุมชนว่า มุ่งให้เกิดชุมชนแบบอุดมการณ์ ซึ่งประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้ คือ ความสงบเป็นระเบียบเรียบร้อย สวัสดิภาพทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมที่ดี การรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีคุณธรรม มีสติปัญญา การแสดงออกอย่างเสรี การจัดตั้งองค์กรประชาชน และการปลูกจิตสำนึกความรับผิดชอบ⁵³ ซึ่งในการดำเนินงานจะเป็นการประยุกต์ใช้วิธีการจัดระเบียบชุมชน ซึ่งสามารถทำได้ 3 รูปแบบ คือ การพัฒนาชุมชน การวางแผนทางสังคม และการปฏิบัติการทางสังคม เป็นการทำงานโดยใช้ “ชุมชนเป็นฐาน” และมุ่งหมายให้ “ชุมชนช่วยชุมชน”

เป้าหมายของกระบวนการสังคมสงเคราะห์ชุมชนแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

ระดับต้น คือ การแก้ปัญหาสังคมเป็นการช่วยเหลือผู้รับบริการให้สามารถช่วยเหลือตนเอง ในระดับที่สามารถประคับประคองอยู่ได้ในสังคม

ระดับกลาง คือ สวัสดิการสังคม เป็นการที่ผู้รับบริการหรือชุมชนพ้นจากภาวะวิกฤตในขั้นแรก มีสภาพความเป็นอยู่สูงกว่ามาตรฐานขั้นต่ำ เป็นขั้นของการ “อยู่ดี”

ในระดับที่สามารถ “พึ่งตนเองได้” มีความมั่นใจและมั่นคงในระดับสูงสุด คือ การพัฒนาสังคม เป็นระดับที่ “อยู่สบาย” คือ บุคคล กลุ่ม ชุมชน มีความมั่นคงในชีวิต และมีความพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นที่ยังประสบความเดือดร้อน หรือด้อยโอกาสในสังคม

มีจิตสำนึก และความรับผิดชอบต่อน้ำที่ของตนที่มีต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และส่วนรวม
เต็มใจที่จะช่วยสังคมให้ดีขึ้น⁵⁴

ทัศนีย์ ลักษณะนาภิชนัชช ยังอธิบายว่าบุคคลใดก็ตามที่เข้าไปทำงานให้ความ
ช่วยเหลือประชาชนในชุมชน โดยมีเป้าหมายในเชิงสวัสดิการมุ่งหมายให้ประชาชนใน
ชุมชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้น มีคุณภาพชีวิตดีสามารถช่วยเหลือพึ่งพาตนเองได้ ตลอดจน
ช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลอื่นในชุมชนเดียวกัน เรียกว่า “ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน”
ซึ่งได้แก่ นักสังคมสงเคราะห์ชุมชน นักพัฒนาชุมชน ผู้ประสานงานโครงการ นักวิชาชีพ
อื่นๆ ที่มาทำงานร่วมกัน และรวมถึงอาสาสมัคร เช่น อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุข
ประจำหมู่บ้าน) ผสส. (ผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) ฯลฯ⁵⁵ ซึ่งบทบาทของ
ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน อาจแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ผู้สนับสนุน คนกลาง
ผู้พิทักษ์ประโยชน์ และนักจัดกิจกรรม⁵⁶

กาญจนา แก้วเทพ ให้ความสำคัญในเรื่องของการพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อ
สร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งต้องเพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมมากขึ้นนับตั้งแต่วิถีชีวิต
ของตนเอง ครอบครัว กลุ่ม หมู่บ้าน เครือข่าย ตลาด และนโยบายรัฐได้แบ่งขั้นตอนของ
การพัฒนาองค์กรชุมชนเป็น 4 ขั้นตอน คือ

(1) ขั้นสร้างกลุ่ม ซึ่งมี 2 ขั้นตอนย่อย ๆ คือ

- ขั้นวิเคราะห์ชุมชน ต้องให้ชาวบ้านร่วมตั้งแต่นั้น
- ขั้นแสวงหาทางเริ่มเพื่อทำกิจกรรม

(2) ขั้นลงมือปฏิบัติการ

(3) ขั้นขยายตัว ได้แก่ การขยายกิจกรรม และการขยายพื้นที่

(4) ขั้นพลังคือสามัคคี เป็นการระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลภายนอก
หลังจากกลุ่มมีความเข้มแข็ง

กาญจนา แก้วเทพ⁵⁷ ยังได้สรุปถึงกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรชุมชน ได้แก่

(1) การจัดการและพัฒนากิจกรรม ซึ่งอาจแบ่งเป็นกิจกรรมตามลักษณะ
ของภาระหน้าที่และกิจกรรมตามขั้นตอน กิจกรรมตามหน้าที่ได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับการ

มีจิตสำนึก และความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของตนที่มีต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และส่วนรวม
เต็มใจที่จะช่วยสังคมให้ดีขึ้น⁵⁴

ทัศนีย์ ลักษณะนิชนัชช ยังอธิบายว่าบุคคลใดก็ตามที่เข้าไปทำงานให้ความ
ช่วยเหลือประชาชนในชุมชน โดยมีเป้าหมายในเชิงสวัสดิการมุ่งหมายให้ประชาชนใน
ชุมชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้น มีคุณภาพชีวิตดีสามารถช่วยเหลือพึ่งพาตนเองได้ ตลอดจน
ช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลอื่นในชุมชนเดียวกัน เรียกว่า "ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน"
ซึ่งได้แก่ นักสังคมสงเคราะห์ชุมชน นักพัฒนาชุมชน ผู้ประสานงานโครงการ นักวิชาชีพ
อื่นๆ ที่มาทำงานร่วมกัน และรวมถึงอาสาสมัคร เช่น อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุข
ประจำหมู่บ้าน) ผสส. (ผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) ฯลฯ⁵⁵ ซึ่งบทบาทของ
ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน อาจแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ผู้สนับสนุน คนกลาง
ผู้พิทักษ์ประโยชน์ และนักจัดกิจกรรม⁵⁶

กาญจนา แก้วเทพ ให้ความสำคัญในเรื่องของการพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อ
สร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งต้องเพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมมากขึ้นนับตั้งแต่วิถีชีวิต
ของตนเอง ครอบครัว กลุ่ม หมู่บ้าน เครือข่าย ตลาด และนโยบายรัฐได้แบ่งขั้นตอนของ
การพัฒนาองค์กรชุมชนเป็น 4 ขั้นตอน คือ

- (1) ขั้นสร้างกลุ่ม ซึ่งมี 2 ขั้นตอนย่อย ๆ คือ
 - ขั้นวิเคราะห์ชุมชน ต้องให้ชาวบ้านร่วมตั้งแต่นั้น
 - ขั้นแสวงหาทางเริ่มเพื่อทำกิจกรรม
- (2) ขั้นลงมือปฏิบัติการ
- (3) ขั้นขยายตัว ได้แก่ การขยายกิจกรรม และการขยายพื้นที่
- (4) ขั้นพลังคือสามัคคี เป็นการระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลภายนอก

หลังจากกลุ่มมีความเข้มแข็ง

กาญจนา แก้วเทพ⁵⁷ ยังได้สรุปถึงกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรชุมชน ได้แก่

- (1) การจัดการและพัฒนากิจกรรม ซึ่งอาจแบ่งเป็นกิจกรรมตามลักษณะ
ของภาระหน้าที่และกิจกรรมตามขั้นตอน กิจกรรมตามหน้าที่ ได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับการ

ผลิตการแปรรูป การสร้างงาน กิจกรรมสวัสดิการที่เกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตาย หรือ ความจำเป็นในชีวิต ซึ่งทำได้ง่ายที่สุด กิจกรรมการจัดระเบียบควบคุม กิจกรรมประเพณี ของชุมชน และกิจกรรมที่เกี่ยวกับด้านการศึกษาทุกด้าน สำหรับกิจกรรมตามขั้นตอน แบ่งออกเป็น 3 ชั้น

ชั้นที่ 1 ต่างคนต่างแก้ปัญหา

ชั้นที่ 2 รวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเอง

ชั้นที่ 3 ระดมพลังจากภายนอก/ต่อรองกับภายนอก การข้ามขั้นตอน จะไม่ประสบความสำเร็จ ก่อนจะข้ามไปชั้นที่ 3 ควรผ่านชั้นที่ 2 ก่อน เพราะเป็นเวที ฝึกซ้อมความสามารถในการจัดการของชาวบ้าน

(2) การจัดการและพัฒนาโครงสร้างองค์กร โดยมีการกระจายตัว และการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของชาวบ้าน

(3) การจัดการและการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ต้องมีการพัฒนาความรู้ ตั้งแต่เริ่มต้น และทำอย่างต่อเนื่องทุกขั้นตอน ต้องยอมรับว่าต้องใช้เวลา ไม่มีการเรียนลัด ต้องมีการจัดสมดุลระหว่างรายบุคคล และทำงานร่วมเป็นกลุ่ม

(4) การจัดการและการพัฒนาทรัพยากรวัตถุ ได้แก่ ทุน การผลิตและการแปรรูปการผลิต การตลาด และการแบ่งปันผลประโยชน์ ต้องใช้หลักการมีส่วนร่วม อย่างแท้จริง หลักความยุติธรรม และหลักความโปร่งใสตรวจสอบได้

(5) การจัดการและการพัฒนาเครือข่าย ต้องไม่ลืมนำพัฒนาหน่วยย่อยให้เข้มแข็ง ตลอดเวลา ในขณะที่สร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นที่ทำกิจกรรมแบบเดียวกันหรือเสริมกัน

กาญจนา แก้วเทพ ยังได้เสนอแนวทางการพิจารณาความเข้มแข็งขององค์กร ชุมชน โดยดูจาก

(1) ตัวบุคคล/มนุษย์ องค์กรมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น และมีคุณภาพมากขึ้น

(2) ปริมาณและคุณภาพของกิจกรรม พิจารณาจากความต่อเนื่องของ กิจกรรม มีกิจกรรมใหม่และกิจกรรมแก้ไขปัญหามิถุนายน

(3) ปริมาณและคุณภาพของทุน สิ่งของ และสภาพแวดล้อม พิจารณาว่า กลุ่มมีการสะสมเพิ่มมากขึ้น และมีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและโปร่งใส

(4) ทุนเพื่อน/เครือข่าย มีเครือข่ายกว้างขวางมากน้อย และมีความหลากหลายแค่ไหน ชีตความสามารถในการระดมพลัง

(5) สถานการณ์ขององค์กรชุมชน พิจารณาจากการยอมรับของกลุ่มภายนอกที่เกี่ยวข้อง

จากการสรุปความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมการประชุมสมัชชาสวัสดิการสังคมแห่งชาติ ครั้งที่ 7 จากภาครัฐและเอกชน เนื่องในโอกาสวันสังคมสงเคราะห์ประจำปี 2541 เรื่อง “บทบาทของชุมชนในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในสภาวะเศรษฐกิจถดถอย” ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคของการส่งเสริมบทบาทของชุมชนในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชน และชุมชน กล่าวคือ ในส่วนประชาชนจะขาดความรู้ความเข้าใจ และความกระตือรือร้นในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ขาดการระดมความคิดเห็นและขาดการเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความเห็น และผู้ถูกเลิกจ้างเลือกงานในส่วนของชุมชน มีความสามารถจำกัด องค์กรประชาชนขาดความเข้มแข็ง ขาดความสามัคคี และขาดความเอื้ออาทรกัน และเกิดความสับสนในภารกิจ ซึ่งมีหลายหน่วยงานลงไปดำเนินงานที่ขาดการประสานงานกัน ซึ่งสภาพดังกล่าวนี้ ผู้เข้าร่วมประชุมได้เสนอว่า จะต้องมีการพัฒนาผู้นำชุมชนให้มีศักยภาพ รณรงค์ให้ประชาชนมีค่านิยม ขยัน ประหยัด เก็บออม ไม่ฟุ่มเฟือย และรู้จักประมาณตน ในส่วนชุมชนต้องมีการแก้ไขทัศนคติของชุมชนจากการเป็นผู้รับ เป็นผู้ให้ ปลุกฝังให้ชุมชนมีการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส และให้ผู้ด้อยโอกาสเข้าถึงบริการ เพื่อไม่ให้เกิดช่องว่างในการพัฒนา จัดประชุม ทำประชาพิจารณ์ให้มีการแสดงความคิดเห็นในความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดบทบาทของชุมชนเอง มีการกระจายงานงบประมาณ อำนาจ ให้แก่องค์กรชุมชน และมีการจัดทำแผนประสานงานการปฏิบัติงานในชุมชน จัดให้มีผู้ประสานงานชุมชน และยกย่องคนทำงานในชุมชน ตลอดจนให้มีการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ แก่ชุมชน⁵⁸

แม้ว่า สังคมไทยจะเกิดความรู้สึกว่า ภาวะสถาบันครอบครัว และชุมชนแตกสลายได้เกิดขึ้นอย่างรุนแรง ชนบทได้สูญเสียภูมิปัญญาของท้องถิ่น ที่เป็นเสมือนภูมิคุ้มกันโรคร้ายจากภายนอก ขณะที่วิกฤตทางเศรษฐกิจที่ถดถอยได้กระหน่ำซ้ำ แต่

วิกฤตทางเศรษฐกิจกลับสร้างโอกาสที่สำคัญ เพราะรัฐบาลก็ได้ใช้โอกาสดังกล่าวนี้นำให้
มีโครงการจ้างบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ให้ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์หมู่บ้านขึ้น เป็นการนำบัณฑิตหนุ่มสาวกลับคืนสู่ชนบท
เพื่อนำภูมิปัญญาของท้องถิ่นกลับคืนมา และเสริมสร้างให้แข็งแกร่งมากขึ้น

สรุป

จากการศึกษาแนวคิดและที่มาของโครงการบัณฑิตอาสาฯ แนวทางการพัฒนา
ความเข้มแข็งของชุมชนในทัศนะต่าง ๆ ตัวชี้วัดในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน
จนถึงบทบาทของผู้ปฏิบัติงานในชุมชนที่มีหลายระดับ ผู้ศึกษา ขอสรุปแนวคิดพื้นฐาน
ที่สำคัญ อันจะนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดพื้นฐานในการศึกษา และการทำงานของ
บัณฑิตอาสากับการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ดังนี้

1. ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทบัณฑิตอาสาในการปฏิบัติงานในชุมชน
 - 1.1 ปัจจัยด้านภูมิหลังของบัณฑิตอาสา (ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากการ
ศึกษาภาคสนาม 3 ส่วน (บัณฑิตอาสา ภาคราชการ และผู้นำตำบล-
หมู่บ้าน)
 - 1.2 ปัจจัยด้านกระบวนการบริหารโครงการ
 - 1.3 ปัจจัยด้านความต้องการของชุมชน
2. ความหมายและปัจจัยชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน/หมู่บ้านด้านต่าง ๆ
3. แนวทางการทำงานของบัณฑิตอาสา ในการสร้างความเข้มแข็งให้หมู่บ้าน

บทที่ 3

**การศึกษาและวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน
ของบัณฑิตอาสาในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ในหมู่บ้าน**

บทที่ 3

การศึกษาและวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสา ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

การศึกษาและวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ตามโครงการจ้างบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ซึ่งได้ดำเนินการมาเป็นระยะเวลาประมาณ 5 เดือนนี้ ถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงระยะเวลาสั้น ๆ ก็ตาม แต่ผลสะท้อนที่เกิดขึ้น จะเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยชี้ให้เห็นว่า บทบาทการทำงานของบัณฑิตอาสาได้มีผลต่อการสร้างหรือพัฒนาความเข้มแข็งของหมู่บ้านได้ หรือไม่อย่างไร โดยจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

1. ผลการศึกษา ซึ่งรวบรวมและสรุปข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม 3 ส่วน คือ บัณฑิตอาสา ภาควิชาการ และผู้นำตำบลหมู่บ้าน

2. การวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน เป็นการวิเคราะห์และประเมินผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาในภาพรวม โดยนำกรอบแนวคิดในการศึกษาที่วางไว้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 : ข้อมูลจากบัณฑิตอาสา ซึ่งได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบัณฑิตอาสาทั่วประเทศ โดยใช้แบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 5 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 : ลักษณะด้านประชากรของบัณฑิตอาสา

ตอนที่ 2 : ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง

ตอนที่ 3 : การจัดกิจกรรม และผลของการจัดกิจกรรม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

ตอนที่ 4 : ปัญหาอุปสรรค และการจัดการกับปัญหาอุปสรรคในการ
เสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

ตอนที่ 5 : ข้อเสนอแนะของบัณฑิตอาสา

ส่วนที่ 2 : ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม หัวหน้าส่วนราชการ/หน่วยงาน
ส่วนภูมิภาค ในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม หรือ
ข้าราชการในสังกัด ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้กำกับดูแล
การปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา แบ่งออกเป็น 5 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 : ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขอบเขตหน้าที่ของบัณฑิตอาสา

ตอนที่ 2 : ทักษะต่อการมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านของบัณฑิตอาสา
และความตื่นตัวของชุมชน/หมู่บ้าน

ตอนที่ 3 : ทักษะต่อกิจกรรมที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจในการสร้าง
ความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

ตอนที่ 4 : ความคาดหวังต่อผลกระทบที่จะเกิดต่อหมู่บ้านจากการทำงาน
ของบัณฑิตอาสาในระยะต่อไป

ตอนที่ 5 : ข้อเสนอแนะของภาคราชการ

ส่วนที่ 3 : ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำตำบล และกรรมการศูนย์ส่งเสริม
ราษฎรประจำหมู่บ้าน ในลักษณะการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่ง
เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 5 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 : ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขอบเขตหน้าที่ของบัณฑิตอาสา

ตอนที่ 2 : ทักษะต่อการมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านของบัณฑิตอาสา
และความตื่นตัวของชุมชน/หมู่บ้าน

ตอนที่ 3 : ทักษะต่อกิจกรรมที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจในการสร้าง
ความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

ตอนที่ 4 : ความคาดหวังต่อผลกระทบที่จะเกิดต่อหมู่บ้านจากการทำงาน
ของบัณฑิตอาสาในระยะต่อไป

ตอนที่ 5 : ข้อเสนอแนะของผู้นำตำบลและผู้นำหมู่บ้าน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลจากบัณฑิตอาสา

ตอนที่ 1 : ลักษณะด้านประชากรของบัณฑิตอาสา

ลักษณะด้านประชากรของบัณฑิตอาสา ในเรื่องเพศ อายุ ภูมิลำเนา และ สาขาวิชาที่ศึกษาของบัณฑิตอาสา สรุปผลการศึกษาดังนี้

1.1 เพศ บัณฑิตอาสาที่เป็นประชากรในการศึกษา ปรากฏว่ามีเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 66.70 และเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 33.30

1.2 อายุของบัณฑิตอาสา บัณฑิตอาสา ส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 21 – 25 ปี คิดเป็นร้อยละ 46.67 รองลงมา คือ อายุระหว่าง 26 – 30 ปี คิดเป็นร้อยละ 34.58 อายุระหว่าง 31 – 35 ปี คิดเป็นร้อยละ 10 อายุระหว่าง 36 - 40 ปี คิดเป็นร้อยละ 7.92 และอายุระหว่าง 41 – 45 ปี มีจำนวนน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 0.83

ตารางที่ 1

ลักษณะประชากรด้านเพศและอายุ

ลักษณะของประชากร	จำนวนบัณฑิต	ร้อยละ
1.1 เพศ		
- ชาย	485	33.30
- หญิง	972	66.70
รวม	1,457	100
1.2 อายุ		
21 – 25 ปี	680	46.67
26 – 30 ปี	504	34.58
31 – 35 ปี	146	10
36 – 40 ปี	115	7.92
41 – 45 ปี	12	0.83
รวม	1,457	100

1.3 ภูมิสำเนา บัณฑิตอาสาที่มีภูมิสำเนาอยู่ในพื้นที่ตำบลที่ปฏิบัติงาน คิดเป็นร้อยละ 53.75 และไม่อยู่ในพื้นที่ตำบลที่ปฏิบัติงาน คิดเป็นร้อยละ 46.25 อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในตำบลที่ปฏิบัติงาน แต่จะมีภูมิสำเนาอยู่ในจังหวัดที่ปฏิบัติงาน

ตารางที่ 2

ลักษณะประชากรด้านภูมิสำเนาของบัณฑิตอาสา

ภูมิสำเนา	จำนวนบัณฑิต	ร้อยละ
อยู่ในพื้นที่	783	53.75
ไม่อยู่ในพื้นที่	674	46.25
รวม	1,457	100

1.4 สาขาวิชาที่ศึกษา บัณฑิตอาสาตามโครงการนี้ สำเร็จการศึกษอย่างหลากหลายสาขาวิชา ซึ่งอาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มสาขาวิชา คือ กลุ่มแรกเป็นสาขาวิชาที่มุ่งให้ผู้ศึกษามีองค์ความรู้ทางด้านสังคมระดับหมู่บ้าน หรือท้องถิ่น เช่น สาขาสังคมสงเคราะห์ สาขาวิชาพัฒนาชุมชน สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ สาขารัฐศาสตร์ ฯลฯ กลุ่มที่ 2 เป็นสาขาอื่น ๆ เช่น บัญชี บริหารธุรกิจ การเงิน ฯลฯ ซึ่งประชากรที่ศึกษาสำเร็จการศึกษาในกลุ่มสาขาวิชาแรก คิดเป็นร้อยละ 51.25 และกลุ่มที่ 2 คิดเป็นร้อยละ 48.75

ตารางที่ 3

ลักษณะประชากรด้านสาขาวิชาที่ศึกษาของบัณฑิตอาสา

สาขาวิชาที่ศึกษา	จำนวนบัณฑิต	ร้อยละ
- สาขาวิชาที่เน้นองค์ความรู้ ด้านสังคมระดับหมู่บ้าน/ท้องถิ่น	747	51.25
- สาขาวิชาอื่น ๆ	710	48.75
รวม	1,457	100

ตอนที่ 2 : ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง

บัณฑิตอาสา ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็งแตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 7 ลักษณะสำคัญ ๆ ดังนี้คือ

1. **มีคุณภาพชีวิตที่ดี** มีบัณฑิตอาสา ถึงร้อยละ 55.46 ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนมากที่สุด ที่เห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง ต้องมีประชาชนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้แก่ การมีงานทำในท้องถิ่น มีรายได้อยู่ดีกินดี เศรษฐกิจพอเพียง อาชีพมั่นคง มีเงินเก็บสะสมไว้ใช้ยามจำเป็น ประชาชนต้องมีคุณธรรม และรักษาวัดนธรรมท้องถิ่น บริการทางสังคมของรัฐเข้าถึง ประชาชนมีการศึกษาที่ดีทั้งนอกและในระบบ อย่างน้อยต้องเป็นการศึกษาภาคบังคับ ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและรวดเร็ว ประชาชนมีทักษะฝีมือแรงงาน จากการได้รับการฝึกอบรมอาชีพ มีสุขภาพดีถ้วนหน้าทั้งกายและใจ มีสาธารณูปโภคที่ดี และเห็นความสำคัญของสถาบันครอบครัว ศาสนา การปกครอง และโรงเรียน

2. **ให้ความสำคัญกับผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน** มีบัณฑิตอาสา ถึงร้อยละ 52.09 ซึ่งมากเป็นอันดับสอง ที่เห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง ต้องมีผู้นำที่เข้มแข็ง ซื่อสัตย์ มีคุณธรรม และยุติธรรม ฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน นำเชื่อถือ พูดจริงทำจริง มีความสามารถในการจัดการด้านการเงินหรือบัญชี และรอบรู้เกี่ยวกับชุมชนของตนเอง อย่างดี เป็นที่พึ่งของประชาชน มีวิสัยทัศน์ จิตใจเอื้อเฟื้อ เมตตากรุณาต่อประชาชน มีความรับผิดชอบ ริเริ่มสร้างสรรค์ เสียสละ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้าน เคารพสิทธิของชาวบ้าน และรักษาผลประโยชน์ของชาวบ้าน โดยไม่เอาเปรียบชาวบ้าน

3. **มีความสามัคคีและรักชุมชนตัวเอง** ซึ่งพบว่า ร้อยละ 39.60 มีความเห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง จะต้องมีความร่วมมือกันในชุมชน รวมกันเป็นหนึ่ง ไม่แบ่งแยก แบ่งพรรคแบ่งพวก ร่วมมือกับผู้นำ มีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างงาน ให้ความสำคัญกับคนในชุมชนเดียวกัน ลดช่องว่างของชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากทุกหมู่เหล่า รักษาและจัดสรรทรัพยากรท้องถิ่น และเชื่อมั่นในหมู่บ้าน

4. การมีส่วนร่วมของชุมชน ร้อยละ 38.37 เห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง ประชาชนต้องมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยให้ความร่วมมือในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งคณะกรรมการบริหารด้านการเงินที่ไว้วางใจได้ และร่วมกันแก้ปัญหา

5. มีการช่วยเหลือตนเองและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พบว่าร้อยละ 20.80 มีความเห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง ต้องมีการช่วยเหลือตนเอง พึ่งตนเองได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และช่วยเหลือชุมชนอื่นได้ด้วย นอกจากนี้ชุมชนยังมีอำนาจต่อรองกับส่วนราชการและหน่วยงานอื่น ๆ

6. มีความเป็นประชาธิปไตย พบว่า ร้อยละ 10.43 มีความเห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้าน ต้องมีประชาชนที่มีความรู้ความเข้าใจ หลักการปกครองแบบประชาธิปไตย กล้าที่จะแสดงความคิดเห็น เสนอแนะ และรู้จักรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น

7. การรวมกลุ่มหรือองค์กรของประชาชน ร้อยละ 10.02 เห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง ต้องมีการปรึกษาหารือร่วมกันจัดตั้งกลุ่ม/ชมรม เพื่อพัฒนาตนเองด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน มีศูนย์ส่งเสริมหรือศูนย์บริการประจำหมู่บ้านที่เข้มแข็ง เป็นศูนย์กลางระหว่างรัฐกับชาวบ้านในการกระจายบริการด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมสู่ผู้ด้อยโอกาส และมีกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง

8. รู้จักหน้าที่และรับผิดชอบหน้าที่ พบว่า ร้อยละ 8.71 มีความเห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง ประชาชนต้องรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง และของกลุ่ม ให้ความร่วมมือกับทางราชการ และรู้จักบริการต่าง ๆ ของรัฐ ในท้องถิ่น

9. มีความพร้อมและความกระตือรือร้น พบว่า ร้อยละ 5.01 มีความเห็นว่าชุมชน/หมู่บ้าน ต้องมีประชาชนที่พร้อมเปิดรับความรู้และแนวคิดใหม่ เพื่อพัฒนาอาชีพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยไม่ต้องพึ่งพารัฐ นำไปสู่การพัฒนาทางการเมืองการปกครอง สภาพแวดล้อม เครือข่ายของชุมชนในท้องถิ่นและต่างท้องถิ่น มีความรู้ในเหตุการณ์บ้านเมือง การดำเนินชีวิต ชยันทำงาน ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ และปลูกจิตสำนึก

10. ลักษณะอื่น ๆ ร้อยละ 11.26 มีความเห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง ต้องมีการวางระบบ และแบบแผนในการพัฒนาหมู่บ้าน และมีลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการประชาสัมพันธ์ ทั้งด้านสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ และการคมนาคมที่สะดวก

ตารางที่ 4

ลักษณะของชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็งตามทัศนะของบัณฑิตอาสา

ลักษณะสำคัญ	จำนวนบัณฑิต (N = 1,457)	ร้อยละ
1. มีคุณภาพชีวิตที่ดี	808	55.46
2. ให้ความสำคัญกับผู้นำ	759	52.09
3. มีความสามัคคีและรักชุมชนตัวเอง	577	39.60
4. การมีส่วนร่วมของชุมชน	559	38.37
5. มีการช่วยเหลือตนเองและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน	303	20.80
6. มีความเป็นประชาธิปไตย	152	10.43
7. การรวมกลุ่มหรือองค์กรของประชาชน	146	10.02
8. รู้จักหน้าที่และรับผิดชอบต่อหน้าที่	127	8.71
9. มีความพร้อมและความกระตือรือร้น	73	5.01
10. อื่น ๆ	164	11.26

ตามตารางที่ 4 นอกจากจะทราบทัศนะของบัณฑิตอาสาเกี่ยวกับลักษณะของชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง ซึ่งแบ่งออกเป็น 10 ลักษณะดังกล่าวข้างต้นแล้ว จะพบข้อมูลที่น่าสนใจเพิ่มเติม กล่าวคือ จะพบว่า บัณฑิตอาสาโดยส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจต่อลักษณะของชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง โดยให้ความสำคัญกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ถึง 808 คน คิดเป็นร้อยละ 55.46 ให้ความสำคัญกับผู้นำถึง 759 คน คิดเป็นร้อยละ 52.09 การมีความสามัคคีและรักชุมชนตัวเองถึง 577 คน คิดเป็นร้อยละ 39.60 และการมีส่วนร่วมของชุมชนถึง 559 คน คิดเป็นร้อยละ 38.37

เมื่อนำความรู้ความเข้าใจของบัณฑิตอาสาต่อลักษณะของชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็งไปเปรียบเทียบกับความหมายของชุมชนหรือหมู่บ้านที่เข้มแข็ง ตามกรอบแนวคิดที่ศึกษา ซึ่งมี 4 องค์ประกอบ คือ ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มีองค์กรชุมชนที่หลากหลาย มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง มีจิตสำนึกร่วมกันและเอื้ออาทรกันเมื่อเผชิญภาวะวิกฤต จะพบว่า บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ยังคงไม่เข้าใจในสาระสำคัญที่เป็นแกนกลางดังกล่าวอย่างชัดเจน ซึ่งอาจจะเป็นผลสืบเนื่องจากภูมิความรู้และประสบการณ์ของบัณฑิตอาสาแต่ละคนที่แตกต่างกัน หรือกระบวนการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจของภาครัฐให้แก่บัณฑิตอาสา ก่อนออกสู่พื้นที่ปฏิบัติงาน ทำให้บัณฑิตอาสายังไม่สามารถเข้าถึงแนวคิดหลักที่เป็นพื้นฐานอันจะนำไปสู่การพัฒนาความเข้มแข็งในหมู่บ้านได้อย่างเต็มที่ และครอบคลุมอันเป็นภาพสะท้อนถึงคุณภาพทางความคิดของบัณฑิตอาสาภาพหนึ่ง

ตอนที่ 3 : การจัดกิจกรรมและผลของการจัดกิจกรรม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

กิจกรรมชุมชน เป็นเครื่องมือที่สำคัญ ที่จะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จากการลงมือปฏิบัติจริง ถ้าบัณฑิตอาสาให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง จะสามารถชี้ได้ในระดับหนึ่งว่า โอกาสที่จะเกิดความเข้มแข็งแก่หมู่บ้านในระยะยาวย่อมมีความเป็นไปได้สูง ซึ่งในตอนที 3 นี้ จะได้พิจารณาถึงกิจกรรมและผลของการจัดกิจกรรมของบัณฑิตอาสาในระยะเวลาที่ผ่านมา

3.1 การจัดกิจกรรม

กิจกรรมที่บัณฑิตอาสา ได้กระตุ้นหรือร่วมจัดให้เกิดขึ้นภายในชุมชนนั้นมี 5 ประเภท ดังนี้คือ

3.1.1 กิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม บัณฑิตอาสา ร้อยละ 75.43 ที่ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม ตามภารกิจที่ส่วนราชการในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมมอบหมาย และหมู่บ้านให้ช่วยประสานงานให้ เช่น การสำรวจข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม

การสำรวจข้อมูลสวัสดิการสังคมระดับครัวเรือน การสำรวจข้อมูลผู้ด้อยโอกาส การจดทะเบียนคนพิการ การช่วยทำป้ายศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ช่วยรณรงค์จัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ตรวจสอบเงินของศูนย์ฯ ติดตามเรื่องเบี้ยยังชีพคนชราและคนพิการ

3.1.2 กิจกรรมด้านสาธารณสุข บัณฑิตอาสา ร้อยละ 22.10 ได้จัดกิจกรรมหรือร่วมจัดกิจกรรมด้านสาธารณสุข เช่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ศาสนสถาน การรณรงค์ป้องกันโรคธาลัสซีเมีย, ไข้เลือดออก, โรคพิษสุนัขบ้า,ต่อต้าน ยาเสพติด, เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์ ฯลฯ

3.1.3 กิจกรรมด้านการศึกษา ร้อยละ 19.15 ให้ความสำคัญกับกิจกรรมด้านการศึกษา ได้แก่ การจัดทำศูนย์หนังสือ ช่วยประชาสัมพันธ์การเรียนต่อ และช่วยหาทุนการศึกษาต่อเนื่องร่วมกับโรงเรียนและหมู่บ้านหาทุนสร้างอาคารเรียน ศูนย์ข้อมูลข่าวสารเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของทางราชการ การอบรมให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านอาชีพ ประชาธิปไตย การป้องกันการถูกล่อลวง ฯลฯ

3.1.4 กิจกรรมส่งเสริมอาชีพ บัณฑิตอาสา ร้อยละ 10.84 ให้ความสำคัญกับกิจกรรมส่งเสริมอาชีพเสริม เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การทำผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร ตัดเย็บเสื้อผ้า ทำพรมเช็ดเท้า ทำขนม ทำรูป สานแข่ง ฯลฯ และส่งเสริมอาชีพทางการเกษตร เช่น โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ การทำปุ๋ยใช้เอง การขุดบ่อขนาดเล็กเพื่อทำเศรษฐกิจพอเพียง การเลี้ยงสัตว์ชนิดต่าง ๆ การปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การปลูกดอกดาวเรือง การกรีดยาง แนะนำการใช้งบประมาณของศูนย์ฯ เพื่อการเกษตร ฯลฯ

3.1.5 กิจกรรมพัฒนาชุมชน บัณฑิตอาสา ร้อยละ 8.79 ให้ความสำคัญกับกิจกรรมพัฒนาชุมชน ซึ่งมุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน มีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง โดยได้มีการจัดกิจกรรม เช่น ระดมชุมชนจัดกิจกรรมทอดผ้าป่า หาเงินเข้ากองทุนศูนย์ฯ ส่งเสริมการจัดตั้ง ศูนย์ออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน หรือศูนย์สาธิตการตลาด โครงการออมทรัพย์เฉลิมพระเกียรติเพื่อศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน การส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน

บัณฑิตอาสาสำรวจข้อมูลด้านสวัสดิการสังคมระดับครัวเรือน

บัณฑิตอาสาสำรวจข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม

หรือกลุ่มอาชีพ ศูนย์ส่งเสริมวิสาหกิจประจำตำบลเพื่อขยายเครือข่ายการช่วยเหลือการจัดเวทีชาวบ้าน เวทีประชาธิปไตย การประชาสัมพันธ์ และช่วยหมู่บ้านในการจัดทำโครงการที่จะเสนอขอรับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (กองทุนชุมชน) ของธนาคารออมสิน

3.1.6 กิจกรรมอื่น ๆ ร้อยละ 18.33 ให้ความสำคัญกับกิจกรรมอื่น ๆ ได้แก่ กิจกรรมประสานงานที่อำเภอมอบหมาย ให้ช่วยดูแลหรือเข้าร่วมด้วย เช่น โครงการมิยาซาวา กิจกรรมกีฬา ส่งเสริมการท่องเที่ยว กิจกรรมทางศาสนาและประเพณี กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

ตารางที่ 5

กิจกรรมที่บัณฑิตอาสาจัดให้มีขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อสร้างความเข้มแข็ง

กิจกรรมที่จัดให้มีขึ้น	จำนวน (N = 1,457)	ร้อยละ
1. แรงงานและสวัสดิการสังคม	1,099	75.43
2. สาธารณสุข	322	22.10
3. การศึกษา	279	19.15
4. ส่งเสริมอาชีพ	158	10.84
5. พัฒนาชุมชน	128	8.79
6. อื่น ๆ	268	18.33

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำลักษณะทางด้านประชากรของบัณฑิตอาสา มาพิจารณาถึงความสัมพันธ์กับกิจกรรมที่บัณฑิตอาสาให้ความสำคัญ ก็ปรากฏผลการศึกษา ตามตารางที่ 6

บัณฑิตอาสากระตุ้นคณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน
ให้จัดกิจกรรมทอดผ้าป่าหารายได้สมทบทุนศูนย์ฯ บนพื้นฐาน “ชุมชนช่วยชุมชน

บัณฑิตอาสาเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน

ตารางที่ 6

ลักษณะทางด้านประชากรและการให้ความสำคัญต่อกิจกรรมสร้างความเข้มแข็ง

กิจกรรมที่จัดให้ มีขึ้น	เพศ		อายุ					ภูมิลำเนา		สาขาวิชา	
	หญิง (N=972)	ชาย (N=485)	21-25 (N=680)	26-30 (N=504)	31-35 (N=146)	36-40 (N=115)	41-45 (N=12)	อยู่ในพื้นที่ (N=783)	ไม่อยู่ (N=674)	สังคม (N=747)	อื่นๆ (N=710)
1. แร่งงานและ สวัสดิการสังคม	704 (72.42)	382 (73.76)	486 (71.47)	389 (77.18)	115 (78.76)	73 (63.47)	12 (100.0)	589 (75.22)	510 (75.67)	577 (77.24)	522 (73.52)
2. สาธารณสุข	225 (23.15)	115 (23.71)	164 (24.12)	140 (27.78)	24 (16.44)	18 (15.65)		164 (20.94)	170 (25.22)	158 (21.15)	164 (23.10)
3. ส่งเสริมอาชีพ	109 (11.21)	61 (12.58)	55 (8.09)	36 (7.14)	36 (24.66)	24 (20.86)		91 (11.62)	61 (9.05)	79 (10.58)	79 (11.13)
4. พัฒนาชุมชน	85 (8.74)	49 (10.10)	30 (4.41)	55 (10.91)	30 (20.55)	18 (15.65)		73 (9.32)	55 (8.16)	67 (8.97)	61 (8.59)
5. การศึกษา	176 (18.11)	109 (22.47)	134 (19.70)	109 (21.63)	30 (20.55)	6 (5.23)	6 (50.0)	134 (17.11)	176 (26.11)	127 (17.00)	152 (21.41)
6. อื่น ๆ	134 (13.79)	109 (22.47)	115 (2.20)	121 (24.01)	18 (12.33)	30 (26.09)		164 (20.94)	103 (15.28)	134 (17.94)	134 (18.81)

หมายเหตุ () หมายถึง คิดเป็นร้อยละ

จากตารางที่ 6 เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างบัณฑิตอาสาเพศชาย และ หญิง จะพบว่า บัณฑิตอาสาหญิง จะให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม และด้านอื่นๆ ไม่แตกต่างจากบัณฑิตอาสาชายมากนัก เมื่อนำอัตรา ร้อยละมาเปรียบเทียบ แต่จะสังเกตได้ว่า บัณฑิตอาสาทั้งสองกลุ่ม ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมมากที่สุด

ในด้านอายุจะพบว่า บัณฑิตอาสาทุกช่วงอายุ จะให้ความสำคัญต่อกิจกรรม แรงงานและสวัสดิการสังคม มากกว่ากิจกรรมอื่น ๆ บัณฑิตอาสาที่มีอายุระหว่าง 26 – 30 ปี จะให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านสาธารณสุข การศึกษา และกิจกรรม อื่น ๆ มากกว่าช่วงอายุอื่น ๆ แต่บัณฑิตอาสาที่มีอายุระหว่าง 31 – 35 ปี จะให้ความสำคัญต่อกิจกรรมส่งเสริมอาชีพ และกิจกรรมพัฒนาชุมชน มากกว่าช่วงอายุอื่น ๆ

บัณฑิตอาสาแนะนำกลุ่มแม่บ้านรวมกลุ่มผลิตสินค้าพื้นบ้านจำหน่ายในงาน
ประจำปีของจังหวัด และนำรายได้ส่วนหนึ่งสมทบทุนศูนย์ฯ

ทีมงานบัณฑิตอาสาประจำอำเภอ ส่งเสริมการแข่งขันกีฬาพื้นบ้านชิงชนะเลิศระดับอำเภอ

ในด้านภูมิสำเนาของบัณฑิตอาสา พบว่า บัณฑิตอาสาที่มีภูมิสำเนาอยู่ในตำบลที่ปฏิบัติงาน จะให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านส่งเสริมอาชีพ พัฒนาชุมชน และด้านอื่น ๆ มากกว่าบัณฑิตอาสาที่ไม่มีภูมิสำเนาอยู่ในพื้นที่ปฏิบัติงาน ขณะที่บัณฑิตอาสาที่ไม่มีภูมิสำเนาอยู่ในตำบลที่ปฏิบัติงาน จะให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านสาธารณสุข และการศึกษา มากกว่าบัณฑิตอาสาที่ไม่มีภูมิสำเนาอยู่ในพื้นที่ปฏิบัติงาน แต่บัณฑิตอาสาทั้งสองกลุ่มให้ความสำคัญไม่แตกต่างกัน ในกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม

ในด้านสาขาวิชาที่ศึกษาของบัณฑิตอาสา พบว่า บัณฑิตอาสาที่สำเร็จการศึกษาทางด้านสังคม และด้านอื่น ๆ ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมต่าง ๆ ไม่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำข้อมูลจากตารางที่ 5 และ 6 มาพิจารณา จะเห็นว่า บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ ทุกเพศ วัย ภูมิสำเนา หรือสาขาวิชา ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นกิจกรรมหลักและถือว่าเป็นเรื่องปกติ เพราะกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมเป็นหน่วยงานผู้กำกับดูแลบัณฑิตอาสาโดยตรง การมอบหมายก็จะเป็นไปตามกรอบแผนปฏิบัติการที่กำหนดไว้ และมอบหมายเพิ่มเติมตามความจำเป็นเร่งด่วน จึงทำให้บทบาทงานของบัณฑิตอาสาไม่ค่อยมีลักษณะ หลากหลาย และยังไม่ได้ยึดเอาความต้องการของชุมชนเป็นตัวตั้ง เพราะบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ตระหนักถึงภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยตรงมากกว่า แต่สิ่งที่น่าจะพิจารณาเป็นอย่างยิ่งก็คือ การที่บัณฑิตอาสาจำนวนไม่น้อยเข้าไปมีส่วนร่วมหรือกระตุ้นให้มีกิจกรรมด้านสาธารณสุข ส่งเสริมอาชีพ พัฒนาชุมชน การศึกษา และอื่น ๆ ร่วมด้วย สะท้อนถึงการปรับตัวของบัณฑิตอาสาในแต่ละชุมชน หมู่บ้าน ซึ่งอาจพิจารณาได้จากเหตุผลประการต่าง ๆ คือ

(1) การรับรู้สภาพปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อเข้าไปปฏิบัติงานในท้องที่ และพบปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ ด้วยอุดมการณ์ของอาสาสมัคร จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีกิจกรรมอื่น ๆ เพิ่มเติม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่หมู่บ้าน นอกเหนือจากที่ได้รับมอบหมาย

(2) ความต้องการของชุมชน/หมู่บ้าน ซึ่งมีความคาดหวังว่า บัณฑิตอาสาที่มีความรู้จะสามารถช่วยในการประสานการจัดกิจกรรมที่เป็นไปตามความต้องการของชุมชน/หมู่บ้านในฐานะที่ต้องทำงานในชุมชน บัณฑิตอาสาจึงต้องปรับตัวเองโดยบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์และเป็นที่ยอมรับของประชาชนในหมู่บ้าน

สภาพดังกล่าวจะนำไปสู่การกำหนดกรอบนโยบายของภาครัฐที่ควรจะต้องเปิดกว้างให้บัณฑิตอาสาเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่หมู่บ้านหรือชุมชนสนใจมากกว่าการคำนึงถึงแต่งงานที่ได้รับความนิยมเพียงด้านเดียว เพราะบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายนี้จะทำให้บัณฑิตอาสาเข้าถึงชุมชนได้มากขึ้น และมีส่วนร่วมสนับสนุนกระตุ้นและพัฒนาชุมชนบนฐานที่ชุมชนต้องการอย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่การพัฒนาความเข้มแข็งให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในที่สุด

3.2 ผลกระทบของการจัดกิจกรรม บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ มีความเห็นว่า กิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน เป็นเพียงวิธีการเริ่มต้นในการสร้างความรู้ความเข้าใจของทั้งพวกเขาต่อชาวบ้านและของชาวบ้านที่มีต่อบทบาทของพวกเขา ถ้าจะพิจารณาในแง่ผลต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้าน ยังไม่สามารถบอกได้ แต่มีส่วนหนึ่งเห็นว่ากิจกรรมต่าง ๆ นั้นมีผลให้ชาวบ้านรู้จักและศรัทธาบัณฑิตอาสามากขึ้น และบัณฑิตอาสายังมีความเห็นว่า กิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชนหรือด้านการศึกษาที่จัดขึ้นยังมีผลกระทบเล็กน้อยต่อการช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้าน โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการเกื้อกูลช่วยเหลือกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาผลที่เกิดขึ้นต่อหมู่บ้านภายหลังการจัดกิจกรรมต่าง ๆ บัณฑิตอาสาเห็นว่าผลกระทบของการจัดกิจกรรมได้ก่อให้เกิดลักษณะความเข้มแข็งของหมู่บ้าน 10 ลักษณะ ดังนี้

(1) มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต ร้อยละ 49.97 เห็นว่า ทำให้ประชาชนรับรู้และเข้าใจภารกิจของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมดีขึ้น ผู้ด้อยโอกาสได้รับความช่วยเหลือและไม่รู้สึกถูกทอดทิ้ง ประชาชนเข้าใจนโยบายของทางราชการ เยวชนได้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และเล่นกีฬา

(2) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน บัณฑิตอาสา ร้อยละ 35 เห็นว่า ภายหลังจากจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน/หมู่บ้านเกิดความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น การให้ความร่วมมือกับบัณฑิตอาสา มีการจัดตั้งกลุ่มที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ มีการยอมรับกฎ ระเบียบ ที่ชุมชนวางไว้ มีการปรึกษาหารือบ่อยขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหา และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม และแสดงความคิดเห็นในแผนปฏิบัติงาน

(3) มีความสามัคคีและรักชุมชนตนเอง ร้อยละ 23.33 เห็นว่า ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ลดความเห็นแก่ตัว มีความสามัคคีและตั้งใจจริงมากขึ้น

(4) บทบาทของผู้นำมีการพัฒนา ร้อยละ 20.45 เห็นว่า ผู้นำในหมู่บ้าน โดยเฉพาะผู้นำที่เป็นทางการมีความเข้มแข็งขึ้น โดยพิจารณาในแง่ของความสนใจในการแก้ปัญหาและช่วยเหลือผู้เดือดร้อน และประชาชนเข้าใจและเชื่อมั่นในการตัดสินใจที่ผ่านมาของผู้นำมากขึ้น

(5) มีความพร้อมและความกระตือรือร้น ร้อยละ 17.09 เห็นว่า ชุมชนมีความกระตือรือร้นมากขึ้น ในการประสานงานและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนได้รวดเร็ว ทันต่อเหตุการณ์

(6) ชุมชนเรียนรู้ในการช่วยเหลือตนเองและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร้อยละ 12.49 เห็นว่า ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการรวมตัวช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภาครัฐมากเกินไป เรียนรู้และเห็นคุณค่าของการพึ่งพาตนเอง และตระหนักว่าชุมชนที่มีการเกื้อกูลต่อกัน จะนำไปสู่พลังในการต่อกรกับหน่วยราชการและเอกชน

(7) รู้จักหน้าที่และรับผิดชอบหน้าที่ ร้อยละ 11.67 เห็นว่า ชาวบ้านมีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ได้ชัดเจนขึ้น แบ่งเบาภาระหน้าที่ สร้างสรรค์งานในพื้นที่ และรู้จักการจัดทำบัญชี รายรับ-จ่าย เงินของชุมชน

(8) ความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มหรือองค์กรประชาชน ร้อยละ 11.26 เห็นว่า ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎรประจำหมู่บ้านในฐานะองค์กรประชาชน มีความเข้มแข็งมากขึ้น และเป็นที่พักของชุมชนได้ คณะกรรมการมีการทำงานเป็นระบบดีขึ้น มีการช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ที่ด้อยโอกาสทางสังคมมากยิ่งขึ้น มีความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ฯ มากขึ้น และมีความสามารถในการจัดหาทุน เพื่อส่งเสริมกิจกรรมของศูนย์ฯ

(9) ความเป็นประชาธิปไตย ร้อยละ 3.71 เห็นว่า การประชุมชาวบ้านที่บ่อยครั้งขึ้น จากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้มีส่วนกระตุ้นให้ชาวบ้านมีความเป็นประชาธิปไตย ในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ มากขึ้น

(10) ลักษณะอื่น ๆ ร้อยละ 4.12 เห็นว่า ชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด และทัศนคติที่ดีขึ้น และมีวิสัยทัศน์กว้างขวางมากขึ้น

ตารางที่ 7

ผลกระทบของการจัดกิจกรรมในหมู่บ้านที่ก่อให้เกิดลักษณะเข้มแข็งในชุมชน

ลักษณะของความเข้มแข็งที่เริ่มปรากฏ	จำนวนบัณฑิต (N = 1,457)	ร้อยละ
1. มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต	728	49.97
2. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน	510	35.00
3. มีความสามัคคีและรักชุมชนตนเอง	340	23.33
4. บทบาทของผู้นำมีการพัฒนา	298	20.45
5. มีความพร้อมและความกระตือรือร้น	249	17.09
6. เรียนรู้ในการช่วยเหลือตนเองและ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน	182	12.49
7. รู้จักหน้าที่และรับผิดชอบหน้าที่	170	11.67

ลักษณะของความเข้มแข็งที่เริ่มปรากฏ	จำนวนบัณฑิต (N = 1,457)	ร้อยละ
8. ความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มและ องค์การประชาชน	164	11.26
9. มีความเป็นประชาธิปไตย	54	3.71
10. อื่น ๆ	60	4.12

เมื่อพิจารณาจากข้อ (1) – (10) และตารางที่ 7 ประกอบกัน จะเห็นว่า บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ยังมองคุณภาพของความเข้มแข็งของหมู่บ้านที่ประเด็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต ขณะที่จำนวนรองลงมาเห็นว่าเกิดผลกระทบของการจัดกิจกรรมส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และก่อให้เกิดความสามัคคีและรักในชุมชนตนเอง รวมทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาบทบาทของผู้นำตามมาด้วย ภาพรวมดังกล่าวสะท้อนว่า บัณฑิตอาสายอมรับว่ากิจกรรมต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบในด้านดีต่อชุมชนมากขึ้น และคาดว่าจะมีผลในตัวบัณฑิตอาสาเองให้ความสำคัญกับกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น

ตอนที่ 4 : ปัญหาอุปสรรค และการจัดการกับปัญหาอุปสรรคในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

4.1 ปัญหาอุปสรรค

การปฏิบัติงานที่ผ่านมา 4 เดือน บัณฑิตอาสาได้ให้ทัศนะว่า พบปัญหาอุปสรรคหลายประการ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

4.1.1 ปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจและทักษะในการพัฒนาตนเอง โดยบัณฑิตอาสา ร้อยละ 52.09 มีความเห็นว่า ทั้งประชาชนและผู้นำ (ที่เป็นทางการ) ขาดความรู้ความเข้าใจและทักษะในการพัฒนาตนเอง ไม่มีความกระตือรือร้น และผู้นำก็ขาดการวางแผนในการทำงาน ไม่มีเป้าหมายในการทำงาน ภารกิจส่วนตัวมาก ทำให้ไม่มีเวลาร่วมกับชาวบ้าน ขณะที่ อบต. ก็ไม่เข้าใจการทำงานของบัณฑิตอาสา และผู้นำยังขาดความเป็นประชาธิปไตย

ตารางที่ 8
ปัญหาอุปสรรคในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

ลักษณะของปัญหาอุปสรรค	จำนวน (N = 1,457)	ร้อยละ
1. ขาดความรู้ความเข้าใจและทักษะในการพัฒนาตนเอง	759	52.09
2. ขาดความร่วมมือ/สามัคคี	680	46.67
3. การคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนและรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐ	309	21.21
4.ทัศนคติที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนา	182	12.49
5. ระยะเวลาการทำงานสั้นไป	157	10.78
6. ขาดคุณธรรม	85	5.83
7. อื่น ๆ	183	12.56

4.2 การจัดการกับปัญหาอุปสรรค

เมื่อมีปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้นในการปฏิบัติงาน บัณฑิตอาสาได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น 6 วิธี ดังนี้

4.2.1 การเตรียมชุมชน บัณฑิตอาสา ร้อยละ 59.64 เข้าประสานงานกับผู้นำ และชาวบ้านบ่อย ๆ หรือในทันทีที่เกิดปัญหา เพื่อสร้างความคุ้นเคย จัดให้มีการประชุมคณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านเป็นประจำทุกเดือน จัดอบรมผู้นำหมู่บ้าน หรือกรรมการศูนย์ฯ ให้เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง และการบริหารการเงิน และให้ความช่วยเหลือผู้เดือดร้อนเป็นเบื้องต้น โดยประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างความประทับใจ

4.2.2 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน บัณฑิตอาสา ร้อยละ 59.57 ได้ใช้ความพยายามในการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ให้ทำกิจกรรม มาก ๆ ให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบ เพื่อให้รู้สึกว่ามีคุณค่าต่อส่วนรวม กระตุ้นให้เยาวชนมี ส่วนร่วม เข้าใจการปกครองระบอบประชาธิปไตย ปลุกจิตสำนึกให้ชาวบ้านตระหนักถึง การพัฒนา และเรียนรู้ในการระดมทรัพยากรในหมู่บ้านมาใช้ประโยชน์เอง ส่งเสริมผู้นำ หมู่บ้านให้มีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่และมีระบบในการทำงาน

4.2.3 การประสานงานกับภาครัฐ บัณฑิตอาสา ร้อยละ 17.9 ได้ ใช้วิธีการประสานงานกับส่วนราชการในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ในการช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาความเดือดร้อน การช่วยผู้ว่างงาน การจัดวิทยากรมา ฝึกอบรมอาชีพ ฯลฯ

4.2.4 การประชาสัมพันธ์ บัณฑิตอาสา ร้อยละ 17.50 ได้พยายาม แก้ไขปัญหาที่ประชาชนไม่เข้าใจบทบาทของบัณฑิตอาสา โดยการประชาสัมพันธ์ทาง หอกระจายข่าว ประชุมชาวบ้าน และอธิบายให้ชาวบ้านทราบเมื่อมีโอกาส เพื่อให้ ชาวบ้านรับทราบหน้าที่ของบัณฑิตอาสา

4.2.5 การพัฒนาตนเอง บัณฑิตอาสา ร้อยละ 7.89 ได้พยายาม ทำความเข้าใจภาษาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทำตัวให้เข้ากับชาวบ้าน เป็นกันเอง เพื่อให้ชาวบ้านไว้วางใจ และมีความอดทนสูง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งจากชุมชนและ สภาพแวดล้อม

4.2.6 บริหารเวลาการทำงาน บัณฑิตอาสา ร้อยละ 5.01 ได้ใช้ วิธีแก้ปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากระยะเวลาการทำงานสั้น โดยบริหารเวลาให้เหมาะสม จัดแบ่งเวลาในการพบปะชาวบ้าน ในเวลาที่ชาวบ้านว่าง

ตารางที่ 9

การจัดการกับปัญหาอุปสรรคในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

แนวทางแก้ไขปัญหาอุปสรรค	จำนวน (N = 1,457)	ร้อยละ
1. การเตรียมชุมชน	869	59.64
2. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน	868	59.57
3. การประสานงานกับภาครัฐ	261	17.90
4. การประชาสัมพันธ์	255	17.50
5. การพัฒนาตนเอง	115	7.89
6. บริหารเวลาการทำงาน	73	5.01

ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ตาม 4.1 ประกอบกับตารางที่ 8 จะพบว่าบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ เห็นว่า ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญที่สุดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน คือ ปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจและทักษะในการพัฒนาตนเอง ทั้งประชาชน และผู้นำที่เป็นทางการ รวมทั้งขาดความร่วมมือในความสมัครใจ และมักจะรอคอยแต่ผลประโยชน์และความช่วยเหลือจากรัฐมากกว่าการพึ่งตนเอง ซึ่งทัศนะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการทำงานของบัณฑิตอาสา คงมุ่งที่ปัญหาผู้นำและความร่วมมือในชุมชน ซึ่งคาดว่าจะเป็นหมายถึงผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกรรมการระดับหมู่บ้านที่ทางราชการส่งเสริมจัดตั้งขึ้น นอกจากนี้แนวโน้มการเห็นปัญหาดังกล่าวยังสะท้อนถึงความจำเป็นในการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจอย่างเร่งด่วนถึงความรู้และเทคนิคการทำงานด้านการแสวงหาและระดมการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มากขึ้น

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาผลการศึกษาการจัดการกับปัญหาอุปสรรคในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ตามข้อ 4.2 ประกอบกับตารางที่ 9 จะเห็นความพยายามในการจัดการกับปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น โดยบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ จำนวน

869 คน หรือร้อยละ 59.64 แก้ไขปัญหาโดยวิธีการเตรียมชุมชน และจำนวน 868 คน หรือร้อยละ 59.57 ได้ใช้วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนประกอบกันไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาสาระของการเตรียมชุมชนของบัณฑิตอาสา นับแต่การประสานงานกับผู้นำที่เป็นทางการและชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหา การจัดประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ การช่วยเหลือผู้เดือดร้อนเพื่อสร้างความประทับใจในการทำงาน ยังคงเป็นการทำงานที่เป็นการแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น ไม่ใช่การเตรียมชุมชนเพื่อนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งในระยะยาว ซึ่งในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับหมู่บ้านนั้น การเตรียมชุมชนที่ควรจะดำเนินการมากที่สุดคือ การกระตุ้นให้ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้นำโดยธรรมชาติ และประชาชนตระหนักในปัญหา และมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน สำหรับการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมพบว่ายังคงอยู่ในขั้นตอนของการปฏิบัติ มากกว่าการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมกำหนดกิจกรรม ซึ่งกลวิธีการจัดการกับปัญหาอุปสรรคดังกล่าวนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า ยังมีความจำเป็นอยู่มากที่บัณฑิตอาสาจะต้องได้รับการปลูกฝังให้เกิดความรู้และทักษะในการปฏิบัติงานในชุมชนมากยิ่งขึ้น

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะของบัณฑิตอาสา

5.1 ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา บัณฑิตอาสาได้ให้ทัศนะที่เป็นข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติงานในระยะต่อไป โดยแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้คือ

5.1.1 ด้านบัณฑิตอาสา

5.1.1.1 กระบวนการปฏิบัติงาน

- (1) ศึกษาวัฒนธรรมประเพณีและมีความรู้ที่ถูกต้องก่อนปฏิบัติจริง
- (2) ชี้แจงบทบาทหน้าที่ของบัณฑิตอาสาต่อ อบต. และสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน
กรรมการศูนย์ฯ และ อบต.

- (3) ให้ความรู้กับประชาชนมาก ๆ และทำให้ประชาชนเกิดความสามัคคี
- (4) ใกล้ชิดประชาชนและรับทราบปัญหาของชาวบ้าน
- (5) ทำให้ชาวบ้านรู้และเข้าใจถึงการให้บริการของศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน
- (6) กระตุ้นกรรมการศูนย์ฯ ให้กระตือรือร้นในการแก้ไข ปัญหา
- (7) เป็นผู้ประสานงานระหว่าง หน่วยราชการ ชุมชน และชาวบ้าน
- (8) คอยปรับปรุงตรวจสอบดูแลงานอย่างสม่ำเสมอ

5.1.1.2 คุณสมบัติของบัณฑิตอาสา

- (1) มีอุดมการณ์ มุ่งทำงาน มีจิตใจเข้มแข็ง และอดทน ต่อความยากลำบาก เผชิญปัญหาผู้มีอิทธิพล ความไม่เข้าใจของชาวบ้าน และการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานต่าง ๆ
- (2) เสียสละเวลาส่วนตัว เพื่อส่วนรวม และมีจิตสำนึกของนักสังคมสงเคราะห์
- (3) มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี อ่อนโยนต่อชาวบ้าน
- (4) เป็นที่พึ่งของชาวบ้าน และเคารพในภูมิปัญญาของชาวบ้าน
- (5) ตรงต่อเวลา
- (6) เป็นกลาง เมื่อมีข้อขัดแย้งในชุมชน
- (7) มีความรู้จริงในงานที่ทำงาน
- (8) ชอบการทำงานเป็นทีมงาน

5.1.1.3 การบริหารเวลา

ปรับระยะเวลาการทำงานให้เหมาะสมกับความเป็นจริง
บัณฑิตอาสาสมัครอย่าทำงานดึก เพราะจะไม่ปลอดภัย

5.1.2 ด้านรัฐและหน่วยงานที่รับผิดชอบ

5.1.2.1 กระบวนการปฏิบัติงาน

- (1) เตรียมสถานที่ทำงาน สำหรับบัณฑิตอาสาให้เป็น
หลักแหล่ง เพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน
- (2) ให้หมั่นเยี่ยมเยียน ให้คำแนะนำปรึกษา และให้
ความสำคัญกับบัณฑิตอาสา
- (3) มอบหมายงานให้บัณฑิตอาสาอย่างเหมาะสม
และมีเป้าหมายชัดเจน
- (4) มีเครื่องแบบการทำงานให้บัณฑิตอาสา
- (5) ให้บัณฑิตอาสามีอำนาจการตัดสินใจ เพื่อให้
ชาวบ้านเกิดความเชื่อถือ
- (6) ต้องเชื่อมั่นว่า บัณฑิตอาสาสามารถทำงานได้
มากกว่าการสำรวจข้อมูล
- (7) ให้บัณฑิตอาสาารู้สึกว่าสถานการณ์การทำงานมีความ
มั่นคงมากกว่านี้ เพื่อขวัญกำลังใจในการทำงาน
- (8) อบรมบัณฑิตอาสาให้มีความรู้ในหลาย ๆ ด้าน เพื่อ
มาใช้ในการทำงาน
- (9) ออกข้อบังคับในการปฏิบัติตัวของบัณฑิตอาสา

5.1.2.2 อื่น ๆ

- (1) จัดงบประมาณ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของ
ศูนย์ส่งเสริมราษฎรประจำหมู่บ้านให้พอเพียง ทั้ง
ด้านวัสดุอุปกรณ์ และการช่วยเหลือผู้เดือดร้อน
- (2) ควรขยายเวลาการจ้างบัณฑิตอาสาต่อไป

- (3) การมอบหมายงานให้บัณฑิตอาสา ควรให้เหมาะสม
กับสภาพภูมิอากาศด้วย โดยเฉพาะการสำรวจ
ข้อมูลในช่วงฤดูฝนมีความยากลำบากมาก

5.2 ข้อเสนอแนะต่อการสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้าน

ทิศต่อการสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้าน บัณฑิตอาสาได้ให้ข้อเสนอ-
แนะ เป็น 2 ด้าน คือ ด้านชุมชน/หมู่บ้าน และด้านรัฐและหน่วยงานที่รับผิดชอบ

ในด้านชุมชน/หมู่บ้าน บัณฑิตอาสาถึงร้อยละ 30.84 เห็นว่า ผู้นำมีส่วน
สำคัญอย่างมากในการสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้าน ถ้าผู้นำดี มีแรงกระตุ้น มีวิสัยทัศน์
เสียสละ ยอมรับการทำงานของบัณฑิตอาสา รับผิดชอบและยอมให้ความร่วมมือในการ
ตรวจสอบผลงานเป็นระยะ ๆ ซึ่งบัณฑิตอาสา ร้อยละ 27.92 เห็นว่า ความเข้มแข็งของ
หมู่บ้าน อยู่ที่ชาวบ้าน/ชุมชน ให้ความร่วมมือกระตือรือร้นในการทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่าง
สม่ำเสมอ ร้อยละ 15.83 เห็นว่า จะต้องส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี ในทุก ๆ ด้าน และ
มีกลุ่ม/องค์กรที่เข้มแข็ง และร้อยละ 5.83 เห็นว่า ต้องให้ชุมชนสามารถจัดหางบประมาณ
และควบคุมเองได้

ในด้านรัฐบาลและหน่วยงานที่รับผิดชอบ บัณฑิตอาสา ร้อยละ 29.58
เห็นว่า แผนปฏิบัติงานของทางราชการต้องมีความเป็นรูปธรรม ให้มีกิจกรรมต่อเนื่อง
และกระจายอำนาจ ร้อยละ 6.25 เห็นว่า รัฐควรจัดให้มีงบประมาณจ้างบัณฑิตอาสา
หมู่บ้านละ 1 คน และสนับสนุนด้านวัสดุเครื่องมือที่ใช้ทำเป็นต่อปฏิบัติงาน ร้อยละ 7.08
เห็นว่า หน่วยงานที่รับผิดชอบควรให้ความสำคัญในเรื่องสวัสดิการสังคมของชาวบ้าน
ทั้งด้านเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และมีกิจกรรมส่งเสริมสวัสดิการสังคมในหมู่บ้าน ขณะที่
ร้อยละ 4.17 เห็นว่าการมอบหมายงานให้บัณฑิตอาสาควรให้มีความยืดหยุ่น และ
ปรับระยะเวลาได้

โดยสรุป ผลการศึกษาข้อมูลจากบัณฑิตอาสาในส่วนที่ 1 ตอนที่ 1 – 5 ทำให้ทราบข้อมูลพื้นฐานของบัณฑิตอาสา และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา ซึ่งนำไปสู่การทำความเข้าใจในประเด็นการศึกษาที่กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

1. บัณฑิตอาสาที่เป็นประชากรในการศึกษา เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ส่วนใหญ่มีช่วงอายุระหว่าง 21 – 30 ปี มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ตำบลที่ปฏิบัติงาน และสำเร็จการศึกษาในสาขาวิชาที่เน้นองค์ความรู้ด้านสังคมศาสตร์

2. ในทัศนะของบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ เห็นว่า ชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็ง ต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดี ผู้นำที่เข้มแข็ง ซื่อสัตย์ และมีคุณธรรม มีความสามัคคีและรักชุมชนตัวเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งทัศนะดังกล่าวสะท้อนให้ทราบว่า บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการอันเป็นสาระสำคัญของลักษณะที่เข้มแข็งในชุมชนอื่น ๆ เช่น ลักษณะทุนทางสังคมที่เน้นการเกื้อกูลกันและกัน การพึ่งตนเอง การรวมกลุ่มหรือองค์การประชาชน ฯลฯ เป็นต้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการขาดความรู้และประสบการณ์ของบัณฑิตอาสาเอง และกระบวนการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจของภาครัฐที่ให้แกบัณฑิตอาสา ยังมีความไม่สมบูรณ์

3. บัณฑิตอาสามีวิธีการดำเนินงานเพื่อสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน โดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมมากที่สุด ขณะเดียวกัน ก็มีบัณฑิตอาสาอีกส่วนหนึ่ง ให้ความสำคัญกับกิจกรรมด้านสาธารณสุข ส่งเสริมอาชีพ พัฒนาชุมชน การศึกษาและอื่น ๆ ด้วย การให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมเป็นภาวะปกติ เพราะเป็นภารกิจของส่วนราชการที่บัณฑิตอาสาสังกัดอยู่ และเป็นผู้ว่าจ้างบัณฑิตอาสา แต่การที่บัณฑิตอาสาจัดให้มีกิจกรรมอื่น ๆ นั้น มีสาเหตุมาจากการรับรู้สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตัวเอง เมื่อเข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่ และเป็นความต้องการของชุมชน/หมู่บ้าน ซึ่งทั้งสองสาเหตุนี้ ทำให้บัณฑิตอาสาต้องปรับสภาพการทำงานโดยไม่ทิ้งภารกิจหลักด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม แต่ควรจะต้องมีกิจกรรมอื่น ๆ ด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชนและยังสร้างการยอมรับของประชาชนในหมู่บ้าน

4. วิธีการดำเนินงานที่ผ่านมา บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ พบว่า ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญที่สุดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้หมู่บ้าน คือ ปัญหาการขาดความรู้

ความเข้าใจและทักษะในการพัฒนาตนเอง ทั้งประชาชนและผู้หน้าที่เป็นทางการ และ ปัญหาการขาดความร่วมมือและความสามัคคี ซึ่งบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ กับวิธีการเตรียมชุมชน และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการกับปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น แต่ผลจากการปฏิบัติงานยังคงอยู่ในระดับการแก้ไขปัญหาและการให้ ความช่วยเหลือเฉพาะหน้ามากกว่าระดับการป้องกันปัญหาและพัฒนาความเข้มแข็งทาง ชุมชนในระยะยาว

ทัศนะที่มีต่อปัญหาอุปสรรคและการจัดการกับปัญหาอุปสรรค
สะท้อนให้เห็นว่า การทำงานของบัณฑิตอาสาแม้ผู้หน้าที่เป็นทางการเป็นสำคัญ เพราะ ภารกิจที่ได้รับมอบหมายมุ่งสู่ศูนย์สังเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นองค์กรที่ทาง ราชการส่งเสริมจัดตั้งขึ้น ขณะเดียวกันสาระของการดำเนินการเพื่อจัดการกับปัญหา อุปสรรค เป็นลักษณะของการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในการเตรียมชุมชน ไม่ใช่เป็นการเตรียมชุมชนเพื่อผลในระยะยาว และการระดมการมีส่วนร่วมจากประชาชน ก็เป็นลักษณะของการร่วมเพียงบางขั้นตอน คือ ขั้นตอนการปฏิบัติเท่านั้น เป็นการข้าม ขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์และตระหนักในปัญหาร่วมกัน ดังนั้นจะเห็นว่าบัณฑิตอาสา จำเป็นจะต้องได้รับการปลูกฝังให้เกิดทักษะในการปฏิบัติงานในชุมชนมากยิ่งขึ้น

5. บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ ยอมรับว่า ผลกระทบต่อความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ยังไม่สามารถสรุปได้ชัดเจน เพราะกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นเพียงเริ่มต้น แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้น ภายหลังการจัดกิจกรรม บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในเรื่องของการพัฒนา คุณภาพชีวิต และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การเกิดความสามัคคีและรักใน ชุมชนตนเอง อันแสดงว่าบัณฑิตอาสาจะมีความตระหนักในผลกระทบด้านบวกที่เกิดจาก กิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น

6. บัณฑิตอาสา มีข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา เป็น 3 ด้าน คือ

(1) ด้านบัณฑิตอาสา คือ ต้องปรับกระบวนการปฏิบัติงาน โดยศึกษาชุมชนอย่างลึกซึ้งเข้าถึงประชาชน กระตุ้นกรรมการศูนย์ฯ ตรวจสอบงานของตนเองอย่าง สม่ำเสมอ ฯลฯ และพัฒนาคุณสมบัติของการเป็นบัณฑิตอาสาในเรื่องของอุดมการณ์ ความเสียสละ และการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

ศูนย์ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนประจำหมู่บ้าน กรรมการศูนย์ฯ ู้คุณค่าและวิธีการให้ชุมชนช่วยชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งแนะและปลุกเร้าให้ผู้นำและสมาชิกชุมชนได้ทำกิจกรรมตามสมควร รวมทั้งโครงการที่จะใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน

การให้ทัศนะดังกล่าวของผู้แทนจากภาคราชการนี้ แสดงถึงการยอมรับโดยชัดเจนว่า ภารกิจหลักของบัณฑิตอาสาต้องเป็นไปตามการมอบหมาย หรือตามที่ทางราชการกำหนดกรอบปฏิบัติได้ การสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้านก็ต้องผ่านองค์กรศูนย์ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโครงการของภาครัฐ การยอมรับดังกล่าว ย่อมนำไปสู่เป้าหมายของการติดตามประเมินผลของภาคราชการ ที่มีต่อบัณฑิตอาสา แต่การยอมรับดังกล่าวนี้จะเป็นข้อจำกัดความริเริ่มในการสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้านของบัณฑิตอาสาหรือไม่ คงต้องพิจารณาในอีกหลายประเด็น

ตอนที่ 2 : ทัศนะต่อการมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้าน และความตื่นตัวของชุมชน/หมู่บ้าน

2.1 การมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านของบัณฑิตอาสา สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้คือ

2.1.1 ช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านตามภารกิจของทางราชการ (กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม) ได้แก่ การประสานงานให้ประชาชนผู้ด้อยโอกาสได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการได้สะดวกรวดเร็วและทั่วถึงมากขึ้น ช่วยรวมกลุ่มฝึกอาชีพและก่อสร้างสถานที่ฝึกอาชีพ โดยใช้งบประมาณของกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน นำข้อมูลข่าวสารของทางราชการไปสู่ประชาชนได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ช่วยให้ประชาชนรับทราบบริการด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมดียิ่งขึ้น ช่วยเหลือชุมชนในการรวบรวมข้อมูลปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมนำเสนอทางราชการเพื่อการวางแผนงานช่วยเหลือต่อไป ตลอดจนช่วยเหลือหมู่บ้านในการประสานงาน อบต. ในการจัดทำแผนงานด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม

2.1.2 ช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านในกิจกรรมของชุมชน ช่วยแนะนำให้ชาวบ้านเรียนรู้วิธีการช่วยเหลือตนเอง รวมกลุ่มกันทำงาน และแบ่งปันให้ผู้อื่น กระตุ้นชุมชนให้มีความรับผิดชอบในการร่วมคิด ร่วมวางแผนและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ส่งเสริม

การรวมกลุ่มของชาวบ้านในการสร้างอาชีพที่มั่นคง แนะนำองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นในการจัดทำโครงการ เพื่อขอรับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม และช่วยส่งเสริมและแนะนำบทบาทของคณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ในฐานะที่เป็นองค์กรชุมชน ตลอดจนช่วยแนะนำการจัดทำบัญชีรับจ่ายเอกสารต่าง ๆ ตลอดจนการจัดสถานที่ทำการ ซึ่งทำให้ประชาชนรู้จักศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านมากขึ้น

ทัศนะของภาคราชการจะให้น้ำหนักบัณฑิตอาสา ว่ามีการช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้าน ตามข้อ 2.1.1 มากกว่า ซึ่งสะท้อนทัศนะที่มีต่อบัณฑิตอาสาในฐานะตัวแทนภาคราชการ ที่จะนำบริการสังคมตามภารกิจของส่วนราชการลงสู่ประชาชน โดยเฉพาะการนำบริการด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมให้เข้าถึงประชาชนได้รวดเร็วและทั่วถึงยิ่งขึ้น ซึ่งจากเดิมในอดีตที่ไม่มีตัวแทนของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมอยู่ในระดับตำบลเลย

2.2 ความตื่นตัวของชุมชน/หมู่บ้าน ต่อการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา พิจารณาได้ใน 2 ลักษณะเช่นกัน ดังนี้

2.2.1 ความตื่นตัวของประชาชนในด้านสิทธิเรียกร้องหรือขอความช่วยเหลือจากทางราชการ การทำให้ประชาชนมีความรู้ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ นำไปสู่ความตื่นตัวในเรื่องสิทธิที่จะได้รับบริการด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมจากรัฐ โดยประชาชนจะสนใจสอบถามข้อมูลขอใช้บริการและรับความช่วยเหลือต่าง ๆ มากขึ้น เช่น การขอรับการช่วยเหลือเรื่องเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ การจดทะเบียนคนพิการและขอความช่วยเหลือคนพิการ การสมัครงาน ฯลฯ นอกจากนี้ยังปรากฏว่าประชาชนมีความสนใจการฝึกอาชีพหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตมากขึ้น โดยมีกลุ่มแจ้งความประสงค์เป็นจำนวนมาก ประชาชนคาดหวังว่าการสำรวจข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมของบัณฑิตอาสา จะนำไปสู่การได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐมากยิ่งขึ้น ซึ่งชี้ชัดได้จากประชาชนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามต่าง ๆ จากบัณฑิตอาสาเป็นอย่างดี

2.2.2 ความตื่นตัวของชุมชน/หมู่บ้าน ที่จะสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ประชาชนในหมู่บ้านมีการเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านเริ่มที่จะมีการจัดทำป้าย

ข้อมูลประจำศูนย์ฯ เสนอปรับปรุง คณะกรรมการศูนย์ฯ ใหม่ เพื่อทำงานให้เข้มแข็ง และ
 ตื่นตัวในเรื่องสถานที่ทำการศูนย์ฯ มากขึ้น โดยมีการเสนองบประมาณก่อสร้างสถานที่
 ทำการศูนย์ฯ มีความตื่นตัวในเรื่องของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีการรวมกลุ่ม
 หาทุนเข้าศูนย์ฯ ไว้ช่วยเหลือผู้เดือดร้อน และมีการรวมกลุ่มอาชีพ โดยช่วยกันทำ
 ช่วยกันขาย และหากำไรแบ่งปันในกลุ่มสมาชิก

อย่างไรก็ตาม มีผู้ให้ความเห็นว่า ยังไม่เห็นความตื่นตัวในเรื่องใดชัดเจน
 เพราะงานของบัณฑิตอาสาที่ได้รับมอบหมายเป็นการทำงานด้านเดียวมากกว่า
 การทำงานร่วมกับชุมชน แต่โดยทัศนะของภาคราชการ ให้น้ำหนักกับความตื่นตัว
 ของประชาชนในด้านที่ประชาชนรับรู้ข้อมูลมากขึ้น และคำนึงถึงสิทธิที่พวกเขาจะได้รับ
 ความช่วยเหลือจากรัฐมากขึ้น รวมทั้งให้ความร่วมมือกับบัณฑิตอาสาซึ่งเป็นตัวแทน
 จากรัฐมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าทางราชการก็เห็นว่าบัณฑิตอาสาได้มีบทบาทต่อ
 การทำงานช่วยเหลือหมู่บ้านและชุมชนในระดับหนึ่ง แม้ว่าอาจจะยังไม่ถึงระดับที่จะทำให้
 ชุมชนพัฒนาความเข้มแข็งขึ้นมาได้ทันทีก็ตาม

ตอนที่ 3 : ทัศนะต่อกิจกรรมที่จะสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

กระบวนการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน จะอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
 ภายในหมู่บ้าน เป็นสื่อที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ประชาชน ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญ
 ที่สุด เพราะการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง จะทำให้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ได้ดีที่สุด

ทัศนะต่อกิจกรรมที่จะสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน มีผู้ให้ความเห็นอย่าง
 หลากหลาย นับแต่ รูปแบบการจัดประชุมระดมความคิดของสมาชิกในหมู่บ้านร่วมกับ
 คณะกรรมการศูนย์ฯ และบัณฑิตอาสา การจัดกิจกรรมที่สนับสนุนการรวมกลุ่ม เช่น
 กลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชน กลุ่มคนชรา ฯลฯ ลักษณะการจัดกิจกรรมที่ไม่ควรซับซ้อน
 เข้าใจง่าย และเป็นที่ยอมรับในชุมชน จะทำให้กิจกรรมนั้นมีผลกระทบโดยตรงกับชุมชน
 ทั้งนี้ชุมชนเห็นว่าบัณฑิตอาสาเป็นผู้กระตุ้นให้ชุมชนทราบปัญหาและแก้ไขปัญห
 ด้วยชุมชนเอง ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมคิดและร่วมทำมากที่สุด เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิด
 ความสามัคคี และเป็นรูปธรรม ใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านเป็นพื้นฐาน เพื่อสร้างจิตสำนึก
 ในการพึ่งพาตนเอง และคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม โดยภาครัฐเป็นพี่เลี้ยง จัดให้มีศูนย์ข้อมูล

ข่าวสารของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความเห็นว่า กิจกรรมดังกล่าวควรรวมไปถึง การฝึกอบรม ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการศูนย์ฯ การศึกษาฐานของกรรมการศูนย์ การระดมเงินกองทุนศูนย์ฯ กิจกรรมช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส อย่างทันเหตุการณ์ รวมทั้ง การประสานศูนย์ฯ กับ อบต. ของงบประมาณเพื่อกิจกรรมช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส แต่ก็ยังมี ผู้เสนอว่า ควรลดกิจกรรมเกี่ยวกับการสำรวจข้อมูลและปัญหาที่มีความซ้ำซ้อนกันลง เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีเวลาทำงานในด้านการพัฒนามากขึ้น

ตอนที่ 4 : ความคาดหวังต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะต่อไป

การปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาสมัครต่อไปอีกประมาณ 5 - 6 เดือน จะมีผลกระทบ อย่างไรต่อชุมชน/หมู่บ้าน ซึ่งมีผู้ให้ความเห็นทั้งด้านบวกและด้านลบ

4.1 ทัศนะด้านบวกต่อผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยคาดว่า ถ้าบัณฑิตอาสาสมัครสามารถนำข้อมูลที่สำรวจได้ไปประสานงานกับส่วนราชการและหน่วยงานในสังกัด กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และสามารถให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายอย่างรวดเร็ว ชุมชนยังจะเห็นความสำคัญ และเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ชุมชน/หมู่บ้านจะมีความรู้ความเข้าใจในการติดต่อประสานงานกับส่วนราชการต่าง ๆ มากขึ้น ผู้ด้อยโอกาส จะได้รับการช่วยเหลือ และได้รับการบริการจากภาครัฐมากขึ้น ผู้ว่างงานจะลดลง และประชาชนรู้สึกว่ารัฐไม่ทอดทิ้ง ในแง่ของความเข้มแข็งของหมู่บ้าน จะทำให้ชุมชน/หมู่บ้าน ได้รู้จักคิดตระหนัก และมีความรู้ความเข้าใจใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนายิ่งขึ้น มีการตื่นตัวในการรวมกลุ่ม ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น และสมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎรประจำหมู่บ้านจะมีความเข้มแข็งและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ขณะเดียวกัน อบต. ก็จะเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของงานด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมมากขึ้น และบรรจุนานในด้านนี้ไว้ในแผนปฏิบัติงานประจำปี

4.2 ทัศนะในด้านลบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยคาดว่า ถ้าข้อมูลที่สำรวจไปไม่มีผลกระทบในการสนองตอบต่อความต้องการของคนในชุมชน จะเกิดความรู้สึกในด้านลบต่อบัณฑิตอาสาสมัคร ขณะเดียวกันถ้าบัณฑิตอาสาสมัครไม่ทำงานภายในกรอบที่เป็นภารกิจอย่างถ่องแท้ จะเกิดผลลบต่อชุมชน และถ้าบัณฑิตอาสาสมัครไม่ทำงานอย่างเข้มแข็ง และต่อเนื่อง ชุมชน/หมู่บ้านก็จะขาดความเข้มแข็ง

ตอนที่ 5 : ข้อเสนอแนะของภาคราชการ

5.1 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา ในระยะต่อไป มีผู้ให้ความเห็นว่า ต้องอบรมให้บัณฑิตอาสามีความรู้เกี่ยวกับขอบเขตงานของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมให้ลึกซึ้งกว่าเดิม และมีความสามารถเป็นนักประชาสัมพันธ์ที่ดี ให้บัณฑิตอาสามีความละเอียดและรอบคอบในการเก็บข้อมูลการมอบหมายงานให้บัณฑิตอาสาต้องมีความชัดเจน ไม่ซ้ำซ้อนและไม่มากจนเกินไป เพราะบัณฑิตอาสาจะปฏิบัติงานไม่ทัน งานปกติเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานควรดำเนินการด้วยตนเองบ้าง แบบสำรวจต่าง ๆ ที่มอบหมายให้บัณฑิตอาสาปฏิบัติ ควรทำเป็นชุดเดียวกัน และมีความครอบคลุมเนื้อหาให้ครบถ้วนเพื่อไม่เป็นการระบกวนผู้สำรวจและผู้ถูกสำรวจ มีการติดตามผลการช่วยเหลือตามผลการสำรวจ ขณะเดียวกันบัณฑิตอาสาควรประสานความช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสจากส่วนราชการและองค์การบริหารส่วนตำบล ต้องสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการทำงาน ควรเพิ่มค่าตอบแทนและค่าพาหนะให้สูงขึ้น เท่าเทียมกับบัณฑิตอาสาของหน่วยงานอื่น เพื่อขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติ ควรเพิ่มระยะเวลาการจ้างบัณฑิตอาสาต่อไปอีก 1 - 2 ปี หรือจ้างเป็นลูกจ้างประจำ แต่ต้องมีการคัดเลือกและพัฒนาบัณฑิตอาสาให้มีความเข้มแข็ง อดทน มีคุณภาพในการทำงาน และรู้บทบาทหน้าที่ของตนเอง และควรเป็นผู้ที่มีภูมิสำเนาอยู่ในท้องที่ที่ปฏิบัติงาน

ในส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาในชุมชนหมู่บ้าน ให้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ และ อบต. ในกิจกรรมที่ลงสู่หมู่บ้าน ให้เข้าถึงชุมชนมากขึ้น โดยมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมของชาวบ้านอย่างใกล้ชิด และสามารถรับทราบปัญหาที่แท้จริง นำเสนอโครงการที่เป็นความต้องการของประชาชน โดยร่วมกับชุมชนวิเคราะห์หาสาเหตุของครอบครัวไม่ผาสุก และหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชน ให้บัณฑิตอาสาแนะนำให้ราษฎรรู้จักรวมกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีความเข้มแข็ง

5.2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาหรือสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ให้บัณฑิตอาสนำเสนอเรื่องการพัฒนาศูนย์สังเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ต้องอบรมความรู้ในเรื่องนี้แก่บัณฑิตอาสาและบัณฑิตอาสาต้องกระตุ้นให้ศูนย์ฯ มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือกันและกัน และรายงานผลงานของศูนย์ฯ ให้ประชาชนทราบ เพื่อให้มีความร่วมมือ นอกจากนี้บัณฑิตอาสา

ต้องกระตุ้นให้ชุมชนมีกิจกรรมรวมกลุ่ม ให้มีหมู่บ้านนำร่องในการสร้างความเข้มแข็ง โดยให้เจ้าหน้าที่ของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นพี่เลี้ยง และกระตุ้นชุมชน ให้มีการพัฒนาด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ มีความสามัคคีและเข้าใจระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม มีผู้ให้ความเห็นว่า การสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ผู้ปฏิบัติงานทุกฝ่าย ทุกระดับจะต้องมีการทำงานเป็นทีมด้วย

5.3 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ควรจะมีการอบรมผู้นำ อบต. ให้มีความรู้ความเข้าใจ บทบาทของบัณฑิตอาสามากขึ้น ผู้เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา ควรมีการทำงานเป็นทีม และมีการวางแผนอย่างรอบคอบ ตลอดจนจัดหางบประมาณ สนับสนุนการทำงานของบัณฑิตอาสาให้เพียงพอ

การศึกษาข้อมูลจากภาคราชการ สามารถสรุปผลการศึกษาที่น่าสนใจและให้คำตอบต่อประเด็นการศึกษาที่กำหนดไว้ดังนี้

1. ความเข้าใจของภาคราชการต่อขอบเขตหน้าที่ของบัณฑิตอาสา เป็นไปตามกรอบภารกิจหน้าที่ซึ่งโครงการกำหนดไว้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน การสำรวจข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม ให้คำปรึกษา แนะนำโครงการลงทุนเพื่อสังคม เป็นผู้แทนกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และการเผยแพร่ประชาธิปไตย

2. บัณฑิตอาสามีส่วนช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านในระดับหนึ่ง แต่ลักษณะกิจกรรมยังคงเป็นกิจกรรมที่ขึ้นต่อภารกิจของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมมากกว่ากิจกรรมของชุมชน ความเห็นของภาคราชการจึงสอดคล้องกับข้อมูลของบัณฑิตอาสา ซึ่งสรุปว่าบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมมากกว่าด้านอื่น ๆ

3. การทำงานของบัณฑิตอาสา มีผลต่อความตื่นตัวในเรื่องของการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้านในระดับเบื้องต้น ซึ่งจะเห็นชัดเจนเฉพาะกิจกรรมของศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ภาคราชการยังเห็นว่า ถ้าบัณฑิตอาสาปฏิบัติงานต่อไปอีกระยะหนึ่งจะมีส่วนช่วยในการปฏิบัติงานตามภารกิจของกระทรวงฯ เป็นอย่างมาก และความเข้มแข็งของชุมชนและศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน

จะมีมากขึ้น แต่ต้องระมัดระวังจะเกิดผลลบขึ้นได้ ถ้าการสำรวจข้อมูลที่ผ่านมา ไม่สนองตอบความต้องการของคนในชุมชน

4. ภาคราชการให้ทัศนะว่ากิจกรรมที่จะสร้างความเข้มแข็งให้หมู่บ้าน ได้แก่ การประชุมชาวบ้านและคณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน กิจกรรมสนับสนุนการรวมกลุ่ม ควรเป็นกิจกรรมที่ไม่ซับซ้อน และมีผลกระทบต่อชุมชน กิจกรรมชุมชนช่วยชุมชน และกิจกรรมที่สร้างจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองและคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

5. ภาคราชการมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา คือ การอบรมให้มีความลึกซึ้งกับงานของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม โดยมีการปฏิบัติงานให้ละเอียดรอบคอบ การมอบหมายงานให้บัณฑิตอาสาต้องมีความชัดเจน บัณฑิตอาสาจะต้องประสานขอความช่วยเหลือต่อทุกฝ่าย ควรเพิ่มระยะเวลาการจ้าง บัณฑิตอาสาต่อไปอีก 1 - 2 ปี สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ให้เพียงพอ และเพิ่มค่าตอบแทน และค่าพาหนะให้สูงขึ้น

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้าน ภาคราชการเห็นว่าบัณฑิตอาสาจะต้องเน้นเรื่องศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ชุมชนมีกิจกรรมรวมกลุ่ม และเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

โดยสรุป ผลการศึกษาข้อมูลจากภาคราชการในส่วนที่ 2 ตอนที่ 1 - 5 ทำให้ทราบทัศนะของภาคราชการที่มีต่อการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา ว่ายังเน้นย้ำให้เห็นถึงการที่บัณฑิตอาสาควรปฏิบัติงานภายในกรอบภารกิจที่ส่วนราชการในสังกัด กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมมอบหมายเป็นส่วนใหญ่ และข้อเสนอแนะของภาคราชการก็ยังคงให้ความสำคัญต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานตามภารกิจของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ซึ่งถือว่าเป็นความคาดหวังที่มีต่อบัณฑิตอาสา

ส่วนที่ 3 ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม ผู้นำตำบลและกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน

ตอนที่ 1 : ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขอบเขตหน้าที่ของบัณฑิตอาสา

บัณฑิตอาสาจะเป็นผู้สำรวจข้อมูล ผู้ด้อยโอกาส ผู้ว่างงาน ข้อมูล จปฐ. และข้อมูล สสค. เป็นผู้แทนของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมในระดับตำบล ช่วยปฏิบัติงานของกรมประชาสงเคราะห์ โดยการติดต่อประสานงานช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส และผู้ประสบปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ ติดตามและแนะนำการปฏิบัติงานของศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน เช่น การทำป้ายศูนย์ฯ การรณรงค์หารายได้เข้าสู่ศูนย์ฯ เป็นต้น ส่งเสริมอาชีพโดยแนะนำการรวมกลุ่มอาชีพ และรวมกลุ่มฝึกอาชีพ ประชาสัมพันธ์โครงการ ลงทุนเพื่อสังคม งานของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม การเผยแพร่ประชาธิปไตย ช่วยงานของ อบต. และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน อย่างไรก็ตาม ก็มีผู้ให้ความเห็นว่า ยังไม่ทราบบทบาทแน่ชัดของบัณฑิตอาสา และผู้ให้ความเห็นว่า ทราบจากรายการโทรทัศน์เกี่ยวกับบัณฑิตอาสา ขณะเดียวกันก็มีผู้ให้ความเห็นว่างานของบัณฑิตอาสาในเรื่องการสำรวจข้อมูลค่อนข้างจะซ้ำกันและประโยชน์ไม่ตกแก่ชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเบื่อหน่ายในการสำรวจ

ตอนที่ 2 : ทัศนคติต่อการมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้าน และความตื่นตัวของชุมชน/หมู่บ้าน

2.1 การมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้าน แบ่งออกได้ 2 ลักษณะ ดังนี้คือ

2.1.1 ช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านตามภารกิจของทางราชการ
บัณฑิตอาสาช่วยแบ่งเบาภาระของผู้ใหญ่บ้าน โดยเฉพาะในงานที่เกี่ยวกับด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม ช่วยในการประสานงานเพื่อให้ความช่วยเหลือผู้ยากไร้ คนพิการ ผู้สูงอายุที่รับเบี้ยยังชีพ และผู้ประสบปัญหาต่าง ๆ ช่วยทำให้คณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านและชาวบ้าน เริ่มมีความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์ฯ และการใช้เงินกองทุนศูนย์ฯ ที่รัฐจัดสรรให้ 12,500 บาท พร้อมทั้งช่วยแนะนำด้านเอกสารและการจัดทำป้ายศูนย์ฯ ตามรูปแบบที่ทางราชการแนะนำ

ช่วยสำรวจข้อมูลต่าง ๆ ทำให้มีความชัดเจนมากขึ้น และทำให้ชาวบ้านได้รับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ มากขึ้น เช่น การส่งคนงานไปทำงานในต่างประเทศ

2.1.2 ช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านในส่วนที่เป็นกิจกรรมของชุมชน
 ช่วยงานสังคมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น งานศพ ฯลฯ ช่วยทำให้ประชาชนมีการรวมตัวกันดีขึ้น ให้คำแนะนำในการรวมกลุ่มอาชีพ ร้านค้าชุมชน การรวมกลุ่มเพื่อฝึกอาชีพ กลุ่มทางสังคม เช่น ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้านทำของหวาน ฯลฯ สนับสนุนชาวบ้านในเรื่องโครงการเศรษฐกิจพอเพียง การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปและถนอมอาหาร ช่วยกระตุ้นชาวบ้านให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น รณรงค์หาเงินกองทุนศูนย์ฯ ร่วมแรงร่วมใจซ่อมบ้านให้คนพิการ เป็นต้น และช่วยชาวบ้านในเรื่องกิจกรรมกีฬาและการอบรมลูกเสือชาวบ้าน

2.2 ความตื่นตัวของชุมชน/หมู่บ้านต่อการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา
 พิจารณาได้ใน 2 ลักษณะเช่นกัน ดังนี้

2.2.1 ความตื่นตัวของประชาชนในด้านสิทธิเรียกร้อง หรือขอความช่วยเหลือจากทางราชการ กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ต่างให้ข้อมูลว่า ประชาชนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสมีความตื่นตัวในเรื่องสิทธิความรู้และการขอความช่วยเหลือด้านการสงเคราะห์ และการมีงานทำมากขึ้น มีการติดต่อขอความช่วยเหลือจากศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน คณะกรรมการศูนย์ฯ มีการประชุมบ่อยครั้งขึ้น นำข้อมูลจากการสำรวจของบัณฑิตอาสามาใช้ให้เป็นประโยชน์ สามารถสนองตอบทุกหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือประชาชนหรือให้บัณฑิตอาสาประสานงานขอความช่วยเหลือ ที่ชาวบ้านตื่นตัวเรื่องนี้มากขึ้น บางครั้งมีข้อขัดแย้งก็จะจัดประชุมชาวบ้าน และให้บัณฑิตอาสาช่วยชี้แจงเหตุผลของการช่วยเหลือ อย่างไรก็ตาม มีหลายกลุ่มให้ความเห็นว่า บทบาทศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านยังไม่ได้เป็นองค์กรที่สามารถให้การช่วยเหลือเป็นเบื้องต้น ตามที่ทางราชการมุ่งหวัง บัณฑิตอาสาจะต้องประสานงานไปยังจังหวัดโดยตรง ขณะที่บางกลุ่มให้ข้อสังเกตว่า ความตื่นตัวของชาวบ้านในเรื่องการขอความช่วยเหลือจากทางราชการ ทำให้ชาวบ้านจะมาร่วมประชุมรับฟังการชี้แจงจากบัณฑิตอาสา และให้ความร่วมมือในการสำรวจข้อมูลมากขึ้น นอกจากนี้ บางกลุ่มบอกว่าชาวบ้านยังไม่มี

ความตื่นตัวเรื่องใดเป็นพิเศษ เพราะไม่แน่ใจว่าบัณฑิตอาสาจะปฏิบัติงานในพื้นที่นานหรือไม่

2.2.2 ความตื่นตัวของชุมชน/หมู่บ้านในการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า การปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสามีส่วนช่วยให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้านมากขึ้น คณะกรรมการศูนย์ฯ มีการวางแผนระยะยาวและมีการประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ บ่อยครั้งขึ้น มีการรณรงค์รับบริจาคเงินหรือสิ่งของเข้าศูนย์ฯ ชาวบ้านก็มีความเต็มใจที่จะระดมทุน บางหมู่บ้านช่วยจัดงานทอดผ้าป่า จัดโต๊ะจีน ข่ายบัตรมวยการกุศล เพื่อหาเงินเข้ากองทุนศูนย์ฯ และบางหมู่บ้านกำลังเตรียมการที่จะจัดกิจกรรมดังกล่าวขึ้น ขณะที่หลายกลุ่มที่ให้สัมภาษณ์ ให้ความเห็นว่า ความตื่นตัวในเรื่องนี้ยังไม่มี เพราะยังไม่เข้าใจ ส่วนในด้านที่เกี่ยวกับการรวมกลุ่มอาชีพ บางกลุ่มให้ความเห็นว่า บัณฑิตอาสาช่วยทำให้มีการรวมกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มแม่บ้าน หรือมีการรวมกลุ่มฝึกอาชีพช่างกล กลุ่มวัยรุ่น มีความคิดที่จะรวมกลุ่มกันเพื่อหารายได้ และพัฒนาฝีมือแรงงาน

ตอนที่ 3 : ทัศนะต่อกิจกรรมที่จะสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ ได้ให้ความเห็นว่า กิจกรรมที่จะสร้างความตระหนักรู้/ความเข้าใจ ในการทำการสร้างความเข้มแข็งให้แก่หมู่บ้าน ได้แก่ กิจกรรมที่เกี่ยวกับศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน เช่น ให้มีการประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ บ่อยครั้งขึ้น โดยบัณฑิตอาสาเข้าร่วมประชุมด้วย การปรับปรุงสถานที่ทำการศูนย์ฯ การรณรงค์หาเงินเข้ากองทุนศูนย์ฯ การประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านเข้าใจวิธีการช่วยเหลือมากยิ่งขึ้น ฯลฯ กิจกรรมที่สร้างความรู้สึกรักสามัคคี และชุมชนช่วยชุมชน ให้เกิดความเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาสในชุมชน เช่น การบริจาคเงินหรือสิ่งของ ช่วยผู้ด้อยโอกาส จากผู้มีฐานะดี ในลักษณะ “มีน้อยก็ช่วยน้อย” กิจกรรมที่จะส่งเสริมอาชีพเสริม และการรวมกลุ่มฝึกอาชีพ กิจกรรมการรวมกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มอาชีพ เพื่ออำนาจต่อรองหรือให้บัณฑิตอาสาเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านมากขึ้น กลุ่มฌาปนกิจ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ชมรมผู้สูงอายุ ฯลฯ การจัดให้มีเวทีชาวบ้าน เพื่อเปิดใจและให้ชาวบ้านรับรู้ กิจกรรม

อบรมเยาวชนด้านยาเสพติด กิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และด้านกีฬา กิจกรรมสำรวจข้อมูลและชี้แจงข้อมูลผู้ด้อยโอกาส เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน เพราะทราบข้อมูลทั้งหมด และลดข้อขัดแย้งเกี่ยวกับผู้ด้อยโอกาสที่สมควรช่วยเหลือ กิจกรรมเยี่ยมเยียน และประชาสัมพันธ์เข้าถึงทุกครัวเรือน ตลอดจนกิจกรรมการประสานงบประมาณ เพื่อช่วยเหลือหมู่บ้านและผู้ด้อยโอกาส

ตอนที่ 4 : ความคาดหวังต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะต่อไป

กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ มีความคาดหวังต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งด้านบวกและลบ เช่นกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

4.1 ทัศนะต่อผลกระทบในด้านบวก กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ให้ความเห็นว่า ถ้าบัณฑิตอาสาปฏิบัติงานต่อไปอีกประมาณ 5 - 6 เดือน ความรู้ความเข้าใจของคณะกรรมการศูนย์ฯ และชาวบ้านเกี่ยวกับศูนย์ส่งเสริมการเกษตรประจำหมู่บ้านจะมีมากขึ้น ทำให้ศูนย์ฯ มีความเข้มแข็ง การทำงานที่มีการกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง ในระยะยาว ชาวบ้านจะมีกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น โดยเริ่มที่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนจะมีการปรึกษาหารือซึ่งกันมากขึ้น และมีสภาพชุมชนช่วยชุมชน และช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส โดยชุมชนการประสานงานระหว่างศูนย์ฯ กับจังหวัดในการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสจะดีขึ้น และการกระจายความช่วยเหลือและการดูแลผู้ด้อยโอกาสจะดีขึ้น บัณฑิตอาสายังมีส่วนร่วมตัดสินใจ และเป็นสื่อกลางในการพิจารณาช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ขณะที่การทำงานของบัณฑิตอาสาจะช่วยให้ชาวบ้านมีความรู้ในด้านต่าง ๆ มากขึ้น และการติดตามงานส่งเสริมในส่วนของ อบต. จะดีขึ้น

4.2 ทัศนะต่อผลกระทบในด้านลบ กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนหนึ่ง ให้ความเห็นว่า ถ้าบัณฑิตอาสายังทำงานแบบเดิม คือ มุ่งเน้นการสำรวจข้อมูล ซึ่งซ้ำซ้อน กับหน่วยงานอื่น ๆ จะไม่เกิดประโยชน์อะไรต่อชุมชน

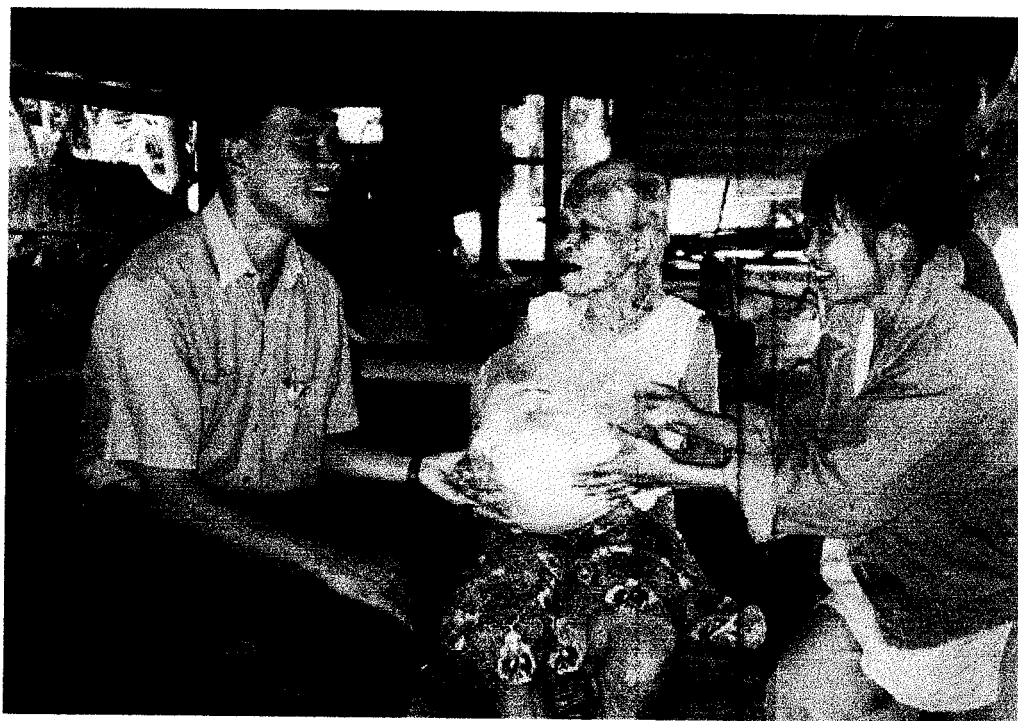
ตอนที่ 5 : ข้อเสนอแนะของกลุ่มผู้นำตำบลและผู้นำหมู่บ้าน

5.1 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า โครงการนี้ควรให้มีบัณฑิตอาสาปฏิบัติงานต่อไปอย่างต่อเนื่อง มากกว่า 1 ปี เพราะที่ผ่านมาการทำงานของบัณฑิตอาสาเต็มไปด้วยความ

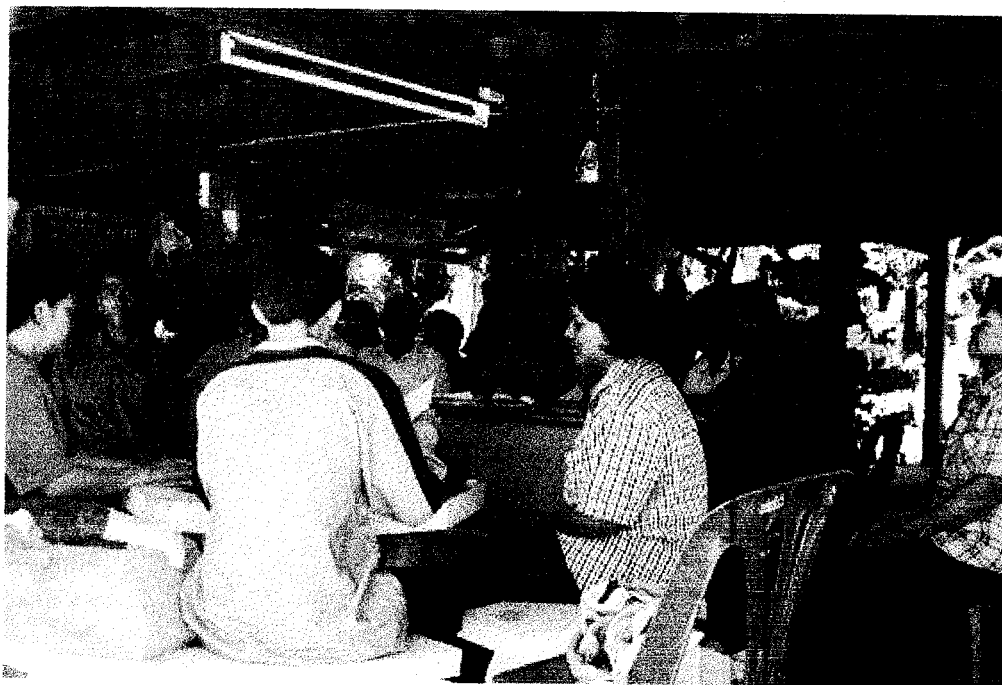
เข้มแข็งและเสียสละ เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย แต่ควรให้โอกาสให้แก่บัณฑิตอาสา
ทำงานที่ต่อเนื่อง เพื่อประโยชน์ของชุมชนในระยะยาว บางกลุ่มให้สัมภาษณ์ว่า
บัณฑิตอาสาควรเข้าหมู่บ้านให้บ่อยและอยู่นานขึ้น คลุกคลีกับชาวบ้านมากกว่าการ
สำรวจอย่างเดียว บัณฑิตอาสาควรจะประสานข้อมูลหรือกิจกรรมที่นำไปให้ผู้ใหญ่บ้าน
และ อบต. ทราบด้วย ขณะเดียวกันบัณฑิตอาสาควรวางแผนทำงานเอง ไม่ใช่รอแต่
คำสั่งจังหวัด ควรมีแผนงานที่แน่นอนว่า ปัจจุบันทำงานที่หมู่บ้านไหน บัณฑิตอาสาต้อง
มีการประชาสัมพันธ์งานต่าง ๆ ให้มากขึ้น และมีการติดตามผลการสำรวจที่ผ่านมาว่าได้
มีการช่วยเหลือชาวบ้าน หรือไม่ การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ขอให้ผ่านคณะกรรมการศูนย์
สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ให้บัณฑิตอาสาเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ
และสภา อบต. และต้องการให้บัณฑิตอาสาเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีของหมู่บ้าน เพื่อ
สร้างศรัทธาและโอกาสในการทำงาน ตลอดจนช่วยเผยแพร่ประชาธิปไตย ป้องกันการ
ซื้อเสียง

5.2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน จัดให้มีเวที
ชาวบ้าน เพื่อทราบความต้องการที่แท้จริง ต้องช่วยกันผลักดันศูนย์สงเคราะห์ราษฎร
ประจำหมู่บ้านให้เข้มแข็ง ส่งเสริมและพัฒนาการรวมกลุ่มอาชีพของผู้ด้อยโอกาส จัด
กิจกรรมรณรงค์ เพิ่มเงินกองทุนศูนย์ฯ และบัณฑิตอาสาควรรับทราบการทำงานของ
กองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้านจัดกิจกรรมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รักษาภาพเกื้อกูลกันใน
ชุมชนให้ยั่งยืน จัดกิจกรรมที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้จัดทำโครงการที่ประชาชนมีส่วนร่วม
ทั้งด้านการส่งเสริมอาชีพ และฝึกอบรมอาชีพ โดยพิจารณาสนับสนุนด้านการตลาด
ส่งเสริมกลุ่มเยาวชนให้ห่างไกลยาเสพติด และกลุ่มสตรีแม่บ้านให้เข้มแข็งและมีกิจกรรม
ยามว่าง ตลอดจนช่วยเหลือผู้สูงอายุ โดยส่งเสริมการสร้างศูนย์บริการผู้สูงอายุในวัด

5.3 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ข้อมูลที่บัณฑิตอาสาได้ ขอให้ทางจังหวัดจัดส่งให้
หมู่บ้านและ อบต. เก็บไว้ศึกษาด้วย ให้สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการทำงานให้พอเพียง
กำหนดกรอบการทำงานของบัณฑิตอาสาให้ชัดเจน จัดสวัสดิการสร้างขวัญกำลังใจให้
บัณฑิตอาสา และยังมีผู้ให้สัมภาษณ์ว่า บัณฑิตอาสาไม่ควรจะประสานงานเฉพาะ
ส่วนราชการในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมเท่านั้น แต่ให้ประสานงานทุก
ส่วนราชการ

บัณฑิตอาสาสมัครของช่วยเหลือผู้สูงอายุากจน

บัณฑิตอาสาสมัครร่วมประชุม “เวทีชาวบ้าน”

การศึกษาข้อมูลจากกลุ่มผู้นำตำบลและผู้นำหมู่บ้าน สามารถสรุปผลการศึกษาที่น่าสนใจ และให้คำตอบต่อประเด็นการศึกษาที่กำหนดไว้ดังนี้

1. มีความเข้าใจว่า ขอบเขตหน้าที่ของบัณฑิตอาสาเป็นเรื่องของการสำรวจข้อมูลผู้ด้อยโอกาส ข้อมูลผู้ว่างงาน ข้อมูล สสค. ฯลฯ เป็นผู้แทนของกระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคม ติดต่oprะสานงานช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส และติดตามแนะนำการดำเนินงานของศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน

2. กลุ่มผู้นำตำบล หมู่บ้าน ให้ทัศนะต่อวิธีการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาว่า มีส่วนช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้าน ตามภารกิจของกระทรวงฯ ที่สำคัญคือช่วยแบ่งเบาภาระของผู้ใหญ่บ้านในด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม ช่วยให้กรรมการศูนย์ฯ มีความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้เงินกองทุนมากขึ้น ช่วยด้านเอกสารและป้ายศูนย์ฯ ช่วยสำรวจข้อมูลต่าง ๆ และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารแก่ชาวบ้าน ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะมีมากกว่าการช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้าน ในส่วนที่เป็นกิจกรรมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนจะปรากฏบ้างในบางตำบล เช่น แนะนำการรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กระตุ้นให้มีการจัดกิจกรรมของศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน การรณรงค์หาเงินกองทุนศูนย์ฯ ฯลฯ

3. ความตื่นตัวของชุมชนจะเป็นไปในด้านสิทธิเรียกร้องหรือขอความช่วยเหลือจากทางราชการมากกว่าการสร้างความเข้มแข็งให้หมู่บ้าน เนื่องจากเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาอย่างต่อเนื่อง จึงมีบางพื้นที่ที่กิจกรรมชุมชนช่วยชุมชนมีความชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่ก็มีความเห็นว่า ถ้าบัณฑิตอาสาได้ปฏิบัติงานต่อไปอีกระยะหนึ่ง ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านจะมีความเข้มแข็งขึ้น เพราะมีการกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสจะทั่วถึงมากขึ้น และชาวบ้านจะมีความรู้ด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น

4. กิจกรรมที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่หมู่บ้าน ได้แก่ กิจกรรมที่เกี่ยวกับศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน กิจกรรมที่ส่งเสริมการเกื้อกูลกัน กิจกรรมส่งเสริมอาชีพ การรวมกลุ่ม เวทีชาวบ้าน กิจกรรมด้านเยาวชนด้านยาเสพติด การกีฬา และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. กลุ่มผู้นำตำบลและผู้นำหมู่บ้าน มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา คือ ควรให้มีบัณฑิตอาสาปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง มากกว่า 1 ปี ให้คลุกคลีกับชาวบ้านมากกว่าการสำรวจ มีแผนการทำงานของตนเอง มีการประชาสัมพันธ์งานต่าง ๆ มากขึ้น และประสานข้อมูลให้ตำบลและหมู่บ้านทราบด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งให้หมู่บ้านได้เสนอว่า ให้มีการจัดเวทีชาวบ้าน ผลักดันศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านให้เข้มแข็ง ส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพของผู้ด้อยโอกาส จัดกิจกรรมที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมของการเกื้อกูลกัน บัณฑิตอาสารับทราบการทำงานของกองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้านด้วย และส่งเสริมการรวมกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี ฯลฯ

โดยสรุป กลุ่มผู้นำตำบลหมู่บ้าน ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับวิธีการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาที่สอดคล้องกับบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ และภาคราชการว่าการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาจะมุ่งเน้นในด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมมากกว่า และยอมรับว่าการปฏิบัติดังกล่าวช่วยแบ่งเบาภาระของผู้นำตำบลหมู่บ้าน ในเรื่องดังกล่าวนี้เป็นอย่างมาก ขณะเดียวกันก็เกิดความคาดหวังว่า บัณฑิตอาสาจะมีส่วนช่วยอย่างมีประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรมตามรูปแบบที่ทางราชการกำหนดเกี่ยวกับศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน และการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสซึ่งถือว่าเป็นภาระประการหนึ่งของผู้นำที่เป็นทางการ (กำนันผู้ใหญ่บ้าน) โดยการช่วยประสานงานกับส่วนราชการในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

การวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน

ภาพรวมของการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

เมื่อนำผลการศึกษาในส่วนของบัณฑิตอาสา ภาคราชการ และผู้นำตำบล และหมู่บ้าน มาพิจารณาในภาพรวม สามารถสรุปกิจกรรมที่บัณฑิตอาสาดำเนินการในหมู่บ้านได้ 2 ประการ ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นกิจกรรมที่บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมอื่นๆ ภาคราชการเห็นว่าบัณฑิตอาสามีส่วนช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านในกิจกรรมด้านนี้มากที่สุด และกลุ่มผู้นำตำบลและหมู่บ้าน ก็เห็นว่าบัณฑิตอาสาได้ช่วยแบ่งเบาภาระงานด้านนี้เป็นอย่างมาก กิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมที่บัณฑิตอาสดำเนินการในชุมชนในช่วงเวลาที่ผ่านมา ประกอบด้วย กิจกรรมย่อยที่สำคัญโดยลำดับดังนี้

1.1 การสำรวจข้อมูลผู้ประสบปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม (ทรส.) มอบให้บัณฑิตอาสาสำรวจ 3 รอบ (ทุก 3 เดือน) มีแบบสำรวจ 2 แบบ คือ แบบสำรวจข้อมูลผู้ประสบปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม (แบบ ทรส. 1) และแบบสรุปข้อมูลผู้ประสบปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม (แบบ ทรส. 2) ประเด็นที่สำรวจ คือ ข้อมูลทั่วไปของบุคคลที่มีปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม ข้อมูลการมีงานทำของผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 13 ปีขึ้นไป ข้อมูลผู้ประสบปัญหาด้านสังคม และข้อมูลความต้องการช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งการสำรวจข้อมูลดังกล่าวนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลในด้านนี้มาใช้ในการตัดสินใจ กำหนดนโยบาย การจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อการจัดสรรทรัพยากรให้เหมาะสม และการประสานการปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาของประชากรและชุมชน โดยเฉพาะด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม

1.2 การสำรวจข้อมูลด้านสวัสดิการสังคมของครัวเรือน มอบให้บัณฑิตอาสาสำรวจ ระหว่างเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม 2542 ซึ่งต้องกระทำทุกครัวเรือน มีแบบสำรวจที่ให้ดำเนินการ 3 แบบ คือ แบบสอบถามข้อมูลด้านสวัสดิการสังคมของครัวเรือน (สสค. 1) แบบสรุปข้อมูลสวัสดิการสังคมของครัวเรือน (แบบสรุป สสค. 1) และ

แบบสรุปข้อมูลสวัสดิการสังคมของครัวเรือนระดับหมู่บ้าน (สสค. 2) ประเด็นที่สำรวจประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไป และข้อมูลเพื่อชี้วัดคุณลักษณะพื้นฐานของครอบครัว ว่ามีความผาสุกหรือไม่ ซึ่งการสำรวจดังกล่าวนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการดังนี้คือ

(1) เพื่อให้มีข้อมูลด้านสวัสดิการสังคมระดับครัวเรือน และระดับหมู่บ้านทั่วประเทศ ในการนำไปกำหนดนโยบาย จัดสรรทรัพยากรและประสานการปฏิบัติ

(2) เพื่อทราบข้อมูลประเภทและการกระจายตัวของผู้ด้อยโอกาสที่อยู่ในข่ายที่จะให้การสงเคราะห์ประเภทต่าง ๆ นำไปกำหนดเป้าหมาย และแผนงานส่งเสริมสวัสดิการสังคม

(3) เพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสร้างครอบครัวผาสุกด้วยตนเอง

1.3 กิจกรรมที่เกี่ยวกับศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ซึ่งบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ได้ลงไปปฏิบัติจริง ได้แก่

(1) การสำรวจข้อมูลผู้ด้อยโอกาสประจำศูนย์ฯ

(2) การช่วยทำป้ายศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน

(3) การช่วยทางราชการตรวจสอบการใช้เงินของศูนย์ฯ และแนะนำวิธีการใช้จ่ายเงินกองทุน

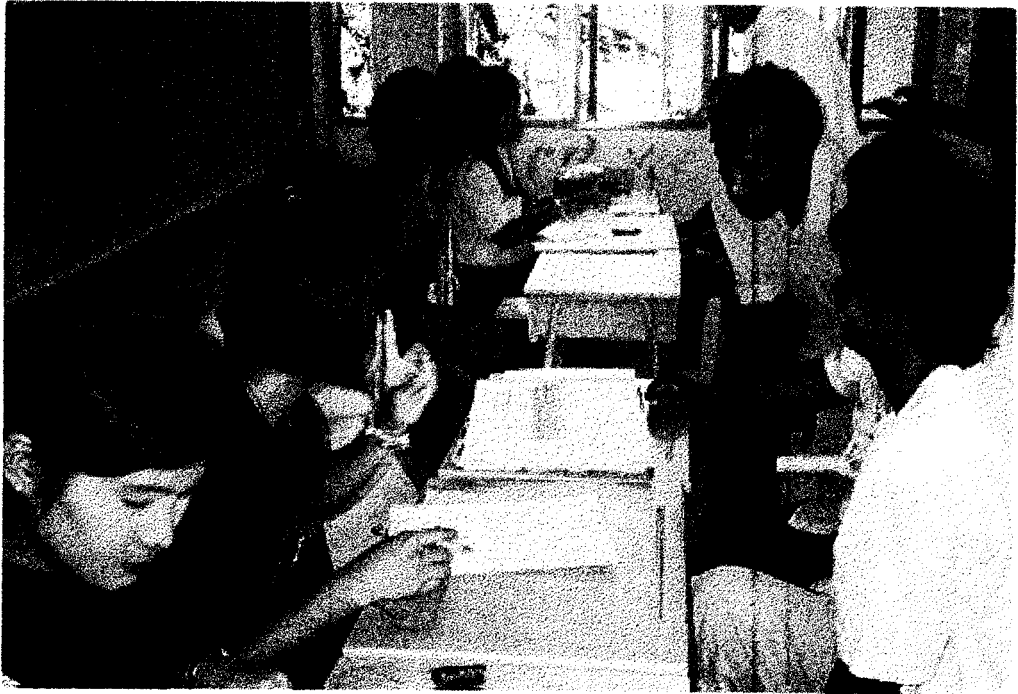
(4) แนะนำเรื่องการจัดทำเอกสารของศูนย์ฯ ตามแบบที่ทางราชการแนะนำ

(5) แนะนำและช่วยดำเนินการในการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการศูนย์ฯ เมื่อครบวาระหรือมีการเปลี่ยนแปลงผู้ใหญ่บ้านที่เป็นประธานกรรมการศูนย์ฯ

(6) เข้าร่วมการประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ

(7) ช่วยสำนักงานประชาสงเคราะห์จังหวัด และกรรมการศูนย์ฯ ในการดำเนินงานเกี่ยวกับช่วยเหลือเบี้ยยังชีพคนพิการ และผู้สูงอายุ

1.4 กิจกรรมที่เกี่ยวกับการสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่จะดำเนินการจัดทำแบบสอบถามเท็จจริงเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสเพื่อแก้ไขหรือบรรเทาความเดือดร้อนเฉพาะหน้าส่งไปขอความช่วยเหลือที่สำนักงานประชาสงเคราะห์

ทีมงานบัณฑิตอาสาฯ ร่วมกันจัดทะเบียนคนพิการ

จังหวัด โดยผ่านกรรมการศูนย์ฯ หรือดำเนินการด้วยตนเอง เมื่อพบปัญหาเฉพาะหน้าต่าง ๆ ในหมู่บ้าน สำหรับในกรณีคนพิการ ก็จะมีการอำนวยความสะดวกในการจดทะเบียนให้แก่คนพิการ เพื่อก่อให้เกิดสิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือ

1.5 กิจกรรมแรงงานและสวัสดิการสังคมอื่น ๆ ได้แก่

การประชาสัมพันธ์ตำแหน่งงานว่าง การรวมกลุ่มผู้สนใจเข้าอบรมพัฒนาฝีมือแรงงาน เป็นต้น

2. กิจกรรมอื่น ๆ มีบัณฑิตอาสาอีกส่วนหนึ่ง ให้ความสำคัญกับกิจกรรมด้านสาธารณสุข กิจกรรมด้านการศึกษา กิจกรรมส่งเสริมอาชีพ กิจกรรมพัฒนาชุมชน และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับโครงการมียาชาวา กีฬา การท่องเที่ยว กิจกรรมทางศาสนา และประเพณี กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีข้อที่น่าสังเกตดังนี้

2.1 เกิดขึ้นจากสภาพปัญหาในชุมชน บางกิจกรรมเป็นความคิดริเริ่มของบัณฑิตอาสาโดยความเห็นพ้องต้องกันของคนในชุมชน และบางกิจกรรม ก็เป็นความต้องการของชุมชน ซึ่งมอบหมายให้บัณฑิตอาสาช่วยประสานและจัดกิจกรรมให้

2.2 หลายกิจกรรมเป็นส่วนเสริมภารกิจของส่วนราชการอื่น ๆ ด้วย เช่น การส่งเสริมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การจัดทำศูนย์หนังสือ การสร้างอาคารเรียน การรณรงค์ป้องกันโรคต่าง ๆ

2.3 บางกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชน มีส่วนสำคัญ ในการส่งเสริมให้ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านมีความเข้มแข็งมากขึ้น ได้แก่ การระดมชุมชนจัดกิจกรรมทอดผ้าป่าเข้ากองทุนศูนย์ฯ การอบรมทรัพยากรเพื่อสวัสดิการชุมชน การส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพ เพื่อนำรายได้ส่วนหนึ่งเข้าศูนย์ฯ การสร้างเครือข่ายศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำตำบล ฯลฯ

ปัจจัยในการกำหนดบทบาทในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา

ตามกรอบแนวความคิดที่กำหนดไว้ ปัจจัยที่กำหนดบทบาทของบัณฑิตอาสาในการปฏิบัติงานจริงที่ชุมชน ประกอบด้วยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังและปัจจัยในการบริหารโครงการของภาคราชการ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลัง ได้แก่ สถานภาพ

ของบัณฑิตอาสา ลักษณะของสาขาวิชาที่สำเร็จการศึกษา ภูมิลำเนาบัณฑิตอาสา อายุ และเพศ ความรู้ความเข้าใจ ปัจจัยด้านความต้องการของชุมชนอันมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับภูมิหลัง

ปัจจัยซึ่งมีอิทธิพลมากที่สุดต่อการกำหนดบทบาทในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา มีดังนี้

1.1 สถานภาพของบัณฑิตอาสา วัตถุประสงค์ที่สำคัญของโครงการ คือ เพื่อบรรเทาปัญหาการว่างงานของบัณฑิตอาสา สถานภาพของบัณฑิตอาสาจึงถูกกำหนดให้มีสภาพเป็นลูกจ้างชั่วคราวของภาครัฐ แต่ปฏิบัติงานในฐานะอาสาสมัครของภาครัฐ โดยมีการกำหนดภารกิจหน้าที่ และแผนปฏิบัติการให้บัณฑิตอาสาปฏิบัติอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการสำรวจข้อมูล และการพัฒนาศูนย์สังเคราะห์ฯ สถานภาพของบัณฑิตอาสดังกล่าว เป็นตัวผลักดันให้บัณฑิตอาสาปฏิบัติงานไปตามขอบเขตหน้าที่ของหน่วยงานที่สังกัด และได้รับมอบหมาย

1.2 ความรู้ความเข้าใจ จากการศึกษา พบว่า บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ให้ความหมายของชุมชน/หมู่บ้านที่เข้มแข็งไว้ที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นการขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ และเมื่อพิจารณากิจกรรมที่ปฏิบัติในชุมชน/หมู่บ้าน ก็จะเน้นกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะแสดงบทบาทในการปฏิบัติงานในฐานะคนกลาง ผู้ส่งผ่านข้อมูลและผู้ประสานการขอรับบริการช่วยเหลือ จะมีบัณฑิตอาสาส่วนน้อยที่ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมอื่น ๆ โดยแสดงบทบาทในฐานะผู้สนับสนุนหรือผู้กระตุ้นให้ชุมชนร่วมมือกันแก้ไขปัญหาด้วยชุมชนเอง

2. ปัจจัยในการบริหารโครงการของภาคราชการ

2.1 กระบวนการคัดเลือกบัณฑิตอาสา

บัณฑิตอาสา ตามโครงการนี้ คัดเลือกจากผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โดยไม่จำกัดสาขาวิชา ไม่จำกัดอายุ ว่างาน และมีภูมิลำเนาในจังหวัดพื้นที่ปฏิบัติงาน กรมประชาสงเคราะห์มอบอำนาจให้คณะกรรมการระดับจังหวัดพิจารณาคัดเลือกโดยการสัมภาษณ์ และพิจารณาจากใบสมัคร บัณฑิตอาสาที่ผ่านการคัดเลือก

จะถูกส่งไปปฏิบัติงานในตำบลที่เป็นภูมิลำเนาของตนเอง เพื่อให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการครองชีพ และเป็นการกลับไปพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

กระบวนการคัดเลือกบัณฑิตอาสา ตามโครงการนี้ มีข้อแตกต่างจากการคัดเลือกบัณฑิตอาสาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอาสาสมัครขององค์การภาคเอกชน โดยทั่วไปที่น่าจะนำมาพิจารณาถึงคุณภาพและอุดมการณ์ของบัณฑิตอาสา ดังนี้

(1) คุณสมบัติของบัณฑิตอาสาตามโครงการนี้ กำหนดไว้กว้างมาก นอกจากระบุเรื่องวุฒิการศึกษาแล้ว คุณสมบัติการว่างงานเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุด แต่ไม่ได้ระบุคุณสมบัติเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชนบท หรืออุดมการณ์ของการเป็นอาสาสมัคร นอกจากนี้ การคัดเลือกก็ใช้วิธีการสัมภาษณ์โดยคณะกรรมการระดับจังหวัด ไม่มีการทดสอบข้อเขียน เพื่อทราบองค์ความรู้ด้านชนบท และการเป็นอาสาสมัคร เมื่อคุณสมบัติของบัณฑิตอาสาตามโครงการนี้ไม่ได้ระบุชัดเจนในงานที่ไปปฏิบัติ การสัมภาษณ์เพื่อประเมินคุณสมบัติที่เหมาะสมของกรรมการก็จะขึ้นกับดุลพินิจของแต่ละคน

บัณฑิตอาสาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ต้องสอบข้อเขียนและสอบสัมภาษณ์ เนื้อหาของแบบทดสอบจะเกี่ยวกับด้านสังคมศาสตร์ และการพัฒนาชนบท ซึ่งจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการคัดเลือกให้ได้บัณฑิตอาสาที่มีความรู้ความเข้าใจในชนบทระดับหนึ่ง

อาสาสมัครของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม ใช้วิธีการสัมภาษณ์ตามโครงการที่เลือก แต่ผู้ที่จะเป็นอาสาสมัคร ต้องมีคุณสมบัติอายุ 20 – 30 ปี วุฒิการศึกษาม. 6 – ปริญญาตรี ไม่มีพันธะทางการศึกษาและทางการทหาร มีความมั่นใจและพร้อมที่จะทำงานเป็นอาสาสมัคร เต็มเวลา ครบวาระ 2 ปี มีทัศนคติที่ดีต่องานและการพัฒนาสังคม มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ พร้อมที่จะต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในการปฏิบัติงาน มีสภาพร่างกาย จิตใจเหมาะสมกับการเป็นอาสาสมัคร และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

(2) บัณฑิตอาสาตามโครงการนี้ กำหนดระยะเวลาการทำงานไว้ 12 เดือน และไม่มีเงื่อนไขไว้ในสัญญาจ้างว่าถ้าทำงานไม่ครบกำหนดต้องชดใช้ค่าเสียหาย

ถ้าบัณฑิตอาสาได้งานใหม่ก็สามารถออกไปทันที ซึ่งมีส่วนทำให้การทำงานของบัณฑิตอาสาขาดความต่อเนื่อง

บัณฑิตอาสาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหิดล กำหนดเงื่อนไขไว้ในสัญญาว่า ถ้าศึกษาไม่ครบหลักสูตรต้องชดใช้ค่าเสียหาย เป็น 2 เท่าที่ได้รับไป

การกำหนดเงื่อนไขดังกล่าวนี้ มีส่วนอย่างมาก ที่จะทำให้ได้บัณฑิตอาสาที่ว่างงาน ซึ่งพร้อมที่จะเสียสละและมุ่งมั่นทำงานให้แก่ชุมชนให้ครบวาระที่กำหนดไว้

(3) บัณฑิตอาสาตามโครงการนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในตำบลที่ปฏิบัติงานหรืออยู่ในพื้นที่จังหวัดที่ปฏิบัติงาน ซึ่งจะแตกต่างจากบัณฑิตอาสาของมหาวิทยาลัยที่อาจถูกส่งไปปฏิบัติงานในพื้นที่ที่ไม่ใช่ภูมิลำเนาของตนเอง และนับว่าเป็นข้อดีของโครงการนี้ เพราะจะทำให้บัณฑิตอาสามีความรู้ความเข้าใจในสภาพของชุมชนได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

2.2 กระบวนการฝึกอบรมบัณฑิตอาสา

บัณฑิตอาสาตามโครงการนี้ใช้เวลาการอบรมแบบเป็นทางการทั้งหมด 4 ครั้ง ทั้งก่อนและระหว่างปฏิบัติงาน ใช้เวลาเพียง 12 วัน หลักสูตรที่อบรมมีความหลากหลายครอบคลุมทั้งด้านพัฒนาชนบท การปกครองท้องถิ่น บทบาทอาสาสมัคร และแรงงานและสวัสดิการสังคม แต่บัณฑิตอาสาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ใช้เวลาอบรมก่อนการปฏิบัติงาน ถึง 3 เดือน โดยให้ความสำคัญในเรื่องของจิตวิทยาสังคม การศึกษาวิจัยทางสังคม เทคนิคการทำงานในชนบท ความรู้ว่าด้วยสังคมไทย และการพัฒนาชนบทไทย

กระบวนการฝึกอบรม บัณฑิตอาสา ในรูปแบบที่เป็นทางการนี้ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่บัณฑิตอาสา ซึ่งถ้าหลักสูตรการอบรมให้ความสำคัญอย่างมากในการทำความเข้าใจ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน/หมู่บ้าน ก็จะเป็นเข็มทิศในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา ระยะเวลาการอบรมจึงควรมีความเหมาะสมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้

2.3 กระบวนการมอบหมายงานและติดตามผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสา

บัณฑิตอาสาตามโครงการนี้ ได้รับมอบหมายงานโดยกำหนดเป็นแผนปฏิบัติงานไว้ชัดเจน ตลอดระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน 12 เดือน กิจกรรมที่ได้รับมอบหมายที่สำคัญก็ คือ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน การสำรวจข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม การสำรวจข้อมูลสวัสดิการสังคมระดับครัวเรือน และการส่งเสริมกิจกรรมของศูนย์ฯ และ อบต. สำหรับการติดตามผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสา จะดำเนินการโดยส่วนราชการในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมทั้งในระดับจังหวัด ซึ่งแบ่งความรับผิดชอบเป็นอำเภอ และในระดับส่วนกลาง โดยผู้ตรวจราชการกระทรวง/ผู้ตรวจราชการกรม จะแบ่งความรับผิดชอบเป็นจังหวัด

กระบวนการติดตามผลการดำเนินงานเป็นส่วนสำคัญ ที่นอกจากรับทราบผลการดำเนินงาน ยังเป็นการรับทราบปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน และเป็นการช่วยแนะนำแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้บัณฑิตอาสาเกิดความเข้าใจในการปฏิบัติงานมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบัณฑิตอาสา ทำให้ทราบว่า บัณฑิตอาสามีความต้องการให้ส่วนราชการที่รับผิดชอบ นั้นติดตามเยี่ยมเยียนอย่างสม่ำเสมอ ข้อเสนอดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลาที่ผ่านมา กระบวนการติดตามผลการดำเนินงาน ยังขาดความต่อเนื่องเป็นอย่างมาก ซึ่งทำให้เกิดข้ออ่อนด้อยในการเพิ่มพูนขีดความสามารถในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา

2.4 กระบวนการจัดการข้อมูลที่สามารถได้

บัณฑิตอาสาตามโครงการนี้ ในมุมมองของกลุ่มผู้นำตำบล หมู่บ้าน จะมีภารกิจหลักในเรื่อง การสำรวจข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม ภารกิจหลักนี้เอง ทำให้เกิดความกังวลขึ้น ในภาคราชการเองบางส่วนก็เห็นว่า ถ้าผลการสำรวจไม่สามารถสนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของครัวเรือนที่สำรวจก็อาจเกิดผลกระทบในทางลบต่อการทำงานของบัณฑิตอาสาได้ ขณะที่ผู้นำตำบลหมู่บ้านบางส่วนก็เห็นว่า มีความซ้ำซ้อนในการสำรวจ และมุ่งแต่การสำรวจมากเกินไป ทำให้การทำงานไม่เกิดรูปธรรม

ดังนั้นข้อมูลที่บัณฑิตอาสาสำรวจได้ ส่วนกลางจะต้องเร่งรัดสรุปและประมวลผลข้อมูล ใช้ข้อมูลดังกล่าวให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในการสำรวจอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการกำหนดแผนและการจัดสรรทรัพยากร จัดแบ่งกลุ่มปัญหาที่คาดว่าจะสามารถจัดการแก้ไขปัญหาได้ภายในชุมชน และกลุ่มปัญหาที่ต้องการการสนับสนุนทรัพยากรจากภายนอกข้อมูลเหล่านี้ต้องรีบส่งให้บัณฑิตอาสา และผู้นำตำบลหมู่บ้านทราบโดยรวดเร็ว ซึ่งจะทำให้บัณฑิตอาสามีเครื่องมือในการทำงานและปรับบทบาทจากคนกลางไปสู่ผู้สนับสนุนหรือผู้กระตุ้นชุมชนให้ร่วมกันแก้ไขปัญหา

อย่างไรก็ตามผลการศึกษาในส่วนของการปกครองตนเองก็มีข้อเสนอแนะว่า ควรจะมีการติดตามผลการสำรวจของบัณฑิตอาสา เช่นเดียวกับกลุ่มตำบลหมู่บ้านก็มีข้อเสนอแนะในทำนองเดียวกัน และขอให้มีการประสานข้อมูลให้รับทราบด้วย ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่า มีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการจัดการข้อมูลที่สำรวจได้

โดยสรุป ปัจจัยในการบริหารโครงการของภาคราชการ นับตั้งแต่กระบวนการคัดเลือกบัณฑิตอาสา กระบวนการฝึกอบรมบัณฑิตอาสา กระบวนการมอบหมายงานและติดตามผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสา และกระบวนการจัดการข้อมูลที่สำรวจได้ มีส่วนสำคัญยิ่งในการกำหนดบทบาทในการปฏิบัติงาน ในสภาพปัจจุบันของบัณฑิต ซึ่งจะอยู่ในฐานะคนกลางที่คอยรับ - ส่ง ข้อมูลระหว่างราชการและชุมชนหรือประสานการช่วยเหลือมากกว่าการเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และร่วมมือแก้ไขปัญหามาในชุมชน กระบวนการคัดเลือกบัณฑิตอาสาทำให้ไม่สามารถประเมินได้ว่าบัณฑิตอาสาที่ผ่านการคัดเลือก มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชนบท และกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้านเพียงใด กระบวนการฝึกอบรมที่เป็นทางการก็ใช้เวลาน้อยเกินไปในเรื่องนี้ กระบวนการมอบหมายงานก็กำหนดกรอบระยะเวลาชัดเจนตายตัว โดยเฉพาะในเรื่องของการสำรวจข้อมูล จนเป็นข้อจำกัดที่จะทำกิจกรรมด้านอื่น ๆ กระบวนการติดตามผลก็ขาดความสม่ำเสมอ จนเป็นข้ออ่อนด้อยที่จะเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติงาน และกระบวนการจัดการข้อมูลที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ก็ไม่สามารถตอบสนองความต้องการใช้ข้อมูล เพื่อผลในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

ผู้ตรวจราชการกรมประชาสงเคราะห์ประชุมบัณฑิตอาสา เพื่อแนะนำการทำงาน
และรับทราบปัญหาในการทำงาน

การจัดประชุมบัณฑิตอาสา ทั้งจังหวัดประจำเดือน

การประชุมบัณฑิตอาสาของผู้กำกับงานระดับอำเภอ

3. ปัจจัยด้านความต้องการของชุมชน

เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อบทบาทการทำงานของบัณฑิตอาสา เพราะการเรียนรู้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชนจะเป็นตัวกระตุ้นให้บัณฑิตอาสาต้องวางแผน คิดค้นกิจกรรมที่เป็นไปตามความต้องการของชุมชน จึงจะทำให้บัณฑิตอาสาได้รับการยอมรับและความไว้วางใจจากชุมชน และจะทำให้กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ บรรลุประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างแท้จริง ดังนั้นการศึกษาถึงบทบาทของบัณฑิตอาสาในการปฏิบัติงานในชุมชน จึงต้องพัฒนาถึงความสามารถของบัณฑิตอาสาในการเข้าถึงความต้องการของชุมชน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอย่างมีคุณภาพ

ความหมายและปัจจัยชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน/หมู่บ้าน

1. ความหมาย

ชุมชนหรือหมู่บ้านที่เข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนหรือหมู่บ้านที่ประชาชนทุกหมู่เหล่า รวมทั้งผู้ด้อยโอกาสได้รับการส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่างแท้จริง มีองค์กรชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งครอบคลุมวิถีชีวิต สวัสดิการความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ธุรกิจของชุมชน และขยายเครือข่ายกับพลังภายนอก โดยคงไว้หรือผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองในด้านปัจจัยสี่ ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน และผู้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล และร่วมกันแก้ไขปัญหาเมื่อยามเกิดวิกฤตปัญหา ความเดือดร้อนต่อบุคคล ครอบครัว และชุมชน

2. ปัจจัยชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน/หมู่บ้าน

2.1 พลังความเอื้ออาทรและเกื้อกูลกัน ชุมชนที่มีความเข้มแข็งสมาชิกในชุมชนจะมีจิตสำนึกร่วมกัน และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นต่อบุคคล ครอบครัว และชุมชน ชุมชนที่มีพลังเอื้ออาทรและเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น จะส่งผลให้ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านมีกิจกรรมที่เข้มแข็งไปด้วย นอกจากนี้ยังเป็นพลังพื้นฐานของปัจจัยชี้วัดอื่น ๆ

2.2 พลังการรวมกลุ่ม ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง จะปรากฏการณ์ที่เห็นชัดว่ามีกลุ่มทางสังคม/เศรษฐกิจ ตามเพศ วัย ทักษะ การศึกษา ความถนัด ฐานะทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพของกลุ่ม ซึ่งในแต่ละกลุ่มจะพิจารณาความเข้มแข็งได้จากการมีสมาชิกเพิ่มขึ้น และมีคุณภาพมากขึ้น กิจกรรมของกลุ่มมีความต่อเนื่อง มีกิจกรรมใหม่ ๆ หรือมีกิจกรรมแก้ไขปัญหายุ่งยากในยามวิกฤต กลุ่มมีการสะสมทุนที่เป็นเงิน สิ่งของ หรือสภาพแวดล้อมที่มีมากขึ้น และมีการจัดการที่โปร่งใส กลุ่มมีการขยายเครือข่ายและเป็นที่ยอมรับทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน

2.3 ศักยภาพของผู้นำและคนในชุมชน ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง นั้น ศักยภาพของผู้นำและคนในชุมชนต้องมีโอกาสได้รับการพัฒนาไปสู่เป้าหมายตามแผนฯ 8 คือ การทำให้ผู้นำในชุมชนที่มีหลายกลุ่มทั้งผู้นำทางการ และผู้นำทางธรรมชาติต่างได้รับการสนับสนุนอย่างเหมาะสม และได้รับการขยายบทบาท ในการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างเต็มศักยภาพในทุกด้าน ทั้งในด้านการมีสุขภาพพลานามัยที่แข็งแรง การมีสติปัญญาที่สามารถพัฒนาตนเองและสังคม การมีความสามารถและโอกาสในการประกอบอาชีพ และการมีความมั่นคงทางจิตใจที่ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม และจริยธรรม ศักยภาพพื้นฐานเหล่านี้ เป็นหลักประกันเบื้องต้นให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี และผู้นำในชุมชนจะพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง และสร้างความเข้มแข็งในชุมชนได้ในที่สุด

2.4 ทุนของชุมชน พิจารณาได้จากอัตราการเพิ่มของเงินออมของชุมชน ในภาพรวม อัตราการเพิ่มของเงินสวัสดิการ เพื่อคนในชุมชน ซึ่งรวมทั้งการเพิ่มขึ้นของเงินกองทุนศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน อัตราการเพิ่มของเงินกองทุน เงินต่าง ๆ ในชุมชน และอัตราการเพิ่มของการสะสมทุนแรงงาน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของครัวเรือน (เช่น การลงแขกเก็บผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น) และพิจารณาจากทุนทางสังคม ความผูกพัน ความสมัครสมานสามัคคี ประกอบด้วย

2.5 ศักยภาพของธุรกิจชุมชน ธุรกิจชุมชนต้องเกิดขึ้นจากพื้นฐานของการมีเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัวและชุมชน แล้วนำส่วนที่เกินนำมาประกอบการค้า เพื่อเก็บออมไว้เป็นทุนสะสมหรือใช้จ่ายยามจำเป็น ธุรกิจชุมชนที่เข้มแข็ง ชุมชน

จะมีส่วนร่วม มีบทบาทและเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต แตกต่างจากธุรกิจทั่วไปตรงที่ดำเนินการไปตามกลไกการตลาดเพื่อสังคม ไม่เน้นกำไรจนเบียดเบียนผู้อื่นและทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ธุรกิจชุมชนที่เข้มแข็ง จะเป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนได้ระดับหนึ่ง ซึ่งอาจวัดได้จากจำนวนองค์กรที่ธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ และอัตราการเพิ่มของรายได้ของธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ

2.6 กลไกส่งเสริมการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้จัดว่าเป็นรากฐานของการสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งชุมชนต้องจัดให้มีกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งไม่ใช่แค่เพียงการเรียนรู้ ภายใต้ระบบการศึกษาของภาคราชการเท่านั้น แต่ต้องสร้างกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มต้นของการศึกษาปัญหา และการกระทำอย่างต่อเนื่องทุกขั้นตอน เรียนรู้จากความเป็นจริง และปฏิบัติจริง ชุมชนที่เข้มแข็งต้องจัดให้มีกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ อย่างหลากหลาย นับแต่ จัดเวทีประชาพิจารณ์ เรียนรู้กับองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมมาก่อน เรียนรู้จากการที่ผู้นำกระจายบทบาทให้สมาชิกดำเนินการอย่างทั่วถึง ฯลฯ

จากการศึกษาในส่วนของภาคราชการ มีความเห็นว่า บัณฑิตอาสามีส่วนช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้าน ตามภารกิจของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม มากกว่าการช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านในกิจกรรมตามความต้องการของชุมชน ซึ่งทำให้เกิดความตื่นตัวของประชาชนในด้านสิทธิการเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากทางราชการ โดยเฉพาะด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม จะมีผลชัดเจนกว่าด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นความตื่นตัวในเรื่องการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ซึ่งชัดเจนในบางพื้นที่ หรือบทบาทในการพัฒนากิจกรรมของศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน ซึ่งยังไม่เห็นผลชัดเจนมากนัก

ในส่วนของผู้นำตำบลและผู้นำหมู่บ้าน ก็มีความเห็นเช่นกันว่า บัณฑิตอาสามีส่วนช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้าน ตามภารกิจของทางราชการเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการแบ่งเบาภาระของผู้ใหญ่บ้าน ในงานที่เกี่ยวกับแรงงานและสวัสดิการสังคม และการสำรวจข้อมูลต่าง ๆ ส่วนการช่วยเหลือในส่วนที่เป็นกิจกรรมของชุมชน บัณฑิตอาสา ก็มีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ระดับหนึ่ง เช่น การรวมกลุ่มทางสังคม/กลุ่มอาชีพ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฯลฯ แต่ความตื่นตัวของชาวบ้าน ด้านเรียกร้องสิทธิ หรือการขอความช่วยเหลือจากทางราชการ จะมากกว่าด้านการสร้างความเข้มแข็ง

ในหมู่บ้าน เนื่องจากต้องใช้เวลาอย่างต่อเนื่อง ขณะนี้เป็นเพียงระยะเวลาเริ่มต้นไม่ถึง 6 เดือน แต่ก็มีบางพื้นที่ที่กิจกรรมศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎรประจำหมู่บ้านมีความชัดเจนขึ้น

ในส่วนของบัณฑิตอาสา ส่วนใหญ่ก็ยอมรับว่าผลกระทบต่อความเข้มแข็งในหมู่บ้าน ยังไม่สามารถสรุปผลได้ชัดเจน แต่ที่สังเกตเห็นได้เล็กน้อยในบางพื้นที่ คือ มีการเพิ่มขึ้นของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน ซึ่งจะช่วยให้พลังรวมกลุ่มเข้มแข็งขึ้น ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎรประจำหมู่บ้านมีความเข้มแข็งขึ้น นำไปสู่การส่งเสริมและพัฒนา ศักยภาพของผู้ด้อยโอกาส การประชุมบ่อยครั้งมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ และการที่ชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการรณรงค์หาเงินเข้ากองทุนศูนย์ฯ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การทอดผ้าป่า ก็มีสวนช่วยในการระดมทุนด้านสวัสดิการสังคมให้แก่ชุมชน

ผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่หมู่บ้าน ตามกรอบความคิดพื้นฐานที่วางไว้ ปรากฏผลเพียงเล็กน้อย ในบางพื้นที่ยังอยู่ในขั้นของกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจ และต้องการการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง แต่ถ้าพิจารณาการนำบริการทางสังคมไปสู่กลุ่มเป้าหมาย ด้วยความรวดเร็ว และทั่วถึง ต้องยอมรับว่า บัณฑิตอาสาตามโครงการนี้ สามารถสร้างความประทับใจให้ทั้งภาคราชการ ผู้นำตำบล/หมู่บ้าน และประชาชนผู้ด้อยโอกาส

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความชัดเจนขึ้นในการประเมินผลกระทบต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้าน ผู้ศึกษาได้จัดทำตารางการวิเคราะห์ ตามตารางที่ 10 โดยแจกแจง ปัจจัยชี้วัดระดับความเข้มแข็งในชุมชน/หมู่บ้านเป็น 4 ระดับ คือ มาก ปานกลาง น้อย และไม่มีผล ซึ่งในการวิเคราะห์จะได้พิจารณาในแต่ละปัจจัย และปัจจัยย่อยว่า กิจกรรมของบัณฑิตอาสาก่อให้เกิดปัจจัยเหล่านี้ในระดับใด

ตารางที่ 10
การประเมินระดับของการเกิดปัจจัยที่ชี้วัดความเข้มแข็งของหมู่บ้าน

ปัจจัยชี้วัด	ระดับความเข้มแข็ง				คำอธิบาย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีผล	
1. พลังความเอื้ออาทร และเกื้อกูลกัน			✓		1. กิจกรรมย่อยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ สงเคราะห์ราษฎรประจำ หมู่บ้าน ที่บัณฑิตอาสา ส่วนใหญ่ปฏิบัติไม่ได้เน้นใน เรื่องของจุดมุ่งหมายของศูนย์ฯ ที่ต้องการส่งเสริมให้ชุมชน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่เน้น ในเรื่องที่เป็นองค์ประกอบ ภายนอกของศูนย์ฯ ได้แก่ การทำป้าย การจัดทำเอกสาร ฯลฯ จะมีบางพื้นที่เท่านั้นที่ บัณฑิตอาสาได้กระตุ้นให้มี กิจกรรมชุมชนช่วยชุมชน โดย ศูนย์ฯ เป็นแกนกลาง แต่ อย่างไรก็ตามการจัดให้มีการ ประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ เพื่อพิจารณาการช่วยเหลือ ผู้เดือดร้อนได้ก่อให้เกิดผล กระทบเล็กน้อยในการเพิ่มขึ้น ของพลังความเอื้ออาทรและ เกื้อกูลกัน

ปัจจัยชี้วัด	ระดับความเข้มแข็ง				คำอธิบาย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีผล	
2. พลังการรวมกลุ่ม					2. ระยะเวลา 5 เดือนที่ผ่านมา
2.1 ปริมาณและคุณภาพของกลุ่มที่หลากหลาย				✓	บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมย่อยที่เกี่ยวกับศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายนอก และไม่พิจารณาชุมชนแบบองค์รวม
2.2 จำนวนสมาชิกและคุณภาพของสมาชิก			✓		การทำงานของบัณฑิตอาสาในส่วนนี้จึงไม่มีผลต่อการเพิ่มขึ้นของปริมาณและคุณภาพของกลุ่มอื่น ๆ
2.3 ความต่อเนื่องของกิจกรรมกลุ่ม			✓		นอกจากศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน
2.4 มีกิจกรรมใหม่ กิจกรรมเพื่อแก้ไขภาวะวิกฤต				✓	อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่าศูนย์ฯ โดยส่วนใหญ่ถูกเร่งรัดจัดตั้งขึ้นให้ครบทุกหมู่บ้าน โดยเร็ว ตามนโยบายในอดีต
2.5 การสะสมทุนของกลุ่ม			✓		ขาดความพร้อมและจิตสำนึก
2.6 การขยายเครือข่ายสู่ภายนอก				✓	ร่วมกัน ทำให้ศูนย์ฯ ไม่มีกิจกรรมใด ๆ เลย แต่การปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาโดยให้มีการประชุม คณะกรรมการศูนย์ฯ การติดตามเรื่องเงินกองทุน

ปัจจัยชี้วัด	ระดับความเข้มแข็ง				คำอธิบาย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีผล	
					ศูนย์ฯ ที่รัฐจัดสรรให้ จำนวน 12,500 บาท เท่ากับเป็นการ รื้อฟื้นให้กิจกรรมของศูนย์ฯ มีความต่อเนื่องมากขึ้น และ เห็นความสำคัญของเงิน กองทุนศูนย์ฯ ซึ่งเป็นเงินทุน สวัสดิการส่วนหนึ่งของชุมชน
3. ศักยภาพของคนใน ชุมชน 3.1 ศักยภาพของผู้นำ ชุมชน 3.2 ศักยภาพของ ประชาชนทั่วไป 3.3 ศักยภาพของ ผู้ด้อยโอกาส		✓	✓ ✓		3. กิจกรรมย่อยที่เกี่ยวกับ ศูนย์ส่งเสริมราษฎร ประจำหมู่บ้าน มีส่วนทำให้ กรรมการศูนย์ฯ ทั้งในส่วนของ ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการ คนอื่น ๆ ซึ่งจัดว่าเป็นผู้นำที่ เป็นทางการ ได้มีโอกาสได้รับ การพัฒนา โดยผ่านกิจกรรม การประชุม การจัดทำเอกสาร ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศูนย์ฯ ถึง แม้ว่าการพัฒนาศักยภาพ ดังกล่าวจะเป็นไปในรูปแบบ ที่ทางราชการวางแผนทางไว้ ก็ตาม แต่การมุ่งเน้นผู้นำที่ เป็นทางการก็ทำให้ขาดความ สนใจในศักยภาพ ผู้นำชุมชน

ปัจจัยชี้วัด	ระดับความเข้มแข็ง				คำอธิบาย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีผล	
					โดยธรรมชาติ ที่มีส่วนสำคัญ ยิ่งต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้าน ในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชน ทั่วไป ต้องยอมรับว่ากิจกรรม ที่เกี่ยวกับการสำรวจข้อมูล ต่าง ๆ โดยเฉพาะการสำรวจ ข้อมูลสถิติการสังคมระดับ ครัวเรือน ซึ่งต้องทำทุกครัวเรือน มีส่วนทำให้ครัวเรือนรับทราบ ข้อมูลพื้นฐาน ครอบครัวยุค ตัวเอง เรียนรู้คุณลักษณะของ ครอบครัวผาสก และอาจนำ ไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่ดีขึ้นของครอบครัว ในส่วนที่เกี่ยวกับผู้ด้อย- โอกาส บัณฑิตอาสาโดย ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ส่งข้อมูล ในส่วนนี้ให้สำนักงาน ประชาสงเคราะห์จังหวัดทราบ และเป็นผู้ประสานการ ช่วยเหลือจากจังหวัดสู่ ผู้ด้อยโอกาส หรือจากศูนย์ฯ สู่ผู้ด้อยโอกาส ดังนั้นในแง่ มุมมองของการสงเคราะห์

ปัจจัยชี้วัด	ระดับความเข้มแข็ง				คำอธิบาย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีผล	
					เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แล้วต้องยอมรับว่าผู้ด้อยโอกาส มีโอกาสในระดับปานกลาง ที่จะเสริมศักยภาพในการ ดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมเข้าถึง การพึ่งตนเองและมีส่วนร่วม ในการพัฒนาชุมชน แต่จะต้อง ให้ผู้ด้อยโอกาสได้มีการ รวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมกันมากขึ้น
4. ทุนของชุมชน 4.1 อัตราการเพิ่มของเงิน ออมของชุมชน 4.2 อัตราการเพิ่มของ เงินสวัสดิการ 4.3 อัตราการเพิ่มของ เงินกองทุนต่าง ๆ ในชุมชน 4.4 อัตราการเพิ่มของ การสะสมทุนแรงงาน			✓	✓ ✓ ✓	4. กิจกรรมที่ผ่านมาของ บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ที่เน้น ในการสำรวจข้อมูล และ กิจกรรมที่เป็นองค์ประกอบ ภายนอกของศูนย์สังเคราะห์- ราษฎรประจำหมู่บ้าน เช่น การจัดทำป้ายศูนย์ฯ การจัด ทำเอกสารต่าง ๆ ของศูนย์ฯ เป็นต้น ทำให้บัณฑิตอาสา ส่วนใหญ่ให้ความสนใจน้อย ในเรื่องทุนของชุมชนตามข้อ 4.1 – 4.4 แม้ว่าการออกแบบ ปฏิบัติการจะให้บัณฑิตอาสา

ปัจจัยชี้วัด	ระดับความเข้มแข็ง				คำอธิบาย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีผล	
					ช่วยเหลือหมู่บ้านเกี่ยวกับโครงการขอรับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม แต่การผลักดันเพื่อเพิ่มทุนของชุมชนในเรื่องนี้จะต้องมีการพิจารณาชุมชนแบบองค์รวม จนได้ข้อสรุปว่า พลังรวมกลุ่มหรือองค์กรชุมชนใดที่มีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะเป็นพื้นฐานในการเสนอโครงการ ดังนั้นในช่วงที่ผ่านมาการเน้นในเรื่องของศูนย์ฯที่เป็นองค์กรที่ขาดความต่อเนื่องของกิจกรรมอย่างมาก ทำให้การทำงานของบัณฑิตอาสา ยังไม่ได้ส่งผลต่ออัตรา การเพิ่มทุนของชุมชน เว้นแต่ถ้าถ้าพิจารณากองทุนศูนย์ฯ ในฐานะกองทุนสวัสดิการ การติดตามเงินกองทุนศูนย์ฯ ก็เป็นการช่วยรักษาทุนในส่วนนี้ให้คงไว้ในชุมชน

100

ปัจจัยชี้วัด	ระดับความเข้มแข็ง				คำอธิบาย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีผล	
6. กลไกส่งเสริมการเรียนรู้ 6.1 กลไกการศึกษา ปัญหา 6.2 ประสิทธิภาพจริง ของชุมชนอื่น ๆ 6.3 ปฏิบัติจริง 6.4 อื่น ๆ		✓	✓ ✓ ✓		6. บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ได้ทำให้เกิดกลไกการเรียนรู้ที่สำคัญใน 2 ระดับ คือ (1) ระดับผู้นำที่เป็นทางการ ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการศูนย์ สงเคราะห์ราษฎรประจำ หมู่บ้าน โดยการจัดให้มีการประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ และการปฏิบัติจริงในเรื่อง เอกสารต่าง ๆ แต่การเรียนรู้ดังกล่าวจำกัดวงแคบอยู่ เฉพาะกลุ่มที่เป็นทางการเท่านั้น (2) ระดับประชาชนทั่วไป การปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาในการสำรวจข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม และการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของ กระทรวงฯ มีส่วนทำให้ประชาชนทั่วไปรับทราบปัญหาด้านสวัสดิการของครัวเรือนและเรียนรู้ถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จะทำให

ปัจจัยชี้วัด	ระดับความเข้มแข็ง				คำอธิบาย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีผล	
					ครอบครัวผาสุก ซึ่งนับว่าเป็นกลไกการศึกษาปัญหาในเบื้องต้น สำหรับผู้ด้อยโอกาสดังกล่าวก็ได้รับทราบบริการด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมที่รัฐช่วยเหลือซึ่งทำให้ผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้านมีความตื่นตัวในการขอรับความช่วยเหลือมากขึ้น

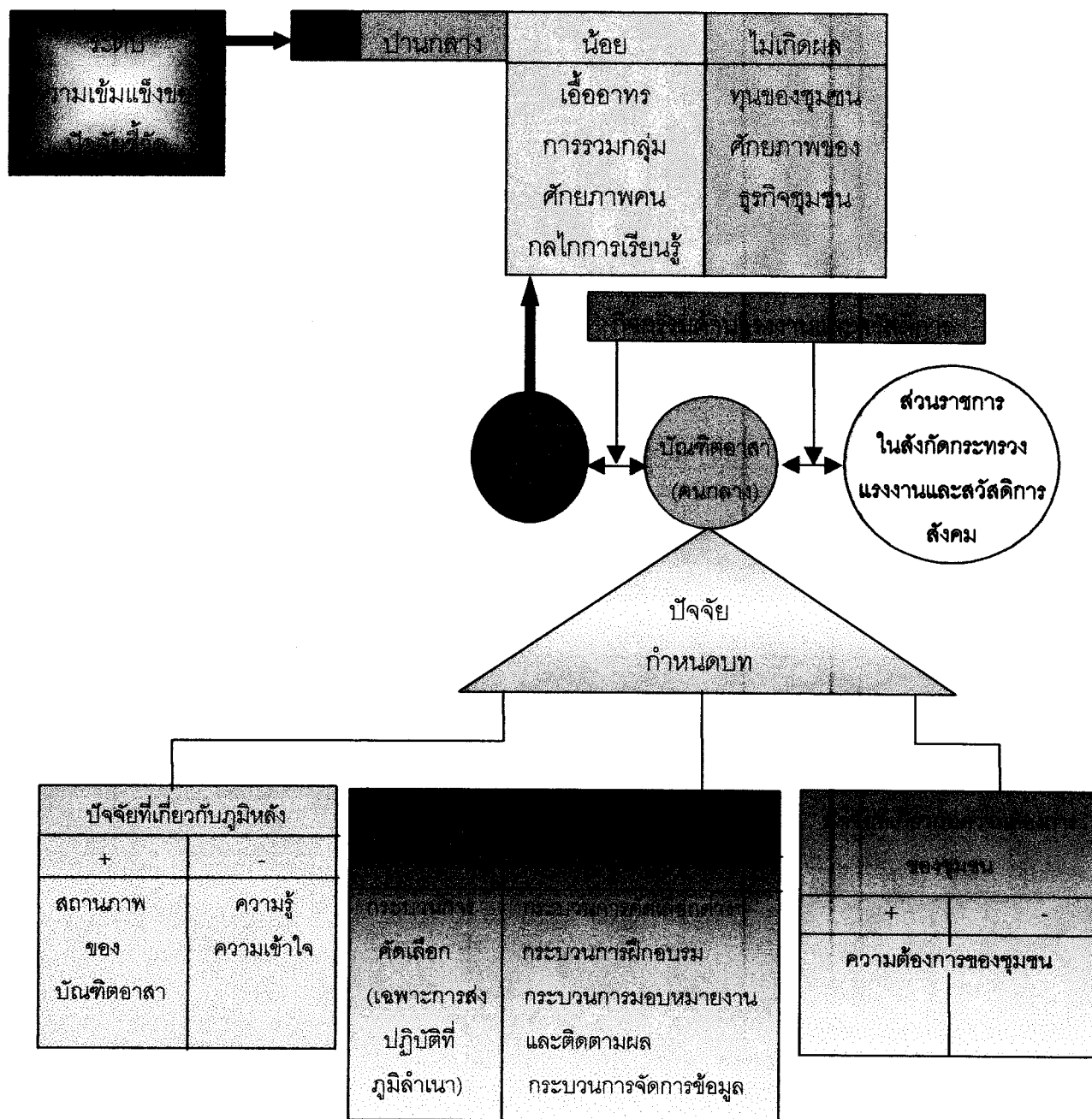
หมายเหตุ การประเมินระดับความเข้มแข็งของปัจจัยชี้วัดแต่ละประเภท อาศัยข้อมูลจากผลการศึกษาในส่วนของบัณฑิตอาสาว่าด้วยผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่หมู่บ้านที่เข้มแข็งที่สุด ทิศนะของภาคราชการ และกลุ่มผู้นำตำบลหมู่บ้าน ที่เกี่ยวกับการช่วยเหลือชุมชน/หมู่บ้านของบัณฑิตอาสา และความตื่นตัวของชุมชน/หมู่บ้านที่เกิดขึ้น แล้วพิจารณาความเข้มข้นของสภาพดังกล่าว จากข้อมูลแบบสอบถาม และการให้สัมภาษณ์ว่าบทบาทการทำงานของบัณฑิตอาสาได้ก่อให้เกิดพลังของปัจจัยชี้วัดในระดับใด

เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 10 สรุปได้ว่า ผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่หมู่บ้านก่อให้เกิดปัจจัยที่เอื้อต่อการเกิดความเข้มแข็งของหมู่บ้านเพียงเล็กน้อย ในปัจจัยที่เกี่ยวกับพลังความเอื้ออาทร พลังการรวมกลุ่ม ศักยภาพของคนในชุมชน และกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับทุนของชุมชน และศักยภาพของธุรกิจชุมชน การดำเนินงานของบัณฑิตอาสาไม่ก่อให้เกิดผลเลย

ภาพรวมของการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ บทบาทและปัจจัยในการกำหนดบทบาทปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา และผลกระทบต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้านที่เกิดขึ้น สามารถสรุปได้ตามแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2

แสดงการวิเคราะห์ผลการดำเนินงานในปัจจุบัน

ผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาในปัจจุบัน จึงสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. บัณฑิตอาสาปฏิบัติงานในฐานะคนกลาง ระหว่างหมู่บ้านกับ ส่วนราชการในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมและเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่ง ที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้าน ดำเนินกิจกรรมส่วนใหญ่ในเรื่องที่เกี่ยวกับ แรงงานและสวัสดิการสังคม โดยเฉพาะการสำรวจข้อมูล การนำเสนอข้อมูล การกระจาย ข่าวสาร และการประสานการช่วยเหลือ

2. บทบาทของบัณฑิตอาสาถูกกำหนดด้วยปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการ คือ

2.1 ปัจจัยเกี่ยวกับภูมิหลัง

- สถานภาพของบัณฑิตอาสา เป็นเสมือนตัวแทนของกระทรวง แรงงานและสวัสดิการสังคม ที่ต้องปฏิบัติงานตามภารกิจที่หน่วยงานสังกัดกำหนดไว้ ถ้าหน่วยงานมีนโยบายชัดเจนในเรื่องความเข้มแข็ง จะทำให้ปัจจัยนี้มีผลในทางบวกต่อบทบาทในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา

- ความรู้ความเข้าใจของบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ ยังขาดความเข้าใจในเรื่องความเข้มแข็งของหมู่บ้าน

2.2 ปัจจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการบริหารโครงการ

- กระบวนการคัดเลือกบัณฑิตอาสา มีผลในทางลบที่จะได้บัณฑิตอาสาที่มีความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาชนบทและความตั้งใจ แต่มีผลในทางบวกในแง่ของการส่งบัณฑิตอาสาปฏิบัติงานในภูมิลำเนา

- กระบวนการฝึกอบรมในรูปแบบที่เป็นทางการ ให้เวลาน้อยไปในเรื่องของการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้หมู่บ้าน

- กระบวนการมอบหมายงาน และการติดตามผลการดำเนินงาน มอบภารกิจด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมเป็นเรื่องหลัก และเป็นข้อจำกัดต่อกิจกรรมอื่น ๆ การติดตามผลการดำเนินงานเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ ขาดความต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

- กระบวนการจัดการข้อมูล ยังขาดประสิทธิภาพในการประมวลผล และนำไปใช้ประโยชน์ในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้หมู่บ้าน

2.3 ปัจจัยที่เกี่ยวกับความต้องการของชุมชน

- ความต้องการของชุมชนเป็นทั้งปัจจัยด้านบวก และลบต่อบทบาทในการปฏิบัติงาน ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าบัณฑิตอาสา จะมีความสามารถในการเข้าถึงความต้องการที่แท้จริงของชุมชนหรือไม่ ถ้าบัณฑิตอาสารับรู้ความต้องการของชุมชน เพียงแต่การขอรับความช่วยเหลือด้านการสงเคราะห์เครื่องอุปโภค บริโภคแก่ผู้ด้อยโอกาส และมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า บทบาทในการปฏิบัติก็ต้องมุ่งเพียงการส่งผ่านความช่วยเหลือไปให้สำนักงานประชาสงเคราะห์จังหวัดพิจารณา แต่ถ้าบัณฑิตอาสา มุ่งผลให้เกิดความเข้มแข็งแก่หมู่บ้านในระยะยาวก็ต้องกระตุ้นให้ชุมชนรับรู้ปัญหาของผู้ด้อยโอกาสว่าเป็นปัญหาร่วมกับของชุมชน จัดให้มีกิจกรรมชุมชน ช่วยชุมชนขึ้น ซึ่งจะทำให้พลังเกื้อกูลในชุมชนสูงมากขึ้น

3. ผลกระทบต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้าน

3.1 การดำเนินงานเกิดผลในระดับเล็กน้อยของปัจจัย พลังเอื้ออาทร การรวมกลุ่มศักยภาพของคน และกลไกการเรียนรู้

3.2 การดำเนินงานไม่เกิดผลใดเลยต่อปัจจัยทุนของชุมชน และศักยภาพของธุรกิจชุมชน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าผลการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาที่มีต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้าน ในระดับเล็กน้อยเมื่อประเมินจากปัจจัยชี้วัดต่างๆ แต่ผลกระทบทางอ้อมที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การที่ผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้านมีโอกาสได้รับบริการด้านสวัสดิการสังคมอย่างทั่วถึง และเป็นธรรมมากขึ้น แม้ว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าก็ตาม ซึ่งทำให้การช่วยเหลือของรัฐไปสู่ผู้ที่สมควรได้รับความช่วยเหลือ แสดงถึงการเข้าถึงบริการของรัฐได้มากขึ้นของผู้ด้อยโอกาส เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตในระดับหนึ่ง บริการในสภาพดังกล่าว จะทำให้ชุมชนมีการตรวจสอบการทำงานของผู้นำชุมชนไปโดยปริยาย และทำให้เกิดกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้านในระยะยาว

ดังนั้น การวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน จึงชี้ให้เห็นว่า ถ้าจะผลักดันให้โครงการนี้ มีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่หมู่บ้าน จะต้องมีการพัฒนาปรับปรุง และแก้ไขปัจจัยต่าง ๆ อีกหลายประการ ที่มีส่วนในการกำหนดบทบาทในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสา

บทที่ 4

บทสรุป

แนวทางการพัฒนาบทบาทของบัณฑิตอาสากับการสร้าง ความเข้มแข็งในหมู่บ้านและข้อเสนอแนะ

โครงการจ้างบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่มกราคม 2542 จนถึงปัจจุบันนี้ กล่าวได้ว่าเป็นความพยายามอีกประการหนึ่งของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมที่เริ่มต้นจากการแก้ปัญหาการว่างงานของบัณฑิต และคาดว่าจะพัฒนาไปสู่บทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน อันจะมีผลต่อการพัฒนาสังคมในภาพรวมในที่สุด

จากการศึกษาถึงปัจจัยต่างๆ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาบทบาทของบัณฑิตอาสาในการปฏิบัติงานในชุมชน ตามกรอบความคิด และจากข้อมูลที่ได้จากภาคสนามในบทที่ 2 และ 3 นั้น มีสาระสำคัญซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. แนวคิดและที่มาของโครงการ เป็นแนวคิดซึ่งมุ่งให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาการว่างงานของบัณฑิต มุ่งให้บัณฑิตในโครงการมีงานทำเป็นอันดับแรก บทบาทในการสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นบทบาทที่ถูกคาดหวังรองลงมา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวส่งผลให้กรอบภาระหน้าที่ของบัณฑิตอาสา เป็นตัวแทนของภาครัฐที่จะเข้าไปทำงานในชุมชนด้วยกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ มากกว่าไปเน้นที่การพัฒนาตนเองทางแนวคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ ทักษะการศึกษา และวิเคราะห์ชุมชน อันเป็นการพัฒนาบัณฑิตอาสาในโครงการของมหาวิทยาลัย

2. กระบวนการในการบริหารโครงการ นับแต่กระบวนการในการคัดเลือกบัณฑิตอาสาที่กำหนดให้ผ่านกลไกในระดับจังหวัด มีการกำหนดคุณสมบัติโดยกว้างในภาวะเป็นผู้ว่างงานและอยู่ในพื้นที่ ส่งผลให้กระบวนการในการคัดเลือกไม่มีความซับซ้อนมากนัก เป็นการกระจายอำนาจให้อยู่ในดุลพินิจของคณะกรรมการ ในแต่ละจังหวัด

ซึ่งย่อมมีมาตรฐานหรือดุลพินิจที่แตกต่างกัน กระบวนการคัดเลือกดังกล่าวย่อมส่งผลให้คุณภาพของบัณฑิตอาสาที่มีความแตกต่างกันไปด้วย แต่การกำหนดให้บัณฑิตอาสาต้องเป็นบุคคลที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่นั้น จัดว่าเป็นจุดแข็งที่จะกลั่นกรองให้ได้คนในพื้นที่ที่รอบรู้ในชุมชน รู้ปัญหา รู้ทรัพยากร และมีวัฒนธรรมภาษา การดำเนินชีวิตที่สอดคล้องและอยู่ในบรรทัดฐานทางสังคมเดียวกัน อันเป็นปัจจัยที่จะสร้างการยอมรับและการระดมความร่วมมือได้อย่างดีในระดับหนึ่ง

3. กระบวนการในการฝึกอบรมทั้งก่อนและระหว่างการปฏิบัติงาน ยังคงใช้เวลาค่อนข้างน้อย เพียงแค่ 12 วัน สำหรับการเตรียมความพร้อม คนวัยหนุ่มสาวที่เพิ่งจบการศึกษาให้ไปทำงานในชุมชน ดังนั้นการให้ความสำคัญกับกระบวนการนิเทศงาน และติดตามผลอย่างสม่ำเสมอจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง และผู้ที่ทำหน้าที่ในการติดตามและประเมินผลงานควรมาจากองค์ประกอบที่หลากหลาย เช่น ประชาสงเคราะห์จังหวัดหรือประชาสงเคราะห์อำเภอ กรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน ตลอดจนประชาชนบางส่วนในชุมชน เพื่อให้ได้ภาพการทำงานของบัณฑิตอาสาหลากหลายและเป็นธรรมขึ้น และสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนในชุมชนต่อการเป็นเจ้าของงานหรือกิจกรรมด้านต่าง ๆ

4. บทบาทของบัณฑิตอาสาในการปฏิบัติงานในชุมชนนั้น มีบทบาทที่หลากหลายมากมาย บัณฑิตอาสาแต่ละคนอาจมีบทบาทแตกต่างกันไปขึ้นกับสภาพในชุมชนและความต้องการของชุมชน ภาพรวมของบทบาทของบัณฑิตอาสาในชุมชน ได้แก่

4.1 บทบาทในการสำรวจข้อมูลด้านแรงงาน และสวัสดิการสังคมของหมู่บ้าน และนำเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการจัดทำแผนการดำเนินงาน หรือจัดทำเครื่องชี้วัดทางสังคมด้านต่าง ๆ

4.2 บทบาทในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานต่าง ๆ ของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ทั้งจากส่วนกลางและภูมิภาค ให้ประชาชนในหมู่บ้านในชุมชนได้รับทราบ

4.3 บทบาทในการประสานงานด้านบริการสังคมที่จะให้ความช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้าน ผู้พิการ ผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังคนเดียว เป็นต้น โดยเป็นการสำรวจข้อมูล จัดทะเบียนคนพิการ ประสานข้อมูล แหล่งทรัพยากรในการให้ความช่วยเหลือระหว่างผู้รับบริการกับกรรมการศูนย์ส่งเสริมสุขภาพประจำหมู่บ้าน และส่วนราชการในจังหวัด เพื่อให้ผู้ด้อยโอกาสเข้าถึงบริการของรัฐได้อย่างเหมาะสมและรวดเร็วขึ้น

4.4 บทบาทในการจัดกิจกรรมร่วมกับหมู่บ้านในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อม การรณรงค์ป้องกันโรคติดต่อ โรคเอดส์ ยาเสพติด กิจกรรมด้านการส่งเสริมอาชีพภาคเกษตร และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน การจัดเวทีชาวบ้าน เวทีประชาธิปไตย การประชาสัมพันธ์ กิจกรรมอื่น ๆ เป็นต้น บทบาทการจัดกิจกรรมข้างต้นนี้มีความหลากหลายแตกต่างกัน ขึ้นกับความพร้อมในชุมชน

บทบาทด้านต่าง ๆ ของบัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ตามสถานการณ์ที่เป็นจริงและบทบาทงานตามกรอบงานของรัฐบาล ยังคงเป็นบทบาทที่หลากหลายทั้งในฐานะที่เป็นตัวกลาง (mediator) ผู้ประสานงาน (coordinator) ด้านข้อมูล ข่าวสาร ด้านบริการ ผู้อำนวยการความสะดวก (facilitator) ผู้สนับสนุน (supporter) ผู้กระตุ้น (enabler) ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ บทบาทเหล่านี้เป็นการทำงานในระดับของการให้บริการเบื้องต้น เป็นการช่วยเหลือเฉพาะหน้ามากกว่าบทบาทในการป้องกันปัญหาหรือการพัฒนาในระยะยาว นอกจากนี้ บัณฑิตอาสาส่วนใหญ่ยังมิได้มีบทบาทในการเป็นผู้นำ ผู้ริเริ่มผลักดันให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนโดยตรง หากแต่เป็นการเข้าไปช่วยดูแล หรือเข้าร่วมในบางด้าน อันเป็นบทบาทในการเรียนรู้ และเน้นการสร้างสัมพันธภาพในการทำงานร่วมกับผู้นำหมู่บ้าน และชุมชนมากกว่า

อย่างไรก็ตาม บทบาทดังกล่าวยังคงเป็นเพียงบทบาทเบื้องต้นในช่วง 6 เดือนแรก อันเป็นช่วงเวลาของการเรียนรู้และการปรับตัวของบัณฑิตอาสาในพื้นที่ในระยะต้น คาดว่าหลังจากนี้บัณฑิตอาสาจะมีความรู้เกี่ยวกับชุมชน มีประสบการณ์และ

ทักษะในการทำงานในชุมชนมากขึ้นกว่าเดิม และย่อมมีโอกาสพัฒนาบทบาทของตนไปสู่บทบาทการทำงานเชิงลึกมากกว่านี้

5. บทบาทสำคัญประการหนึ่งของบัณฑิตอาสาที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของประชาชนทางอ้อม อันส่งผลให้ประชาชนรู้จักสิทธิ และเรียกร้องบริการตามสิทธิของตน คือบทบาทในการส่งผ่านข้อมูล ข่าวสารจากรัฐบาลสู่หมู่บ้าน ชุมชน และขณะเดียวกันก็ส่งผ่านข้อมูล ปัญหา และความต้องการของชุมชนสู่หน่วยงานรัฐบาล บทบาทในการส่งผ่านข้อมูลดังกล่าวเป็นการรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริงของปัญหาในพื้นที่ ส่วนภูมิภาค และส่วนกลาง และกระบวนการดังกล่าวมีผลต่อการสร้างความสำนึกและความตื่นตัวของประชาชน และเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านเรียนรู้ว่าพวกเขามีสิทธิในการได้รับบริการด้านใด เป็นการเปิดช่องทางในการเข้าถึงบริการของประชาชนในชนบทมากขึ้น

6. ขอบเขตภาระหน้าที่ของบัณฑิตอาสา ยังคงเน้นตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมายจากกรมประชาสงเคราะห์ กิจกรรมในด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม อันเป็นการเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ตามที่หน่วยงานกำหนดบทบาทดังกล่าว อาจก่อให้เกิดความซ้ำซ้อนในการทำงาน เกิดความเบื่อหน่ายทั้งส่วนของบัณฑิตอาสาเอง และรวมทั้งชาวบ้านด้วย ดังนั้นจึงควรให้ความสำคัญกับการมอบหมายภาระหน้าที่ที่ยืนอยู่บนปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยยึดเอาความต้องการของชุมชนเป็นฐาน (community-based) มากกว่ายึดเอาความต้องการขององค์กร หรือสถาบันเป็นฐาน (institutional-based)

7. ความรู้ความเข้าใจของตัวบัณฑิตอาสาต่อแนวคิดในการทำงานกับชุมชน แนวคิดในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ยังคงเป็นแนวคิดโดยกว้างทั่วไป เช่น เรื่องผู้นำ ความสามัคคี และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี แต่ยังไม่สามารถเข้าถึงแนวคิดระดับลึกในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เช่น ความเป็นประชาธิปไตย การสร้างองค์กรของประชาชน หรือการรวมกลุ่ม การพัฒนาศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชน เป็นต้น ระดับความรู้ความเข้าใจดังกล่าวสะท้อนถึงความอ่อนทงคุณภาพในเชิงความลุ่มลึกทางความคิด

และควรนำไปสู่การกำหนดประเด็นเนื้อหาในการฝึกอบรมบัณฑิตอาสาให้มีความรู้ความเข้าใจต่อชุมชนในระดับที่ลึกซึ้งขึ้น

8. บทบาทในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน/หมู่บ้านตามปัจจัยชี้วัดหลายประการ พบว่าบทบาทการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาในช่วงระยะเริ่มต้นนี้ยังไม่สามารถผลักดันให้เกิดความเข้มแข็งของหมู่บ้านได้ในระดับที่น่าพอใจ การดำเนินงานของบัณฑิตอาสาทำให้เกิดพลังความเอื้ออาทร การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วมพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน รวมถึงกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ในระดับน้อย และไม่ก่อให้เกิดผลอันใดเลยในการดำเนินงานที่เกี่ยวกับทุนและธุรกิจชุมชน

แนวทางการพัฒนาบทบาทของบัณฑิตอาสากับการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน

ด้านนโยบาย

1. รัฐบาลควรทบทวนแนวคิดนโยบายและจุดมุ่งหมายของโครงการบัณฑิตอาสาให้ชัดเจน เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของการทำงานของบัณฑิตอาสา ในแต่ละระยะเวลา (phase) ให้มีความเหมาะสม เช่น

ระยะที่หนึ่ง (มกราคม – มิถุนายน 2542) กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษา สำรวจเรียนรู้ปัญหาในชุมชน สำรวจทรัพยากรและทุนทางสังคมต่างๆ ในหมู่บ้าน

ระยะที่สอง (กรกฎาคม – ธันวาคม 2542) นำเอาข้อมูล ปัญหา ความต้องการของชุมชน หมู่บ้าน มาวิเคราะห์หาแนวทางการดำเนินงานให้บริการที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

ระยะที่สาม (ปีพ.ศ. 2543) ให้บัณฑิตอาสาทำงานร่วมกับหมู่บ้าน/ชุมชน ในฐานะผู้กระตุ้น ผู้สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ผลักดันให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ อันนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนในระยะยาว โดยบัณฑิตอาสาจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทการทำงานของตนตลอดเวลา ให้สอดคล้องกับนโยบาย จุดมุ่งหมายของแต่ละพื้นที่ที่มีความพร้อมต่างกัน

2. การกำหนดแนวทางในการทำงานของบัณฑิตอาสา ควรอยู่บนฐานความต้องการที่แท้จริงของชุมชน/หมู่บ้านเป็นด้านหลัก ซึ่งกิจกรรมในการดำเนินงานควรเป็นกิจกรรมที่เน้นการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวมที่ครอบคลุมและเชื่อมโยงองค์ประกอบในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ไม่ควรทำงานในลักษณะแบ่งแยกเป็นส่วน ๆ โดยไม่เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน

3. ให้ทุกส่วนราชการและหน่วยงานในสังกัด ถือว่าแนวคิดในเรื่องชุมชนหรือหมู่บ้านที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ต้องการให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และลดการพึ่งพิงบริการของรัฐ เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด โดยต้องกำหนดนโยบายของหน่วยงาน แผนงาน โครงการ และกระบวนการปฏิบัติให้ไปในทิศทางเดียวกัน

4. ควรผลักดันให้มีการต่อสัญญาจ้างบัณฑิตอาสาออกไปอีกระยะหนึ่ง โดยเหตุผลที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมเกี่ยวกับความต่อเนื่องของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้าน และกำหนดเงื่อนไขให้บัณฑิตอาสาชดใช้ค่าเสียหาย ถ้าทำงานไม่ครบตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญาจ้างใหม่ นอกจากนี้ควรเสนอให้ปรับปรุงค่าตอบแทนตามวุฒิการศึกษา เพื่อขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน

5. ปรับปรุงหรือแก้ไขระเบียบกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ว่าด้วยการดำเนินงานของศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน หรือระเบียบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้เอื้อต่อการเป็นองค์กรของประชาชนอย่างแท้จริง เช่น การกำหนดวาระการดำรงตำแหน่งคณะกรรมการศูนย์ฯ การแต่งตั้งคณะกรรมการศูนย์ฯ ฯลฯ เพราะถ้าจะพิจารณาว่าศูนย์ฯ เป็นองค์กรของประชาชน หรือองค์กรชุมชนที่ต้องส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็ง และต้องการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชน จะต้องให้องค์กรนี้มีสภาพตรงกับความต้องการของประชาชน ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ซับซ้อน จนยากที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วม ถ้ามีระเบียบฯ ก็ต้องเกิดขึ้นจากข้อกำหนดของประชาคมหมู่บ้าน

6. ปรับปรุงกฎ ระเบียบและข้อบังคับ ด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม ให้มีส่วนเอื้อต่อการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เช่น สามารถจัดสรรเงินอุดหนุนสมทบกองทุนของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ที่มีการรวมกลุ่มโดยสมัครใจ (กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์, กลุ่มคนพิการ,

ชมรมผู้สูงอายุ ฯลฯ) และเปิดโอกาสกลุ่มให้บริหารงานอย่างอิสระ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาวและเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายชุมชน

7. การพัฒนา ฝึกอบรมบัณฑิตอาสา ควรให้ความสำคัญตลอดทั้งกระบวนการ ตั้งแต่ก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินงาน ทั้งนี้ควรมุ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการติดตามผล ตรวจสอบการทำงานในบทบาทที่เลี้ยง โดยมีภาคี ความร่วมมือของประชาคมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการด้วย เช่น ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและผู้นำธรรมชาติ องค์การพัฒนาเอกชน องค์การชุมชน กลุ่มผู้แทนวิชาชีพต่าง ๆ ในชุมชน มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลด้วย ทั้งนี้มิใช่เป็นเพียงประเมินผลการทำงานของบัณฑิตอาสาเท่านั้น หากยังเป็นการระดมการมีส่วนร่วมทางความคิด การแลกเปลี่ยนปัญหาของชุมชนสู่กันและกันด้วยกระบวนการดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาความเข้มแข็งของประชาคมในพื้นที่อย่างยั่งยืนในอนาคต

8. รัฐควรสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาความเข้มแข็งของหมู่บ้าน/ชุมชน อย่างเป็นรูปธรรม เช่น การคัดเลือกพื้นที่นำร่องที่รัฐให้อิสระแก่ชุมชนในการระดมหาแนวทางการพัฒนาตามความต้องการของชุมชนเอง ทั้งนี้ควรให้อำนาจในการจัดการทรัพยากร และบริหารด้วยตนเอง เพื่อนำไปสู่การสร้างการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม และยังเป็นการสร้างเวทีการเรียนรู้ของชุมชน ภายใต้สภาพที่แท้จริงของชุมชน รวมทั้งการถ่ายทอดบทเรียน ประสบการณ์ต่าง ๆ ระหว่างกันและกันด้วย

ด้านการปฏิบัติ

1. ปรับแนวคิดและวิธีปฏิบัติของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ให้มุ่งไปสู่ทิศทางสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง และลดการพึ่งพาบริการของรัฐ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการให้คำแนะนำปรึกษาแก่บัณฑิตอาสา

2. ปรับบทบาทของหน่วยงาน โดยเฉพาะสำนักงานประชาสงเคราะห์จังหวัด จากการให้การสงเคราะห์โดยตรงแก่ผู้ด้อยโอกาส เป็นหน่วยสนับสนุนให้ความรู้ วัสดุ อุปกรณ์และทรัพยากรแก่ชุมชน เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองในระยะยาว ในการจัดการด้าน

สังคมสงเคราะห์เบื้องต้น ซึ่งจะเป็นการสนับสนุนการทำงานของบัณฑิตอาสาในการสร้างพลังการเกื้อกูลกันในชุมชน

3. ต้องมีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึงของแนวคิดการสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง และการลดการพึ่งพาบริการของรัฐด้านสังคมสงเคราะห์ โดยดำเนินการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในลักษณะของชุมชนช่วยชุมชน ซึ่งจะทำให้ประชาชนทั่วไปเห็นคุณค่าและเกิดจิตสำนึกร่วมกันในชุมชนที่จะช่วยเหลือผู้เดือดร้อนในชุมชน ซึ่งจะทำให้การทำงานของบัณฑิตอาสาลดความยากลำบากลง

4. ไม่ควรมอบภารกิจที่เป็นงานประจำให้แก่บัณฑิตอาสาจนกลายเป็นภาระ และเป็นข้อจำกัดในการปฏิบัติงานส่งเสริมความเข้มแข็งแก่หมู่บ้าน

5. ต้องเร่งรัดให้กระบวนการจัดการข้อมูลที่บัณฑิตอาสาสำรวจไว้มีการประมวลผลเป็นไปอย่างรวดเร็ว และให้บัณฑิตอาสาสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงาน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้าน รวมทั้งใช้ในการอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจสภาพปัญหาโดยง่ายด้วย

6. ให้นโยบายการติดตามผลการทำงานของบัณฑิตอาสาที่ส่งเสริมให้ภาคีต่าง ๆ เข้าร่วมด้วย แปรเปลี่ยนไปสู่ภาคปฏิบัติ โดยดำเนินการดังนี้

6.1 ในส่วนกลางต้องจัดให้มีคณะทำงานติดตามผลการทำงานของบัณฑิตอาสาในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน/ชุมชน ซึ่งสนับสนุนการทำงานของ ผู้ตรวจราชการกระทรวงและผู้ตรวจราชการกรม คณะทำงานดังกล่าวมีสภาพเป็นองค์กรชั่วคราว (Temporary Organization) ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ในสังกัดกระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคม และองค์กรภาคเอกชนที่มีขอบข่ายการทำงานครอบคลุมทั่วประเทศ โดยมีกิจกรรมที่สำคัญคือ

- วางระบบข้อมูลสารสนเทศที่ได้จากการติดตามผลเพื่อให้
ตรวจสอบความก้าวหน้าได้ตลอดเวลา

- จัดทำคู่มือและแนวทางติดตามผลการเสริมสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้านให้ผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ รวมทั้งบัณฑิตอาสา (ติดตามการทำงานของตนเอง) เพื่อให้มีมาตรฐานเดียวกันในการติดตามผล

- ติดตามผลตามแนว PAPA หรือ Participant Action Plan Approach คือ นำแผนปฏิบัติการติดตามผลที่กำหนดขึ้นจากพื้นที่มากำหนดแนวทางและระยะเวลาการติดตามผล

- คัดเลือกพื้นที่นำร่องในการเสริมสร้างความเข้มแข็งโดยใช้ข้อมูลจากการติดตามผล เพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

6.2 ในระดับพื้นที่ที่ต้องจัดให้มีคณะทำงานในลักษณะ 6.1 เช่นกัน องค์ประกอบของคณะทำงานจะมีทั้งภาคราชการที่ไม่ใช่เฉพาะสังกัดกระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคมเท่านั้น และภาคเอกชนตามแนวนโยบายข้อ 7 รวมทั้งบัณฑิตอาสาในพื้นที่ด้วย ทั้งนี้การก่อตัวของคณะทำงานควรเป็นไปตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ แต่ต้องมีความหลากหลายในองค์ประกอบและความรู้สักร่วมในเรื่องนี้ ซึ่งกิจกรรมของคณะทำงาน ได้แก่

- จัดทำแผนปฏิบัติการในการติดตามผลการทำงานของบัณฑิตอาสา และความก้าวหน้าในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้าน โดยใช้ข้อมูลจากแต่ละชุมชน

- กลวิธีและระยะเวลาในการติดตามผลต้องแล้วแต่สภาพของหมู่บ้าน แต่ต้องให้บัณฑิตอาสาเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าวด้วย ทั้งนี้กระบวนการติดตามผลจะแสดงบทบาทที่เลี้ยงเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสามากขึ้น และควรจะต้องมีเพื่อนพ้องสมควร กลวิธีที่ใช้ ได้แก่ การจัดเวทีชาวบ้าน การสนทนากลุ่ม (Focus Group) หรือจัดให้มีโครงการที่สัญจรไปยังองค์การบริหารส่วนตำบลหรือหมู่บ้าน เช่น โครงการศูนย์สงเคราะห์สัญจรที่จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งส่วนราชการในสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมจะออกไปจัดกิจกรรมที่เรียกว่า “การสนทนาเพื่อพัฒนาองค์กรศูนย์ฯ” ทุก อบต. โดยร่วมกับ อบต.

คณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านและบัณฑิตอาสาแต่ละ อบต. หรือโครงการบัณฑิตอาสาสัญญาที่อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร ซึ่งบัณฑิตอาสาทุกคนของอำเภอค้อวัง จะสัญญาและจัดทำกิจกรรมนันทนาการพร้อมกับประชาสัมพันธ์สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน

- ติดตามผลและบันทึกข้อมูลตามคู่มือการติดตามผลที่ส่วนกลางกำหนด

ด้านกระบวนการทำงานของบัณฑิตอาสา

1. ระยะเวลาที่เหลืออยู่จนถึงเดือนธันวาคม 2542 ควรวางพื้นฐานในการสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้าน ดังนี้

1.1 ปลุกจิตสำนึก และอุดมการณ์อาสาสมัครของบัณฑิตอาสาให้เข้มข้นขึ้นด้วยกระบวนการอบรม แลกเปลี่ยนดูงานองค์กรชุมชนในเขตพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีความเข้มแข็งอยู่แล้ว เพื่อให้ได้บทเรียน วิธีการทำงาน ที่นำมาประยุกต์ใช้ในชุมชนตนเองได้

1.2 ทำความเข้าใจให้ชัดเจนกับแนวคิดด้านสวัสดิการสังคมและกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน/หมู่บ้าน และศึกษาองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่จะนำไปประยุกต์ในการทำงาน ทั้งนี้นอกจากจะมีการจัดอบรมความรู้ด้านต่าง ๆ แล้ว ควรเน้นการอบรมความรู้เกี่ยวกับผู้ช่วยงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนด้วย

1.3 เพิ่มพูนการให้ความรู้และทำความเข้าใจต่อชุมชนที่ปฏิบัติงานอย่างลึกซึ้ง ทั้งด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยอาศัยข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม และข้อมูลด้านสวัสดิการสังคมในครัวเรือนเป็นข้อมูลหลักในการเสริมสร้างความเข้าใจสภาพของหมู่บ้าน

1.4 เปิดโอกาสให้ครอบครัว และหมู่บ้านได้รับทราบ ผลการสำรวจข้อมูลต่าง ๆ และใช้ข้อมูลดังกล่าว เป็นการกระตุ้นให้ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ และผู้ด้อยโอกาสได้รับทราบและตระหนักในปัญหา และเกิดจิตสำนึกร่วมกันที่จะแก้ไขปัญหา

ความเดือดร้อน ซึ่งจะทำให้เกิดพลังเกื้อกูลในชุมชน และรวมกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งกลุ่มผู้ด้อยโอกาสต่อไป

1.5 ต้องประชาสัมพันธ์ในระดับหมู่บ้านด้วยวิธีหลากหลายรูปแบบ ให้ประชาชนทั่วไปเกิดความเข้าใจและเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีของตนเอง ครอบครัวและชุมชนที่จะพึ่งพาตนเอง ไม่เพียงแต่รอคอยความช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งนอกจากจะช้า ไม่ทันการณ์ และอาจนำไปสู่ความแตกแยกและอ่อนแอของชุมชนในระยะยาว ซึ่งความเข้าใจเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การเกื้อกูล และรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันต่อไป

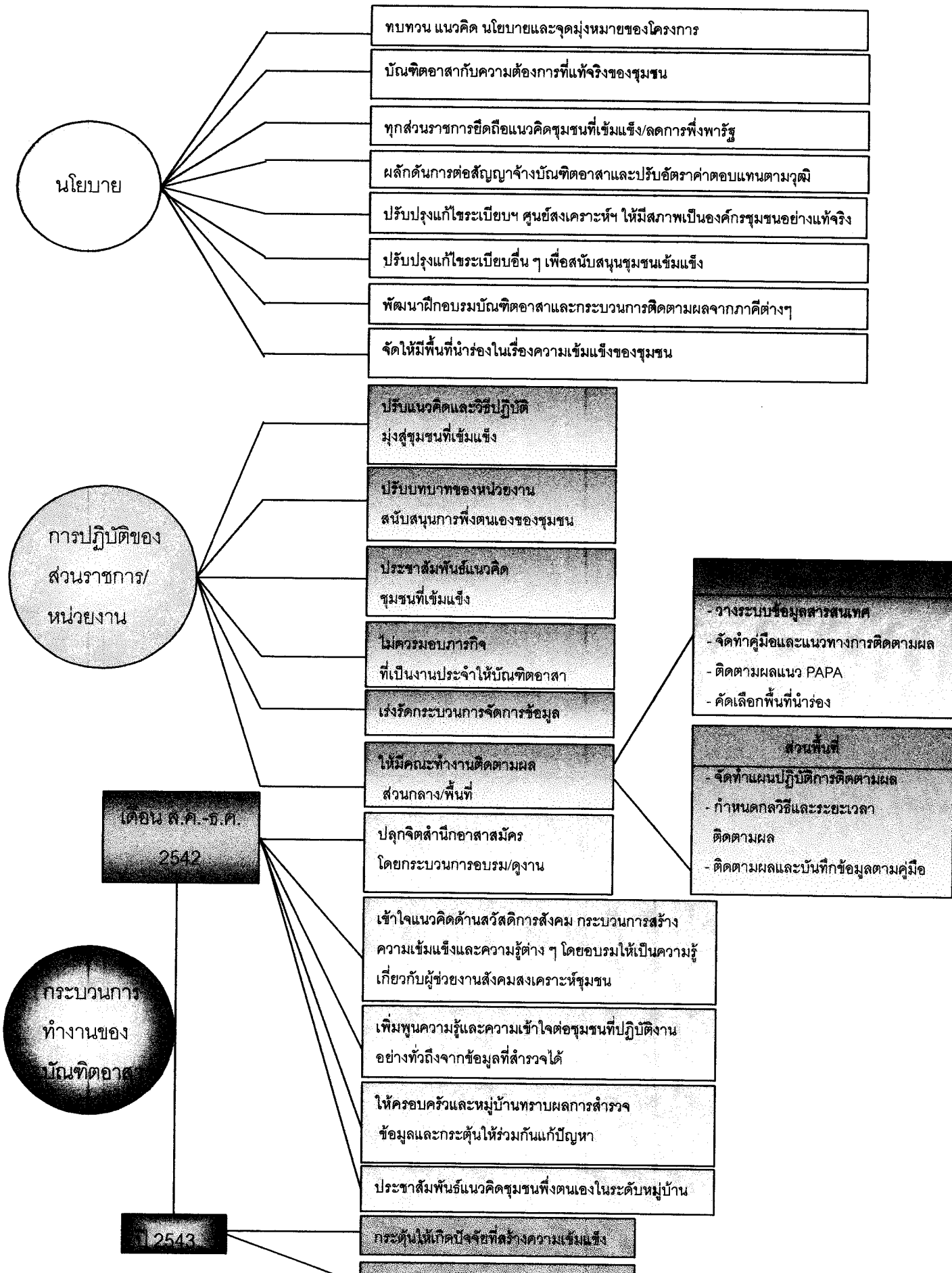
2. ระยะเวลา หลังต่อสัญญาจ้าง บัณฑิตอาสาควรมีกระบวนการทำงานดังต่อไปนี้

2.1 กระตุ้นให้เกิดปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้าน โดยความสมัครใจของหมู่บ้าน นับแต่การเกื้อกูลกัน การรวมกลุ่ม พัฒนาคน สะสมทุนของชุมชน พัฒนารูขี้อยู่ชุมชน และสร้างกลไกส่งเสริมการเรียนรู้โดยบัณฑิตอาสาประจำจังหวัด หรืออำเภอ ร่วมกับกรรมการศูนย์ส่งเสริมการศึกษาระดับหมู่บ้าน ควรร่วมกันคิดระดมสมองในการแสวงหาแนวทาง ทางเลือกอื่น ๆ ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาความเข้มแข็งในชุมชนตามความต้องการของทุกส่วน

2.2 ส่งเสริมให้เกิดข้อตกลงร่วมของชุมชน (Community Commitment) หลังจากพลังกลุ่มเริ่มมีความเข้มแข็ง ก็จัดให้มีประชาคมระดับหมู่บ้าน เพื่อกำหนดข้อตกลงร่วมของชุมชน ก่อนขยายเครือข่ายสู่ภายนอก ทั้งนี้ เพื่อเป็นข้อตกลงให้ผู้นำจัดการกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ที่มาสู่ชุมชน และการจัดการกับความช่วยเหลือของรัฐที่ลงสู่ชุมชนเพื่อป้องกันข้อขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

แผนภาพที่ 3

แนวทางการพัฒนาบทบาทของบัณฑิตอาสากับการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน
(ปี 2542 - 2543)

ข้อเสนอแนะ

แนวทางการพัฒนาบทบาทของบัณฑิตอาสากับการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้านทั้งด้านนโยบาย ด้านการปฏิบัติ และกระบวนการทำงานของบัณฑิตอาสาที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด มุ่งไปสู่การปฏิรูปกระบวนการจัดสวัสดิการสังคมที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีปัญหาสำคัญอยู่ที่การกระจายบริการเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง เพราะความไม่เพียงพอในทรัพยากรของภาครัฐ และการใช้วิธีการตรวจสอบความเดือดร้อน (Means test) ตามวิธีการสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายเป็นสิ่งที่กระทำได้อย่างยากยิ่ง เมื่อมีผู้ขอรับบริการจำนวนมากและมีความหลากหลายในปัญหาความเดือดร้อน ซึ่งอาจนำไปสู่ความรู้สึกที่ไม่เป็นธรรมของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐได้

การปฏิรูปกระบวนการจัดสวัสดิการสังคมมีเป้าหมายที่ความเข้มแข็งของชุมชน/หมู่บ้าน การพึ่งพาตนเองของชุมชน และการลดการพึ่งพาบริการภาครัฐ เป็นเป้าหมายที่หวังผลในระยะยาว และเป็นสิ่งที่สามารถเตรียมการให้เกิดขึ้นได้มากที่สุดในช่วงจังหวะ และระยะเวลาปัจจุบัน เพราะมีทรัพยากรกำลังคนคือบัณฑิตอาสาปฏิบัติงานครอบคลุมไปทั่วพื้นที่ของ อบต. โดยผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะต่อส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อให้โอกาสของการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว มีความเป็นไปได้มากขึ้นดังต่อไปนี้

1. ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องยอมรับว่ากระบวนการจัดสวัสดิการสังคม และสังคมสงเคราะห์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มุ่งแก้ไขเฉพาะหน้า นอกจากทำได้ไม่ทั่วถึงแล้วยังขาดการติดตามผลให้ผู้ด้อยโอกาสช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งต้องเน้นการสงเคราะห์ด้วยปัญญามากกว่าด้านวัตถุ จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูปกระบวนการจัดสวัสดิการสังคมไปสู่การใช้ชุมชนเป็นฐาน มุ่งให้เกิดภาวะชุมชนช่วยชุมชน (Community - based) ซึ่งจะช่วยให้ปัญหาความเดือดร้อนบางระดับสามารถจัดการได้ในระดับชุมชน ด้วยทรัพยากรของชุมชน นอกจากจะทำให้เกิดความทั่วถึงของบริการแล้วยังทำให้เกิดพลังเกื้อกูลในชุมชน อันเป็นปัจจัยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในส่วนของนักสังคมสงเคราะห์ก็จะลดปริมาณงานในการช่วยเหลือเบื้องต้นแล้ว สามารถใช้วิชาชีพในการทำงานได้มากขึ้น เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเบี่ยงเบนพฤติกรรมของคนในสังคม ตลอดจนติดตามผลให้ผู้ด้อยโอกาสช่วยเหลือตนเองได้

2. ต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความกลมกลืนของแนวทางการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านนโยบาย ด้านการปฏิบัติ และกระบวนการทำงานของบัณฑิตอาสา ซึ่งข้อมูลของระบบข้อมูลสารสนเทศที่กำหนดขึ้นเพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้านจะสามารถบอกให้ทราบถึงผลผลิตของนโยบาย (Policy Output) ว่ามีความสำเร็จหรือล้มเหลวอย่างไร แต่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและยอมรับความเป็นจริงของความไม่สำเร็จที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ เพื่อนำไปพัฒนาปรับปรุงแก้ไข

3. ต้องยอมรับว่ามีโอกาสที่ผลกระทบภายนอก (Externalities) จะทำให้แนวทางด้านนโยบาย การปฏิบัติ และกระบวนการทำงานของบัณฑิตอาสาเกิดอุปสรรคขึ้นได้ ซึ่งวิธีการป้องกันและลดอุปสรรคในระดับนโยบาย คือ ทำให้แนวทางการพัฒนาหรือการปฏิรูปกระบวนการจัดสวัสดิการสังคมได้รับการยอมรับของคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ และคณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยเป็นการเริ่มสร้างภาคีในระดับชาติเพื่อการติดตามผล สำหรับในระดับปฏิบัติ ต้องเพิ่มทักษะของผู้ปฏิบัติงานและบัณฑิตอาสาในการแยกแยะว่าปัญหาความเดือดร้อนในระดับใดสามารถจัดการแก้ไขได้ในระดับชุมชนหรือองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้สภาพการเกื้อกูลช่วยเหลือกันภายในชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

4. ต้องทำให้แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง การพึ่งพาตนเองของชุมชน การเกื้อกูลกันภายในชุมชน หรือการลดการพึ่งพาบริการของรัฐด้านสวัสดิการสังคมเป็นอุดมการณ์ของผู้กำหนดนโยบายทุกระดับ ผู้ปฏิบัติงาน บัณฑิตอาสา และชุมชน โดยเฉพาะเรื่องศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ต้องเน้นสาระที่เป็นจิตสำนึกและขบวนการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานหรือทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่จะต้องมีและเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในการบวนการสร้างความเข้มแข็งให้แก่หมู่บ้าน

สรุป

การศึกษาเรื่อง “บัณฑิตอาสากับการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้าน” ทำให้ทราบวาทะบทการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาอยู่ในฐานะตัวแทนของกระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคม มุ่งทำกิจกรรมด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมมากกว่ากิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ อย่างหลากหลายตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชน กระบวนการบริหารโครงการนับแต่กระบวนการคัดเลือก ทำให้มีผลต่อคุณภาพของบัณฑิตอาสาที่แตกต่างกันไป แต่ก็มีจุดแข็งที่ส่งกลับไปปฏิบัติงานในพื้นที่ภูมิลำเนา ซึ่งรับทราบข้อมูลของชุมชนดีมีอยู่แล้ว กระบวนการฝึกอบรมใช้เวลาไม่น้อยเกินไปในการเตรียมความพร้อมก่อนลงไปปฏิบัติงาน ที่ผ่านมาการปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาที่มีบทบาทที่หลากหลายและแตกต่างกันไปตามสภาพและความต้องการของชุมชน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นตัวกลาง ผู้ประสานงานด้านข้อมูลข่าวสาร บริการ ผู้อำนวยการความสะอาด และผู้สนับสนุน ซึ่งบทบาทดังกล่าวยังมีความซ้ำซ้อนในการทำงาน การมุ่งเน้นการสำรวจข้อมูลอย่างมากอาจนำไปสู่การสร้าง ความเบื่อหน่ายของบัณฑิตอาสาและชาวบ้าน เพราะไม่ได้อยู่บนฐานความต้องการที่แท้จริงของชุมชน สิ่งที่พบอีกประการหนึ่งคือ บัณฑิตอาสาที่มีแนวความคิดที่เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนในระดับกว้างทั่วไป ซึ่งไม่ลุ่มลึกในแง่มุมของปัจจัยที่ขัดขวางความเข้มแข็งของชุมชน เช่น การสร้างองค์กรชุมชน การรวมกลุ่ม การพึ่งพาตนเองของชุมชน เป็นต้น

จากบทบาทที่เป็นอยู่จริงทั้งหมดในช่วงระยะเวลา 6 เดือนที่ผ่านมา ทำให้การสร้าง ความเข้มแข็งของหมู่บ้านยังไม่อยู่ในระดับที่น่าพอใจ เพราะมีผลเพียงเล็กน้อยในด้านพลังการเกื้อกูล การรวมกลุ่ม พัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน และกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ แต่ไม่เกิดผลใดเลยต่อทุนและศักยภาพของธุรกิจชุมชน

แนวทางการพัฒนาบทบาทของบัณฑิตอาสากับการสร้างความเข้มแข็งในหมู่บ้านต้องดำเนินการทั้งด้านนโยบาย การปฏิบัติ และกระบวนการทำงานของบัณฑิตอาสา เพื่อมุ่งไปสู่การปฏิรูปกระบวนการจัดสวัสดิการสังคม

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ 4 ประการ ในเรื่องนี้ คือ

ประการแรก ทุกฝ่ายต้องยอมรับว่ากระบวนการจัดสวัสดิการสังคมที่เป็นอยู่มีปัญหาและกระบวนการจัดสวัสดิการสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด ทั้งต่อความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาว และความเข้มแข็งของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์

ประการที่สอง ต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความกลมกลืนของแนวทางการพัฒนาทั้งด้านนโยบาย การปฏิบัติ และกระบวนการทำงานของบัณฑิตอาสา

ประการที่สาม ต้องหาทางป้องกันและลดอุปสรรคจากผลกระทบภายนอกที่มีต่อแนวทางการพัฒนา

ประการที่สี่ ต้องทำให้แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง การพึ่งพาตนเองของชุมชน การเกื้อกูลกันในชุมชน หรือการลดการพึ่งพาบริการของรัฐด้านสวัสดิการสังคม เป็นอุดมการณ์ของผู้กำหนดนโยบาย ผู้ปฏิบัติงาน บัณฑิตอาสาและชุมชน ซึ่งในที่สุดจะทำให้เรื่องศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านประสานฐานเป็นเรื่องของจิตสำนึก และกระบวนการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน อันเป็นรากฐานหรือทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้แก่หมู่บ้าน *

เชิงอรรถ

¹ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้น-
เศรษฐกิจสังคม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ หมอชาวบ้าน, 2542), น. 35.

²สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “การติดตามผลการพัฒนาใน 2 ปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8,” (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2542), น. 1-6. (อัดสำเนา)

³เรื่องเดียวกัน, น. 3-1.

⁴เรื่องเดียวกัน, น. 2-3.

⁵หนังสือกรมประชาสัมพันธ์ ที่ รส 0408/2330 ลงวันที่ 10 เมษายน 2541
เรื่อง การประชุมโครงการพัฒนาแรงงานเพื่อปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและ
อุตสาหกรรม, น. 2.

⁶หนังสือกรมประชาสัมพันธ์ ที่ รส 0401/14298 ลงวันที่ 10 ก.ค. 2541
เรื่อง สรุปการประชุม Morning Brief ครั้งที่ 36/2541, น. 3.

⁷คณะกรรมการประสานงานอาสาสมัครเพื่อสังคม, ทำเนียบอาสาสมัคร
ภาครัฐบาลและเอกชน (กรุงเทพฯ : กรมประชาสัมพันธ์, 2540), น. 3.

⁸เรื่องเดียวกัน, น. 83-97.

⁹เรื่องเดียวกัน, น. 98-101.

¹⁰กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และ ทบวงมหาวิทยาลัย, คู่มือบัณฑิต
อาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงิน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, 2542), น. 14-25.

¹¹เรื่องเดียวกัน, น. 26-28.

¹²พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
อักษรเจริญทัศน์, 2530), น. 169.

¹³เรื่องเดียวกัน, น. 921.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กรมอนามัย, กองแผนงานและวิชาการ. ประชาสังคมกับการพัฒนางานอนามัย
สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : บริษัทไฮเบอร์เพรส จำกัด, 2541.

กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และ ทบวงมหาวิทยาลัย. คู่มือบัณฑิตอาสาและ
ผู้มีประสบการณ์ด้านการเงิน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, 2542.

คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมและ
สังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2540 – 2544). กรุงเทพฯ :
ศักดิ์โสภาคการพิมพ์, 2540.

คณะกรรมการประสานงานอาสาสมัครเพื่อสังคม. ทำเนียบอาสาสมัครภาครัฐบาล
และเอกชน. กรุงเทพฯ : กรมประชาสงเคราะห์, 2540.

ชูชัย ศุภวงศ์. แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย.
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. 1999 จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย : จากโลกาภิวัตน์
สู่ชุมชน. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์, 2542.

ทัศนีย์ ลักขณาภิชนราช. การสังคมสงเคราะห์ชุมชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ หมอชาวบ้าน, 2542.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์,
2530.

¹⁴มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, “หลักสูตร ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,” (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.), น. 2. (เอกสารแผ่นพับ)

¹⁵มติชนรายวัน, (8 สิงหาคม 2542), น. 19.

¹⁶เรื่องเดียวกัน, น. 19.

¹⁷วันรักษ์ มิ่งมณีนาคนิ, บรรณาธิการ, 80 ปี อาจารย์ป๋วย จิวิตและงาน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), น. 146-147.

¹⁸มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, “หลักสูตร ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,” น. 3.

¹⁹สุรัสวดี หุ่นพยนต์ และ ยงยุทธ พึ่งวงศ์ญาติ, “รายงานการวิจัยการ ประเมินโครงการผลิตอาสาสมัคร ในรอบ 17 ปี,” (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540), น. 25. (อัดสำเนา)

²⁰เรื่องเดียวกัน, น. 40.

²¹วอลเดน, เบลโล และ คณะ, โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการ แดกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่ แปลโดย สุรนุช ชงคิลา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542), น. 359.

²²มหาวิทยาลัยมหิดล, ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานอาเซียน, คู่มือฝึกอบรมบัณฑิตอาสาสมัครสาธารณสุขในงานสาธารณสุขมูลฐาน (II) (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529), น. 3.

²³เรื่องเดียวกัน, น. 5-7.

²⁴เรื่องเดียวกัน, น. 4.

²⁵หนังสือกรมประชาสัมพันธ์ ที่ รส 0408/2330 ลงวันที่ 10 เมษายน 2541 เรื่อง การประชุมโครงการพัฒนาแรงงานเพื่อปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและ อุตสาหกรรม, น. 2.

²⁶กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และ ทบวงมหาวิทยาลัย, **คู่มือบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงิน**, ไม่ระบุเลขหน้า.

²⁷เรื่องเดียวกัน, ไม่ระบุเลขหน้า.

²⁸หนังสือกรมประชาสัมพันธ์ ที่ รส 0401/14298 ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2541 เรื่อง **สรุปการประชุม Morning Brief ครั้งที่ 36/2541**, น. 3.

²⁹โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พิตยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, **สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาธิปไตย – ธัมมาธิปไตย** (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542) และ พิตยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, **จุดจบรัฐชาติสู่..... ชุมชนาธิปไตย** (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2540)

³⁰จดหมายข่าวองค์การสวัสดิการสังคม 4 (เมษายน – มิถุนายน 2541) : 1.

³¹สำนักพิมพ์บัณฑิตไทย, **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บัณฑิตไทย, ม.ป.ป.), น. 16.

³²สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด (พ.ศ. 2540 – 2544)** (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เม็ดทรายพริ้นติ้ง, 2539), น. 11-13.

³³สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการวางแผนพัฒนาคนและสังคม, **แผนพัฒนาคนและสังคม ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544)** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2539), น. 22-23.

³⁴ทัศนีย์ ลักษณะนิชนราช, **การสังคมสงเคราะห์ชุมชน** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), น. 24.

³⁵วอลเดน เบลโล และคณะ, **โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทย**, น. 365.

³⁶อภิชัย พันธเสน, แนวคิด ทฤษฎี และภาพรวมของการพัฒนา (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542), น. 25-42.

³⁷สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กองเอกชนสัมพันธ์, วิสัยทัศน์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศาสนา, 2541), น. 19-21.

³⁸เรื่องเดียวกัน, น. 59-71.

³⁹พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, รัววิกฤตโลกปี 2000 เศรษฐกิจยั่งยืน (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542), น. 64-65.

⁴⁰ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ, 1999 จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย : จากโลกาภิวัตน์สู่ชุมชน (กรุงเทพฯ: บริษัท เอดิชั่นเพรสโปรดักส์, 2542), น. 12.

⁴¹เรื่องเดียวกัน, น. 175-176.

⁴²พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาธิปไตย – ธัมมาธิปไตย (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542), น. 69-71.

⁴³เรื่องเดียวกัน, น. 138-141.

⁴⁴ชูชัย ศุภวงศ์, แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคม ไทย (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540), น. 3.

⁴⁵อนุชาติ พวงสำลี, บรรณาธิการ, "เร่งสร้างเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม," ประชาสังคม 2 (พฤศจิกายน – ธันวาคม 2541):2-3.

⁴⁶พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, รัววิกฤตโลกปี 2000 เศรษฐกิจยั่งยืน, น. 65.

⁴⁷เรื่องเดียวกัน, น. 64-65.

⁴⁸เรื่องเดียวกัน, น. 54-58.

⁴⁹อิระวัชร จันทระประเสริฐ, สวัสดิการสังคมเชิงรุก (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), น. 179-196.

⁵⁰อุทัย ดุลยเกษม และ เอนก นาคะบุตร, เสริมความเข้มแข็งให้ตำบลจาก
วิถีคิดสู่วิถีปฏิบัติ (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541), น. 3-18.

⁵¹ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, ประชาคมตำบล : หมายเหตุจากนักคิด
(กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541), น. 12-13.

⁵²กรมอนามัย, กองแผนงานและวิชาการ, ประชาสังคมกับการพัฒนางาน
อนามัยสิ่งแวดล้อม (กรุงเทพฯ : บริษัทไฮเบอร์เฟรส จำกัด, 2541), น. 12.

⁵³ทัศนีย์ ลักษณะภิชนชัย, การสังคมสงเคราะห์ชุมชน, น. 33 – 34.

⁵⁴เรื่องเดียวกัน, น. 131-132.

⁵⁵เรื่องเดียวกัน, น. 128-129.

⁵⁶เรื่องเดียวกัน, น. 111.

⁵⁷มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สถาบันวิจัยและพัฒนา, องค์การชุมชน กลไกเพื่อ
แก้ปัญหาและพัฒนาสังคม (กรุงเทพฯ : บริษัท แพลน พรินติ้ง จำกัด, 2540),
น. 11-59.

⁵⁸สรุปความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมการประชุมสมัชชาสวัสดิการสังคมแห่งชาติ
ครั้งที่ 7, “บทบาทของชุมชนในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในสภาวะเศรษฐกิจถดถอย,”
(กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2541), (อัดสำเนา)

- พรรณนิภา ไสตติพันธุ์. **ต้นกล้าพลเมือง...บนเส้นทางสู่สงขลาประชาคม.** กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- พิทยา ว่องกุล. **จุดจบรัฐชาติสู่...ชุมชนอธิปไตย.** กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2540.
- พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. **รับวิกฤตโลกปี 2000 เศรษฐกิจยั่งยืน.** กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542.
- พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. **สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนอธิปไตย – ธัมมาธิปไตย.** กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542.
- ไพฑูลย์ วัฒนศิริธรรม. **ประชาคมตำบล : หมายเหตุจากนักคิด.** กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.
- มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สถาบันวิจัยและพัฒนา. **องค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม.** กรุงเทพฯ : บริษัท แพลน พริ้นท์ติ้ง จำกัด, 2540.
- มหาวิทยาลัยมหิดล, ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานอาเซียน. **คู่มือฝึกอบรมบัณฑิตอาสาสมัครสาธารณสุขในงานสาธารณสุขมูลฐาน (II).** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529.
- วอลเดน, เบิลโล และ คณะ. **โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่.** แปลโดย สุรเดช ชงคิลา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, บรรณาธิการ. **80 ปี อาจารย์ป๋วย : ชีวิตและงาน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์. **ศรีสังคม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2539.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, เล็ก สมบัติ และ ระพีพรรณ คำหอม. **แนวความคิดการจัดสวัสดิการสังคมโดยลดการพึ่งพิงบริการของรัฐ.** กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2537.
- สมพันธ์ เตชะอธิก, บรรณาธิการ. **ชุมชนเข้มแข็ง.** ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์, 2541.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการ-
วางแผนพัฒนาคนและสังคม. แผนพัฒนาคนและสังคม ในช่วงแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544). กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2539.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สรุปสาระสำคัญแผน
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด (พ.ศ. 2540 – 2544).
กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เม็ดทรายพรินต์ติ้ง, 2539.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กองเอกชนสัมพันธ์. วิสัยทัศน์-
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2541.
- สำนักพิมพ์บัณฑิตไทย. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บัณฑิตไทย, ม.ป.ป.
- สำนักนายกรัฐมนตรี, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด
พ.ศ. 2540 – 2544. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เม็ดทรายพรินต์ติ้ง, 2539.
- อภิชาติ พันธเสน, ดร. แนวคิด ทฤษฎี และภาพรวมของการพัฒนา. กรุงเทพฯ :
บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542.
- อิระวัชร จันทระประเสริฐ. สถิติการสังคมเชิงรุก. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ม.ป.ป..
- อุทัย ดุลยเกษม และ เอนก นาคะบุตร. เสริมความเข้มแข็งให้ตำบลจากวิถีคิดสู่วิถี
ปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.
- อำนวย ปะติเส. ประชาคมจังหวัดมหาสารคาม : ความเคลื่อนไหวและวิสัยทัศน์.
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.

บทความ

กฤษดา บุญชัย. "ประชาคมแผน 8 ชี้ต้องสร้างประชาสังคมไทย ภายใน 5 ปี ก่อนสังคมไทยล่ม." **ประชาสังคม** 1 (พฤศจิกายน – ธันวาคม 2540) : 2.

จดหมายข่าวองค์การสวัสดิการสังคม 4 (เมษายน – มิถุนายน 2541) : 1.

มติชนรายวัน (8 สิงหาคม 2542) : 19.

อนุชาติ พวงสำลี, ผศ. ดร., บรรณาธิการ. "เร่งสร้างเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม." **ประชาสังคม** 2 (พฤศจิกายน – ธันวาคม 2541) : 2 – 3.

เอกสารอื่น ๆ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร. "หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์." กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป. (บัณฑิตอาสาสมัคร) (เอกสารแผ่นพับ)

ทรงธรรม สอนิยะ. "การถ่ายโอนงานของกรมประชาสงเคราะห์ให้องค์การบริหารส่วนตำบล." เอกสารวิชาการเพื่อเสนอพิจารณาให้ดำรงตำแหน่งวิชาการตำแหน่งเจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน 10 ขช., 2540. (อัดสำเนา)

สรุปความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมสมัชชาสวัสดิการสังคมแห่งชาติ ครั้งที่ 7.

"บทบาทของชุมชนในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในสภาวะเศรษฐกิจถดถอย." กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2541. (อัดสำเนา)

สุภัทรา แก้วชาญศิลป์. "การพัฒนางานสวัสดิการเชิงรุกของกรมประชาสงเคราะห์." เอกสารวิชาการเพื่อเสนอพิจารณาให้ดำรงตำแหน่งวิชาการตำแหน่งเจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน 9 ขช., 2540. (อัดสำเนา)

สุรัสวดี นุ่นพยนต์ และ ยงยุทธ พึ่งวงศ์ญาติ. "รายงานการวิจัยการประเมินโครงการผลิตอาสาสมัครในรอบ 17 ปี." กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540. (อัดสำเนา)